

Social Studies: Theory and Practice

Vol. 4, No 1/2018

*Udział społeczeństwa w readaptacji skazanych –
rzeczywistość a oczekiwania?*

Redakcja naukowa
Łukasz Wirkus, Krzysztof Stasiak

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief: prof. zw. dr hab. Iryna SURINA
Deputy Editor-in-Chief: dr Anna BABICKA-WIRKUS
Secretary Editor: dr Iwona GUMOWSKA
Statistical Editor: dr Ryszard MOTYKA
Technical Editor: mgr Bartosz MIODEK
Language Editor (pol.): dr Paweł KOZŁOWSKI
Language Editor (eng): mgr Katarzyna MORTON
Language Editor (rus.): Assoc. prof. dr Svetlana OVCHINNIKOVA
Language Editor (esp): prof. dr Joan SOLER MATA

SCIENTIFIC COMMITTEE

dr hab. prof. nadzw. Ewa BOCHNO, University of Zielona Góra (Poland); prof. zw. dr hab. Maria CZEREPANIAK-WALCZAK, University of Szczecin (Poland); dr hab. prof. nadzw. Hana ČERVINKOVÁ, University of Lower Silesia (Poland); Dr. paed., Professor Jelena DAVIDOVA, Dugavpils University (Latvia); prof. zw. dr hab. Krystyna DURAJ-NOWAKOWA, Academy Ignatianum in Cracow (Poland); prof. zw. dr hab. Igor FURMANOV, Belarusian State University (Belarus); Professor Núria SIMÓ-GIL, University of Vic (Spain); dr hab. prof. nadzw. Marek GORZKO, Pomeranian University in Słupsk (Poland); DSc., Professor Sonia Borisova ILIEVA, Konstantin Preslavsky University of Shumen (Bulgaria); Ph.D. Jarek P. JANIO, Santa Ana College, Santa Ana, California (USA); Ph.D., Professor Masashi KASUGA, Kobe Gakuin University (Japan); prof. zw. dr hab. Marek KONOPCZYŃSKI, University of Białystok (Poland); prof. zw. dr hab. Olga KOMAR, Uman State Pedagogical University (Ukraine); Ph.D. CSc., Professor Blahoslav KRAUS, University of Hradec Kralove (Czech Republic); prof. zw. dr hab. Pavlo KUTUEV, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute" (Ukraine); prof. zw. dr hab. Valentina LEVICHEVA, Russian State University For The Humanities (Russia); dr hab. prof. nadzw. Jan MACIEJEWSKI, University of Wrocław (Poland); Ph.D., Professor Peter L. McLAREN, Chapman University, California, (USA); dr hab. prof. nadzw. Aleksandra MONARCHA-MATLAK, Professor University of Szczecin (Poland); prof. zw. dr hab. Beata PASTWA-WOJCIECHOWSKA, University of Gdańsk (Poland); dr hab. prof. nadzw. Elżbieta PERZYCKA, University of Szczecin (Poland)

THEMATIC EDITORS:

dr Małgorzata CHRZANOWSKA-GANCARZ, Pomeranian University in Słupsk
dr Anna KOPROWICZ, Pomeranian University in Słupsk
dr Ewa MURAWSKA, Pomeranian University in Słupsk
dr Radosław NAWROCKI, Adam Mickiewicz University in Poznań
dr Andrzej PIOTROWSKI, University of Gdańsk
dr Agnieszka PRÓCHNIAK, Pomeranian University in Słupsk
dr Anna SUCHOCKA, Pomeranian University in Słupsk
dr Krzysztof STASIAK, University of Gdańsk
dr Łukasz WIRKUS, University of Gdańsk

ISSN 2544-0071

Revision: Krystyna Kaźmierowska
Cover design: Grzegorz Grzywacz

The reviewer list is posted on the journal's website: <https://social-studies.apsl.edu.pl/>

Publisher: Katedra Administracji i Socjologii
Akademia Pomorska w Słupsku
76-200 Słupsk, ul. Bohaterów Westerplatte 64
tel.: +48 59 840 59 29
e-mail: social.studies.apsl@gmail.com

Printinghouse:
volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin
tel. +48 91 812 09 08

Obj. VI ark. wyd., format B5, nakład 100 egz.

Contents

From the Editor 5

STUDIES AND ARTICLES

Robert POKLEK

*The Role of Penitentiary Units in Developing the Readaptation Potential
and Reintegration of Prisoners*

Rola jednostek penitencjarnych w rozwijaniu potencjału readaptacyjnego
i reintegracyjnego skazanych 13

Robert WITKOWSKI

*The Operations of the Prison Service Towards the Social Inclusion of Convicts.
The Cooperation with Palliative Care Institutions*

Działania Służby Więziennej w kierunku inkluzji społecznej skazanych.
Współpraca z instytucjami opieki paliatywnej 31

Krzysztof STASIAK

*Public Participation in the Implementation of Penalties and Measures
of a Libertarian Nature in the Polish Legal System* 45

Bożena LIEGMANN

*Cooperation of a Probation Officer with a Rehabilitation Center Applying
a Therapeutic Community Treatment in the Scope of Enforcement of Criminal Judgments*

Współpraca kuratora sądowego z placówką odwykową, pracującą metodą
społeczności terapeutycznej w zakresie wykonywania orzeczeń karnych 65

RESEARCH REPORTS

Janina PAWŁOWSKA

The Role of Sense of Meaning in Readaptation of Prisoners

Rola poczucia sensu w procesie readaptacji więźniów 83

CONFERENCE REPORTS

Edyta ŻEGLIŃ-NYCZ

The Account of the Participation of Society in the Readaptation of the Sentenced Based on the Activity Undertaken by Selected Non-governmental Organizations Presented During the Conference „The readaptational support in the prevention of exclusion and recidivism” in Krynica Zdrój in 2017

Relacja na temat udziału społeczeństwa w readaptacji skazanych na podstawie działań podejmowanych przez wybrane organizacje pozarządowe zaprezentowane na konferencji „Wsparcie readaptacyjne w prewencji wykluczenia i recydywy” w Krynicy Zdroju w 2017 roku 101

REVIEWS

Marta PIĘTA

Review of the Book ”Social Reintegration of People Leaving Penitentiary Units with the Support of the Local Community” edited by Monika Marczak, Katarzyna Nawrocka, Graphic and Advertising Studio Piotr Cichosz, Lublin 2018

Recenzja książki „Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej” pod redakcją Moniki Marczak i Katarzyny Nawrockiej, Studio Graficzno-Reklamowe Piotr Cichosz, Lublin 2018 111

FOREIGN EXPERIENCE

Svitlana MEDVEDIEVA, Nataliya LOSYEVA

Methods of Teaching English to Future Mathematicians in Ukraine: The Authors’ Experience 121

From the Editor

Reformator instytucji społecznych Jeremy Bentham przekonywał już wiele lat temu, że każda kara zawiera zło sama w sobie i nakazywał rozagę w jej orzekaniu. Nagminne i nieadekwatne stosowanie sankcji kryminalnych może przynieść odmienny skutek od tego, który zakładamy. Wówczas kara pozbawienia wolności przyczyni się nie tylko do wzrostu zjawiska prizonizacji, ale również wzmocni społeczny charakter osadzonego. Michel Foucault (1998, s. 87), autor krytycznych studiów nad instytucjami społecznymi pt. *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, traktuje zagadnienie wykonywania kary jako czynnik warunkujący zmianę w postępowaniu człowieka. Według Foucaulta, sfera polityki karnej ma „[...] określić nowe taktyki zmierzania do celu, który jest teraz wyraźniejszy, ale głębiej sięga w ciało społeczne. Znaleźć nowe techniki, aby dostosować do nich kary i wykorzystać ich skutki. Stworzyć nowe zasady regulowania, precyzowania, uogólniania sztuki wymierzania kary”. Aktualnie punktem odniesienia dla projektowanych przez ustawodawcę działań mogą być badania opinii społecznej¹, które w dużej mierze mogą pomagać w tworzeniu dobrego prawa lub powodować jego dewastację poprzez uleganie populistycznym trendom. Niemniej to jednak opinia publiczna dostarczyła dotychczas istotnych dla polityki karnej informacji, między innymi na temat społecznej oceny orzekanych w polskim systemie kar – kary więzienia i kary polegającej na wykonywaniu nieodpłatnych prac na cele społeczne. Większość uczestników prowadzonych w Polsce badań (88%) – w tym 54% w sposób zdecydowany – uważa, że w przypadku drobnych przestępstw kara ograniczenia wolności w formie wykonywania prac na cele społeczne jest lepsza niż więzienie, a przeciwnie zdanie wyrażają tylko nieliczne osoby (5%) (Ministerstwo Sprawiedliwości, 2011).

¹ Przytaczane badania pochodzą z Raportu końcowego z badania opinii publicznej z 2010 roku na temat *Wizerunek wymiaru sprawiedliwości, ocena reformy wymiaru sprawiedliwości, aktualny stan świadomości społecznej w zakresie alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów oraz praw osób pokrzywdzonych przestępstwem*, zrealizowanego przez TNS OBOP dla Ministerstwa Sprawiedliwości.

W obowiązujących rozwiązaniach prawnych to właśnie ustawodawca powierzył jednostkom samorządu terytorialnego, oraz innym podmiotom działającym na ich terenie, tworzenie warunków i miejsc do wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w ramach kary ograniczenia wolności oraz prac społecznie użytecznych, orzekanych w zamian za nieściągalną grzywnę. Kontrola Najwyższej Izby Kontroli wykazała jednak, że poprzez takie rozwiązanie „nie osiąga się pożądanej efektywności w zakresie społecznej użyteczności pracy wykonywanej przez skazanych i jej funkcji resocjalizacyjnej” (Najwyższa Izba Kontroli, 2012, s. 6–17). NIK podaje, że samorządy i wyznaczane przez nie podmioty nie są wciąż przygotowane do pełnego wdrożenia założeń ustawodawcy. Ponadto orzekana kara w postaci kary ograniczenia wolności ma, według NIK, „[...] być środkiem probacyjnym polegającym na świadczeniu bezpłatnej pracy na rzecz lokalnej społeczności i zapewniać indywidualno-prewencyjne oddziaływanie na skazanego, a także realizację celu wychowawczego” (Najwyższa Izba Kontroli, 2012, s. 6–17). Tymczasem prace wykonywane przez skazanych były najczęściej mało efektywne, a sami skazani nie angażowali się we właściwy sposób w wykonywanie powierzonych im obowiązków. NIK wykazała przede wszystkim brak wypracowanych rozwiązań systemowych (Najwyższa Izba Kontroli, 2012, s. 6–17). Ale czy można systemowo zmienić również nastawienie i motywacje samych skazanych? Czy jest sposób na bardziej aktywne ich włączenie w proces resocjalizacji i readaptacji społecznej?

Wiesław Ambrozik (2007, s. 182) przekonuje, że „przez readaptację społeczną rozumie się najczęściej ponowne przystosowanie się jednostki do czynnego i samodzielnego życia, wyrażającego się w pełnieniu ról społecznych związanych z podstawowymi sferami i płaszczyznami ludzkiej egzystencji”. Natomiast w praktycznym ujęciu Henryka Machela (1994, s. 17), readaptacja społeczna to po prostu „proces adaptacji w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu resocjalizacyjnego, a od jakości i przebiegu tego procesu bardzo często zależy powrotność lub niepowrotność do przestępstwa”. Autorzy przytaczanych definicji są zgodni co do tego, że pozytywny proces readaptacji społecznej jest w dużej mierze zależny od czynnika społecznego, który niejako modeluje funkcjonowanie samego skazanego. Andrzej Bałandynowicz (2007, s. 66) przekonuje, że resocjalizacja oparta na społeczeństwie bazuje na działaniach opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych. Bałandynowicz zauważył jednak, że jest to jednak ujęcie zbyt wąskie i należy je definiować szerzej przez więzi, które tworzą się między sprawcą a społecznością lokalną, i charakteryzuje je jako prawdziwe zaangażowanie przestępcy w powiązania lokalne związane z tworzeniem pożądanych dóbr i usług, w których znajdują się: edukacja, praca zawodowa, rekreacja, zaplecze socjalne i duchowe. Bałandynowicz (2009, s. 15–18) definiuje

probację jako środek resocjalizacji opierający się na społeczeństwie i przekonuje, że „najlepszym sposobem osiągnięcia celu, jakim jest resocjalizacja, jest organizowanie sankcji kryminalnych w społeczeństwie w przypadkach, gdy jest to uzasadnione funkcjami kary”. Tym samym, mimo różnych kontekstów związanych z organizacją kar alternatywnych (Wirkus, 2016, s. 507–521) wobec kary pozbawienia wolności oraz dyskusyjnym postrzeganiem jej skuteczności, wydaje się iż nie ma bardziej efektywnego, humanitarnego i ukierunkowanego na proces readaptacji rozwiązania niż udział społeczeństwa w ich wykonywaniu.

W 2016 roku na Uniwersytecie Gdańskim odbyła się konferencja pt. *Udział społeczeństwa w readaptacji skazanych – rzeczywistość a oczekiwania*, która zaowocowała inspirującymi dyskusjami na temat znanych i realizowanych w różnych miejscach praktyk oraz zaoferowała przestrzeń do kreowania rozwiązań umożliwiających szersze włączanie czynnika społecznego do procesu resocjalizacji i readaptacji społecznej osób skazanych. W duchu konferencji powstały także teksty, które nie tylko stanowią źródło implikacji praktycznych, ale są dowodem realnych działań inkluzyjnych kierowanych do osadzonych, osób opuszczających zakłady karne czy też skazywanych na karę ograniczenia wolności. Część z nich opublikowano w tym numerze po nadesłaniu ich do redakcji i pozytywnej procedurze recenzyjnej. Pozostałe teksty zostały natomiast nadesłane przez osoby zainteresowane problematyką numeru. W jego obszarze za szczególny dorobek należy uznać ustawową działalność Służby Więziennej i Kuratorskiej Służby Sądowej, ponieważ ich misja (Ambrozik i in., 2008; Stasiak i in., 2010; Konopczyński i in., 2016) wpisuje się we współczesne oczekiwania społeczne, a realizowane zadania są umocowane w obowiązującym prawie.

Tekst Roberta Pokleka, otwierający kolejny numer naszego czasopisma, porusza kwestię problemów skazanych zwalnianych z jednostek penitencjarnych, które dotyczą ich stygmatyzacji i wykluczenia społecznego oraz proponuje rozwiązania systemowe służące lepszemu przygotowaniu skazanych do życia na wolności. Robert Witkowski natomiast ukazuje praktyczny wymiar opisywanych w poprzednim artykule działań w postaci odważnego pomysłu realizowanego w polskich więzieniach, który polega na przygotowywaniu i kierowaniu więźniów do pomagania osobom terminalnie chorym, przebywającym w hospicjach. Opisywane przez Autora działania stanowią szczególną wartość i stają się możliwością ponownego włączenia do społeczeństwa osób inkryminowanych.

Krzysztof Stasiak przechodzi do kontekstów prawnych i prezentuje zakres udziału społeczeństwa w wykonywaniu kar i środków oraz dokonuje analizy pojęcia „społeczeństwo” na gruncie Kodeksu karnego wykonawczego i przedstawia przy wykonywaniu jakich kar i środków społeczeństwo może uczestniczyć. Stasiak

skonkludował swój tekst wnioskami i propozycjami wprowadzenia zmian w obecnie obowiązującym systemie, aby zachęcić przedstawicieli społeczeństwa do większego zaangażowania się w udział w wykonywanie kar i środków o charakterze wolnościowym. Bożena Liegmann ukazała obszar współpracy kuratora sądowego z placówką odwykową w zakresie wykonywania orzeczeń karnych. W tekście opisano historię placówki odwykowej w Opaleniu, przedstawiono założenia metody społeczności terapeutycznej oraz omówiono główne zagadnienia dotyczące współpracy z kadrą terapeutyczną w zakresie objęcia dozoru kuratora i sporządzanej diagnozy resocjalizacyjnej.

Janina Pawłowska wprowadza Czytelników w psychologiczne aspekty procesu readaptacji społecznej. Jej artykuł poświęcony jest problematyce wpływu podmiotowych mechanizmów psychologicznych na proces readaptacyjny, co skłania do refleksji nad czynnikami psychologicznymi sprzyjającymi tak bardzo pożądanej w procesie resocjalizacji pozytywnej zmianie. Pawłowska skatalogowała czynniki współwystępujące z zarzuceniem działalności przestępczej i powiązała je z procesem rozwoju poznawczo-emocjonalno-motywacyjnego stosunku do rzeczywistości, jakim jest poczucie sensu. Celem badaczki było zbadanie relacji pomiędzy poczuciem sensu życia więźniów a ich potencjalną, pozytywną readaptacją. Janina Pawłowska pokusiła się także o stworzenie propozycji indywidualnych interwencji korekcyjnych.

Edyta Żegleń-Nycz opisała interesujące wydarzenie naukowe, odbywające się 15–17 listopada 2017 roku w Krynicy Zdroju. Odbyła się tam konferencja poświęcona problemom wsparcia readaptacyjnego w prewencji wykluczenia i recydywy. Autorka sprawozdania przedstawiła panel poświęcony dobrym praktykom, które mogą służyć za przykład skutecznych i kompleksowych działań w obszarze readaptacji społecznej skazanych. Natomiast Marta Pięta podjęła się recenzji wydanej w 2018 roku publikacji o charakterze pracy zbiorowej pt. *Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej* pod redakcją naukową Moniki Marczak i Katarzyny Nawrockiej. Zrecenzowana pozycja stanowi podsumowanie działalności różnych agend z zakresu oddziaływań resocjalizacyjnych i readaptacyjnych adresowanych do osób opuszczających zakłady karne i ich rodzin. Książka zawiera wiele dobrych praktyk w pracy resocjalizacyjnej, czy też podejmowanych działaniach readaptacyjnych i reintegracyjnych ze skazanymi i ich rodzinami.

Nadesłany z Ukrainy tekst autorstwa Svitlany Medvediejev i Nataliy Losyevej poruszył natomiast teoretyczne podstawy zdobywania wiedzy podczas zajęć matematyki przy użyciu języka angielskiego, który nie jest językiem podstawowym uczestników. Autorki opracowały również przydatny algorytm używany przez studentów matematyki.

Przytoczone w tym numerze wybrane doświadczenia teoretyczne i praktyczne stanowią cenne implikacje i być może staną się dodatkowym bodźcem w dyskusji na temat kolejnych rozwiązań systemowych. Zachęcamy zatem serdecznie do lektury oraz zapraszamy Czytelników do dyskusji i rozwijania zagadnień podjętych w numerze.

Lukasz Wirkus
Krzysztof Stasiak

Bibliografia

- Ambrozik, W. (2007). *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*. W: B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*. Warszawa: PWN.
- Ambrozik, W., Machel, H., Stępniań, P. (2008). *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz: Wyd. Nauk. UG, UAM, CZSW, COSSW.
- Balandynowicz, A. (2007). *Kary wolnościowe w praktyce penitencjarnej wsparte na paradygmacie resocjalizacji i zmianie społecznej*. W: A. Jaworska, L. Wirkus, P. Kozłowski (red.), *Psychospołeczne determinanty niedostosowania społecznego oraz nowatorskie prądy działań zaradczych*. Słupsk: Wyd. Nauk. AP.
- Balandynowicz, A. (2009). *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*. *Probacja*, 1.
- Foucault, M. (1998). *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Przeł. T. Komendant. Warszawa: Wyd. Aletheia.
- Konopczyński, M., Kwadrans, L., Stasiak, K. (2016). *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków – nadzieje, oczekiwania, dylematy*. Kraków: Oficyna Wyd. Impuls.
- Machel, H. (1994). *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Gdańsk: Wyd. Nauk. UG.
- Ministerstwo Sprawiedliwości (2011). *Raport końcowy z badania opinii publicznej. Wizerunek wymiaru sprawiedliwości, ocena reformy wymiaru sprawiedliwości, aktualny stan świadomości społecznej w zakresie alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów oraz praw osób pokrzywdzonych przestępstwem*. Warszawa.
- Najwyższa Izba Kontroli (2012). *Informacja o wynikach kontroli. Tworzenie warunków do wykonywania kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz prac społecznie użytecznych*. Warszawa.
- Stasiak, K., Wirkus, L., Kozłowski, P., Jedyńak, T. (2010). *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość*. Kraków: Oficyna Wyd. Impuls.
- Wirkus, L. (2016). *W kierunku nieizolacyjnych kar kryminalnych. Kary alternatywne i system dozoru elektronicznego*. W: M. Ciosek, B. Pastwa- Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: PWN.

STUDIES AND ARTICLES

Robert POKLEK

Faculty of Fine Arts and Pedagogy – Kalisz Campus,

Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

Penitentiary Education Centers in Kalisz, Poland

e-mail: poklek@interia.pl

The Role of Penitentiary Units in Developing the Readaptation Potential and Reintegration of Prisoners

The preparation of convicts for a life of freedom requires many educational and organizational measures, that can help develop the readaptation and reintegration potential of people leaving penitentiary institutions. The article discusses the problems of convicts released from penitentiary units, related to their stigmatization and social exclusion, as well as systemic ways of preparing convicts to live in freedom. The penitentiary interactions increasing the readaptation and reintegration potential of the convicts and the post-penitentiary assistance system, as a continuation of the actions taken in prison to ensure constructive continuity on persons committing offenses thus reducing criminal recidivism. These matters are discussed here.

Keywords: stigmatization, social exclusion, penitentiary rehabilitation, social readaptation, social reintegration, post-penitentiary assistance

Rola jednostek penitencjarnych w rozwijaniu potencjału readaptacyjnego i reintegracyjnego skazanych

Przygotowanie skazanych do życia na wolności wymaga wielu zabiegów wychowawczych i organizacyjnych, dzięki którym może rozwijać się potencjał readaptacyjny i reintegracyjny osób opuszczających zakłady karne. W artykule poruszono problematykę problemów skazanych zwalnianych z jednostek penitencjarnych, co jest związane z ich stygmatyzacją i wykluczeniem społecznym oraz systemowe sposoby przygotowania skazanych do życia na wolności. Omówiono oddziaływania penitencjarne zwiększające

potencjał readaptacyjny i reintegracyjny skazanych oraz system pomocy postpenitencjarnej, stanowiącej kontynuację zabiegów podejmowanych w więzieniu oraz zapewniającej ciągłość oddziaływania na osoby dopuszczające się czynów zabronionych, w celu zmniejszenia recydywy przestępczej.

Słowa kluczowe: stygmatyzacja, wykluczenie, resocjalizacja penitencjarna, readaptacja, reintegracja, pomoc postpenitencjarna

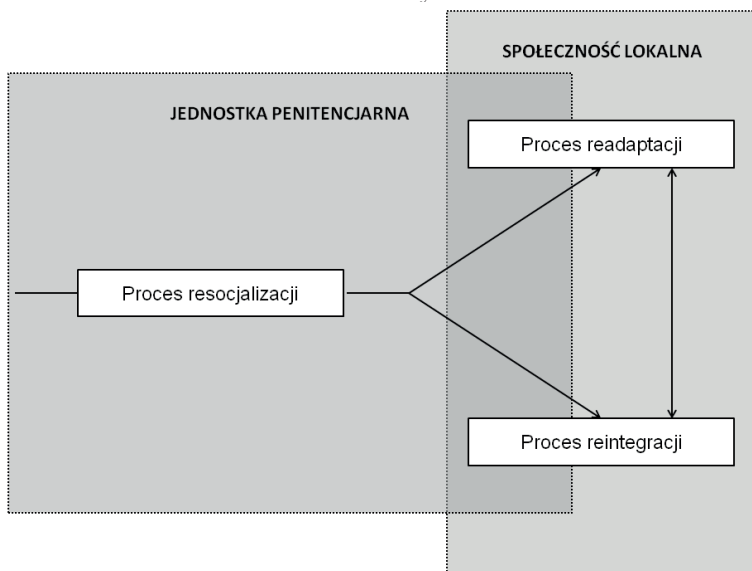
Wprowadzenie

Przestępczość, a zwłaszcza przestępczość powrotna, stanowi jeden z poważniejszych problemów społeczeństwa. Powołane do walki z tym problemem instytucje (wymiar sprawiedliwości, a w szczególności więziennictwo) podejmują działania, które mają na celu minimalizowanie zjawisk patologii społecznej i przywracanie na łono społeczeństwa osób, które zblądziły. Resocjalizacja to ponowna, skorygowana socjalizacja jednostki niedostosowanej społecznie, odbywająca się pod wpływem celowych oddziaływań wychowawczych, ukierunkowanych na poprawę zdolności prawidłowego funkcjonowania społecznego. Współcześnie jest to zespół działań opiekuńczych, dydaktyczno-wychowawczych i terapeutycznych wobec osób naruszających normy prawne – przestępców – lub obyczajowe, np. uzależnieni, członkowie subkultur, realizowanych w środowisku otwartym, czyli naturalnym lub zamkniętym – izolowanym (Górski, 1985; Pytka, 2005).

Zabiegi podejmowane wobec skazanego mają spowodować u niego gotowość do stawienia czoła wymaganiom społecznym po opuszczeniu zakładu karnego i umożliwić ponowne funkcjonowanie w społeczeństwie, czyli readaptację społeczną. Pojęcie readaptacji społecznej oznacza ponowne przystosowanie się jednostki do czynnego i samodzielnego życia, wyrażające się podejmowaniem przez nią ról społecznych, związanych z podstawowymi sferami i płaszczyznami ludzkiej egzystencji, do których należą: rodzina, praca lub szkoła, kontakty z innymi, funkcjonowanie w społeczności lokalnej, wypełnianie powinności względem państwa. Również społeczeństwo musi w pewnym sensie przystosować się do problemów osób opuszczających zakłady karne lub szerzej – do problemów osób zmarginalizowanych. Włączenie byłego skazanego do wspólnoty lokalnej, wsparcie jego dążeń do ponownego zaadaptowania się do nowego życia i funkcjonowanie na równych prawach z innymi członkami społeczeństwa oznacza proces reintegracji społecznej. Ponowne zintegrowanie się byłego więźnia ze społeczeństwem jest możliwe tylko wówczas, gdy zostaną zrekonstruowane stygmatyzujące, piętnujące i wykluczające postawy społeczeństwa i zastąpione

postawami tolerancji, spolegliwej opieki i pomocniczości, które ułatwią racjonalne wspomaganie i wzmacnianie społeczne osób z kryminalną przeszłością, które chcą powrócić do społeczeństwa i zintegrować się z nim (Ambrozik, 2007).

Ryc. 1. System wzajemnych oddziaływań jednostki penitencjarnej i środowiska na skazanych



Źródło: opracowanie własne

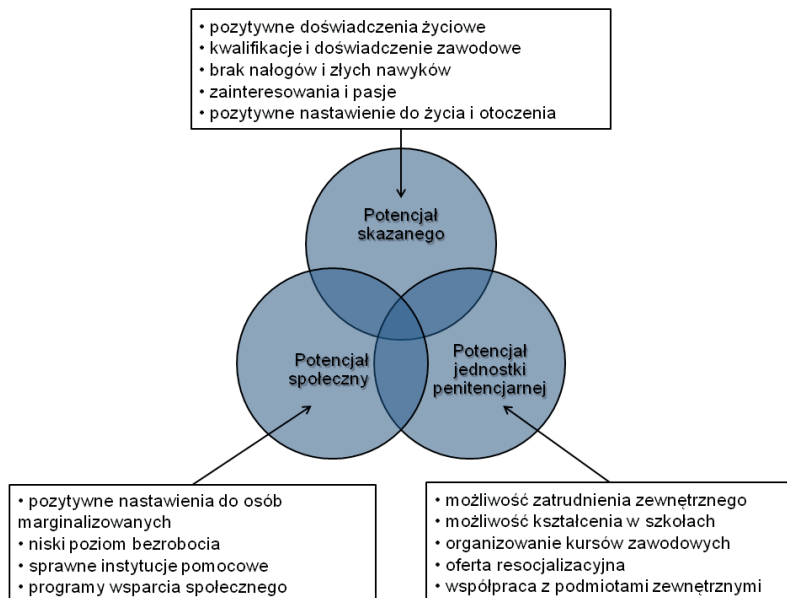
Obydwa procesy stanowią wspólnie powiązany system wzajemnych oddziaływań zewnętrznych (oddziaływania personelu więziennego i społeczeństwa) i wewnętrznych przemian w osobowości więźnia na styku instytucji penitencjarnej i społeczności lokalnej (ryc. 1). Oddziaływania penitencjarne mają doprowadzić do wewnętrznej przemiany skazanego, która ułatwi mu powrót i przystosowanie się do społeczeństwa – readaptacja społeczna. Natomiast zewnętrzna przemiana społeczeństwa względem osób opuszczających jednostki penitencjarne powinna spowodować, że będzie możliwa ich asymilacja i ułatwienie funkcjonowania w nim – reintegracja społeczna (Poklek, 2013).

Jak wspomniano na wstępie, recydywa przestępcza jest problemem, który poddaje w wątpliwość efektywność funkcjonowania współczesnego systemu penitencjarnego i stawia pytanie o potencjalne możliwości przywrócenia jednostek poddanych resocjalizacji penitencjarnej społeczeństwu. Nieskuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych prowadzonych w więzieniu, mimo wysiłku kadry penitencjarnej, może być spowodowana wybiórczym charakterem oddziaływania, nakierowanego

na niektóre tylko wymiary osobowości. Najczęściej korekcji poddawane są elementy biologicznego lub psychicznego wymiaru człowieka, a rzadziej wymiaru społecznego i duchowego. Natomiast oddziaływania resocjalizacyjne powinny opierać się na holistycznej koncepcji człowieka i, podobnie jak w procesie wychowawczym, nie powinny ograniczać się tylko do przekazywania wiedzy, ale również prowadzić do nabycia umiejętności społecznych, duchowych i sprawnościowych. Ponadto w procesie resocjalizacji powinno się kształtować system potrzeb i wartości jako tych elementów struktury osobowości, które są odpowiedzialne za jakość przystosowania i funkcjonowania człowieka w społeczeństwie (Ostrowska, 2010).

Pod pojęciem potencjału readaptacyjnego i reintegracyjnego skazanego można rozumieć posiadanie przez jednostkę odpowiednich właściwości osobowościowych, sprzyjających gotowości do pozytywnej zmiany i podejmowania przez nią trudu ponownego funkcjonowania w pożądanym rolach społecznych oraz akceptowania norm prawnych i wartości społecznych. Budowanie takiego potencjału przez instytucję wymaga stworzenia odpowiednich warunków i możliwości takiego zorganizowania systemu oddziaływania, aby następowały korzystne przemiany zarówno w osobowości czy postawach więźnia, jak i pozytywne przemiany w bliższym i dalszym otoczeniu społecznym w kierunku włączania (inkluzji społecznej) dotychczas marginalizowanych osób opuszczających zakłady karne. Z kolei potencjał instytucji penitencjarnej będzie stanowił zbiór metod i środków oraz zabiegów organizacyjnych podejmowanych przez wykwalifikowany personel zakładu karnego w ścisłej współpracy z przedstawicielami społeczeństwa, w celu readaptacji społecznej i reintegracji więźnia ze środowiskiem społecznym na wolności. Na potencjał jednostki penitencjarnej będą składały się: możliwości zatrudniania i edukacji więźniów (zwłaszcza poza terenem jednostki), realizowane programy resocjalizacyjne (zwłaszcza przy udziale podmiotów zewnętrznych), organizowane kontakty z przedstawicielami społeczeństwa (ryc. 2). Efekty readaptacji uzależnione są od zdolności adaptacyjnych osadzonego, jak również od reakcji, informacji zwrotnych pochodzących z otoczenia, w którym przebywa i z którym się kontaktuje. Jeżeli człowiek chce być pełnoprawnym obywatelem i członkiem danej społeczności, musi konsultować z otoczeniem pełnione przez siebie role społeczne, normy postępowania oraz wszelką inną aktywność (Fidelus, 2012a). Zatem w społeczeństwie również tkwi potencjał, który odpowiednio spożytkowany może przyczynić się do reintegracji społecznej. Uzależnione to jest od nastawień społecznych do osób marginalizowanych, poziomu dobrobytu w społeczności, np. niskie bezrobocie, skoordynowanych i sprawnych instytucji świadczących pomoc osobom potrzebującym oraz programów wsparcia społecznego, np. programy z Europejskiego Funduszu Społecznego.

Ryc. 2. Elementy składowe potencjału readaptacyjnego i reintegracyjnego



Źródło: opracowanie własne

Stygmatyzacja i wykluczenie społeczne osób opuszczających zakłady karne

Byli przestępcy są niejako wytypowani przez społeczeństwo jako grupa napiętnowana – stygmatyzowana – i niezależnie od ich aktualnego zachowania traktowani są jednorodnie, jako grupa, której nie należy się ani szacunek, ani uznanie, dlatego można ich traktować gorzej niż innych członków społeczeństwa. Skazani opuszczający zakłady karne traktowani są przez otoczenie społeczne jako osoby „inne”. Mimo że odbyli już karę i w świetle prawa odkupili swoje winy, to jednak ciągle oceniani są przez pryzmat popełnionego w przeszłości przestępstwa. W odniesieniu do nich etykieta przestępcy została tak głęboko zakorzeniona w świadomości osób funkcjonujących w najbliższym otoczeniu i danym społeczeństwie, że pobyt w takim otoczeniu, zamiast korzystnie wpływać na zmianę w funkcjonowaniu takiej osoby, pogłębia jej przeświadczenie o swoim przeznaczeniu bycia przestępcą (Fidelus, 2012b).

Stygmatyzacja prowadzi do społecznego odrzucenia jednostek z uwagi na posiadanie przez nie jakiejś cechy, która dyskwalifikuje je jako pełnowartościowych ludzi w oczach innych członków społeczeństwa. Osoby napiętnowane mają niejako

uszkodzoną tożsamość, a ich szczególne właściwości, na podstawie których są naznaczone, wywołują negatywne reakcje i uruchamiają stereotypy otoczenia społecznego. Osoby dotknięte stygmatem są dyskredytowane w szerszych kręgach społecznych, a ich osiągnięcia ekonomiczne i społeczne są nieproporcjonalnie niższe (Crocker, 1996). Twórcą teorii stygmatyzacji jest Erving Goffman, którego zdaniem stygmat (piętno), to pewnego rodzaju cecha, połączona z zespołem przekonań na temat osób posiadających tę cechę, odbierająca im prawo do pełnej akceptacji społecznej. To społeczeństwo konstruuje określone stygmaty, a nie indywidualne przekonania pojedynczych członków społeczeństwa. Osoby dotknięte stygmatem są dyskredytowane, postrzegane jako niepełnowartościowe i zagrażające ogółowi społeczeństwa (Goffman, 2005). Stygmatyzacja jest procesem dynamicznym i sekwencją zdarzeń, gdzie punktem wyjścia do nadania stygmatu jest dopuszczenie się przez jednostkę dewiacyjnego zachowania, czyli podjęcie działań sprzecznych z obowiązującymi normami prawnymi, które uruchomiły negatywną reakcję społeczną. Następnie wyrok sądu i odbywanie kary więzienia wzmacniają napiętnowanie jednostki. Człowiek z etykietą więźnia zostaje zdefiniowany i odrzucony przez społeczeństwo. W miejsce dotychczasowej tożsamości pojawia się nowa tożsamość człowieka z marginesu, wygnańca, outsidera. Jednostka taka poszukuje więc wspólnoty zastępczej i odnajduje ją wśród wyrzutków takich jak ona. Identyfikuje się z nimi i internalizuje głęboko rolę przestępcy, czyli aspołeczne wzory, wartości i normy, a także doskonali się w przestępczym rzemiośle, rozpoczynając karierę dewiacyjną. Proces ten jest wtórną dewiacją, umacniającą tendencję przestępczą, która w efekcie utwierdza stygmat (Sztompka, 2002).

Stereotypizacja to proces kategoryzowania jednostek jako członków danej grupy oraz wnioskowanie, że charakteryzują się one cechami właściwymi dla tej grupy. W przypadku byłych więźniów jest to przewidywanie, na podstawie samego faktu, że przebywali w zakładzie karnym, ich potencjalnych zachowań agresywnych i przestępczych. Z procesem tym związane są też inne, oprócz stereotypów, procesy psychospołeczne definiowane jako uprzedzenia i dyskryminacja. Uprzedzenia, stereotypy i zachowania dyskryminujące przedstawicieli wybranych grup są powszechne niemal we wszystkich kulturach. Uprzedzenia to uogólnione postawy wobec przedstawicieli konkretnych grup społecznych, uznanych za gorsze z jakiegoś powodu. Stereotypy zaś to przekonania i myśli na temat członków tych grup. Natomiast dyskryminacja to zachowania wobec innych ludzi wynikające z ich przynależności grupowej. Osoby stanowiące obiekt uprzedzeń, negatywnych stereotypów i praktyk dyskryminacyjnych ponoszą szereg konsekwencji ekonomicznych, społecznych i psychicznych, podobnie jak społeczeństwo, które również ponosi z tego tytułu określone koszty (Kenrick i in., 2002).

Odczuwana przez byłych więźniów niechęć, brak aprobaty, czy nawet obojętność ze strony społeczeństwa skutkuje ich zniechęceniem i brakiem wiary w możliwość poprawy swojego losu oraz zmianę swojej tożsamości na akceptowaną społecznie. Uważają oni, że ciągle są postrzegani jako przestępcy, co z pewnością utrwala ich przestępczą tożsamość i dewiacyjny system wartości, a najprostszym wyjściem jest wówczas dla nich integracja ze środowiskiem przestępczym. Nawet, gdy proces resocjalizacji w zakładzie karnym przebiegał prawidłowo, to odrzucenie społeczne i negatywne sygnały otoczenia spowodują zakłócenie rozpoczętego procesu resocjalizacji i nastąpi powrót do zachowań charakterystycznych dla okresu przed pobytem w więzieniu (Fidelus, 2012). Takie są koszty społecznego odrzucenia spowodowanego stereotypami, uprzedzeniami i dyskryminacyjnymi zachowaniami. Koszty indywidualne dotyczą osób opuszczających zakłady karne (powrót do tożsamości dewianta), a koszty społeczne dotyczą powiększania się rozmiarów przestępczości. Zatem zatrzymanie tej samonapędzającej się spirali patologii społecznej leży po stronie społeczeństwa, a zwłaszcza najbliższego otoczenia byłego więźnia, poprzez sygnały wspierające, akceptujące i potwierdzające możliwość zmiany tożsamości i utwierdzające w poczuciu społecznej solidarności, co nie jest łatwe ze względu na tendencje do wykluczenia społecznego osób uchodzących za dewiantów.

Pojęcie wykluczenia społecznego (ekskluzji społecznej), określone w Narodowej Strategii Integracji Społecznej dla Polski, oznacza „brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji społecznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich „[...] sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce lub grupie, zgodne z prawem pełnienie ról społecznych (rodziny, zawodowych, obywatelskich, towarzyskich), korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób” (2004, s. 23–24). Innymi słowy, jest to ograniczona partycypacja (udział w ważnych sferach życia społecznego – ekonomicznej, politycznej i społecznej) oraz ograniczony dostęp do takich zasobów, jak: praca, opieka zdrowotna, edukacja, dobra materialne (Grotowska-Leder, 2005). Ekskluzja więźniów odbywa się w sposób bardziej radykalny niż innych grup wykluczonych. W każdym innym przypadku oznacza ona mniejsze lub większe odizolowanie społeczne, jednak w przypadku skazanych są oni niemalże całkowicie wykluczeni ze społeczeństwa, gdyż więzienie jest z założenia miejscem przymusowej izolacji człowieka od innych członków danej zbiorowości. Twierdzenie w tych okolicznościach, że przestępca poprzez swój czyn dokonał świadomego wykluczenia siebie z życia społecznego nie jest takie jednoznaczne i bezdyskusyjne z uwagi na wiele czynników wpływających na dokonanie przestępstwa (Woźnicka, 2005). Procesem utrudniającym normalne

funkcjonowanie więźnia w społeczeństwie jest marginalizacja. Mamy z nią do czynienia w sytuacji, gdy jednostki bądź określone grupy mają brak możliwości stanu uczestnictwa w instytucjonalnym porządku społecznym, związanym z niskim poziomem dobrobytu, brakiem zdolności do funkcjonalnego uczestnictwa w życiu społecznym poprzez pracę zarobkową, dostęp do uprawnień i prawnych instrumentów zabezpieczenia socjalnego (Cyboran, 2012).

Z badań wynika, że większość osób opuszczających zakłady karne, która przyznała się do odbywania kary pozbawienia wolności, doświadcza sytuacji nieuzyskania pracy w związku z ujawnieniem informacji o tym fakcie. Pracodawcy raczej nie rozważali ich kandydatury w sposób indywidualny i często padali oni ofiarą stereotypów na temat byłych więźniów i ich skłonności do kradzieży. W ocenie badanych więźniów, zazwyczaj były to wyolbrzymione obawy, nieadekwatne wobec tego, co oni sami sądzili na temat swojej uczciwości i za co orzeczono wobec nich karę, a co ważniejsze – wobec charakteru samej pracy. Są to czynniki, które, w sposób obiektywny i niezależny od badanych, utrudniły im podjęcie pracy, stąd też nierzadko traktowane przez nich były w kategoriach niesprawiedliwości czy nieracjonalności. Doświadczenie bycia gorzej traktowanym na rynku pracy z powodu odbywania kary pozbawienia wolności wywiera wpływ również na przekonania badanych więźniów o możliwości uzyskania wsparcia w zatrudnieniu ze strony instytucji publicznych (Sytuacja osób opuszczających zakłady karne na terenie województwa łódzkiego, 2012). Należy podkreślić, że zmiana tożsamości dewiacyjnej i włączenie się w nurt życia społecznego jest możliwe przy dużym zaangażowaniu samej osoby dążącej do zmiany swojej sytuacji, co wiąże się z realizacją procesu destygmatyzacji, czyli negacji dotychczasowej tożsamości i zmianami w zakresie dotychczasowego pełnienia ról społecznych, ale przy jednoczesnym dużym wsparciu otoczenia społecznego (Urban, 2004).

Problemy osób opuszczających zakłady karne w ponownej adaptacji do środowiska wiążą się głównie ze stygmatyzacją tych osób przez najbliższą społeczność (Lubińska-Bogacka, 2017). W ogóle w społeczeństwie dominują postawy zdecydowanie negatywne wobec sprawców czynów przestępczych, nastawienia odwetowe, postępujące i nasilające odrzucenie. Opinie często przekazywane są przez otoczenie, media i polityków, a rzadziej wyrabiane na podstawie własnych doświadczeń. Naturalne obawy o siebie i najbliższych wzmacniane są negatywną opinią społeczną, a powiązane zjawiska przemocy i lęku zataczają swoiste błędne koło. Społeczeństwo boi się przestępców więc ich odrzuca, ci popełniają kolejne przestępstwo, wzmacniając lęki i pogłębiając wykluczenie (Miłkowska, 2010).

Oddziaływania penitencjarne zwiększające szanse na powrót skazanych do społeczeństwa

Generalnym celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest spowodowanie zmian w zachowaniach skazanego, aby powstrzymał się od popełniania przestępstw w przyszłości. Jest to cel minimum, który pozwala na bezkolizyjne funkcjonowanie byłego skazanego w systemie prawnym społeczeństwa wolnego. Jednakże celem maksimum jest przebudowa osobowości skazanego, jego systemu wartości, w kierunku zmiany dotychczasowych postaw. Pożądane, z punktu widzenia społeczeństwa, postawy obejmują przede wszystkim poczucie odpowiedzialności połączone z wewnętrzną potrzebą przestrzegania prawa. Tak pojęty proces resocjalizacji penitencjarnej nie obejmuje tylko przekazywania pewnej wiedzy i zalecania nowych stylów zachowań, ale także zmianę nawyków charakterologicznych, a zwłaszcza wyeliminowanie niekorzystnych postaw warunkujących aspołeczne i antyspołeczne zachowania (Machel, 2003). Proces zmiany postaw skazanego jest bardzo trudny, gdyż kształtują się one przez całe jego życie i pod wpływem wielu czynników społecznych i sytuacyjnych. Rzadko dochodzi do samoistnej zmiany postaw, choć znane są przykłady takich wewnętrznych przemian pod wpływem bardzo silnego przeżycia emocjonalnego, dlatego konieczne jest współdziałanie skazanego z wykwalifikowanym personelem więziennym oraz innymi osobami uczestniczącymi w procesie resocjalizacji w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności (Poklek, 2016).

Resocjalizacja pozostaje zatem celem kary pozbawienia wolności, przy czym proces ten nie ogranicza się wyłącznie do działań korekcyjnych i terapeutycznych, zorientowanych na behawioralną teorię uczenia i treningu społecznego, leczenie psychiatryczne, terapię grupową czy naukę zawodu, ale także powinien obejmować zabiegi ukierunkowane na stosowanie ulg, udzielanie przepustek, umożliwienie zatrudnienia i kształcenia, wskazywanie sposobów zagospodarowania czasu wolnego oraz kontakty zewnętrzne (Szczygieł, 2002). Niebagatelną rolę we włączaniu skazanego w nurt życia społecznego, jeszcze w trakcie odbywania kary, ma społeczeństwo, a zwłaszcza społeczność lokalna. Resocjalizacja oparta na społeczeństwie to zaangażowanie sprawcy przestępstwa w życie społeczności lokalnej poprzez jego edukację, zatrudnienie, rekreację, działania socjalne i praktyki religijne w środowisku otwartym. Zależy to od tego, jak często i jak długo osadzony w więzieniu sprawca kontaktuje się ze światem wolnym, przebywa wśród społeczności oraz tego, czy i jakie relacje nawiązą się pomiędzy tymi podmiotami interakcji (Bałandynowicz, 2011). Wymaga to zbudowania sieci wsparcia i pomocy ze strony specjalistów po obu stronach muru – pionu penitencjarnego

z zakładów karnych (wychowawców, psychologów i terapeutów) oraz całego grona osób spoza zakładu karnego od kuratorów, pracowników socjalnych i personel administracji publicznej i organizacji pozarządowych, po wolontariuszy działających wewnątrz, jak i poza więzieniem (Miłkowska, 2010).

Środki oddziaływań to narzędzia, instrumenty, za pomocą których wychowawca może wpływać na swojego wychowanka, żeby osiągnąć zamierzony cel, czyli wywołać zmiany bądź modyfikację postaw (Popławski, 1984). Są one szczegółowo określone w regulacjach prawnych – od Kodeksu karnego wykonawczego, poprzez rozporządzenia ministra sprawiedliwości, aż po zarządzenia wewnętrzne dyrektora generalnego Służby Więziennej. Należą do nich: praca, nauka, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym, terapia, nagrody i kary dyscyplinarne, opieka duszpasterska. Każdy ze środków, wpływając na skazanego, zwiększa jego potencjał readaptacyjny, jednak niektóre z nich mają w tym względzie pierwszorzędowe znaczenie.

Najważniejszym środkiem oddziaływania jest praca dla więźniów. Zatrudnienie może przyjmować postać prac porządkowych na rzecz oddziału lub zakładu karnego, pracy indywidualnej w celi mieszkalnej (nakładczej), pracy w przywieziennych gospodarstwach pomocniczych lub na rzecz samorządu terytorialnego, wreszcie u zewnętrznych kontrahentów. Dzięki pracy można realizować zadania resocjalizacyjne związane z pomocą rodzinie i spłatą zadłużenia, powiększaniem kapitału pomocy postpenitencjarnej, zwiększaniem bezpieczeństwa i przeciwdziałaniem demoralizacji na skutek zajęcia zarobkowego więźniów (Kalisz, 2004). Zatrudnienie spełnia także funkcje wypełniania nadmiaru czasu, przynosi korzyści ekonomiczne, a przede wszystkim realizuje funkcję poprawczą i readaptacyjną (Kwieciński, Waligóra, 2007). Innym ważnym środkiem jest kształcenie, uzupełnienie wykształcenia, zdobywanie kwalifikacji zawodowych. Bardzo często to właśnie kłopoty w szkole, trudności z nauką i nieprawidłowe interakcje rówieśnicze były początkiem niedostosowania społecznego, a wadliwe oddziaływania dydaktyczne i wychowawcze są właśnie pierwszym ogniwem wykołajenia przestępczego (Szecówka, 2011). Ze względu na potencjał resocjalizacyjny, a także duży wskaźnik bezrobocia wśród byłych więźniów, edukacja więzienna staje się, obok pracy, ważnym środkiem oddziaływania, zwłaszcza zdobywanie kwalifikacji zawodowych przydatnych na rynku pracy (Niewiadomska, 2007). Badania dotyczące skuteczności oddziaływania przez pracę i edukację wykazały, że wskaźnik recydywy znacznie się obniżył. W przypadku osób uczestniczących w programach wykorzystujących te środki wyniósł około 39%, podczas gdy w porównywalnej grupie nieuczestniczących w takich programach wynosił 50% (Niewiadomska, 2016).

Kolejnym środkiem oddziaływania zwiększającym potencjał readaptacyjny i re-integracyjny są kontakty ze światem zewnętrznym. Jego istotą jest podtrzymywanie, wzmacnianie i odbudowywanie więzi ze społeczeństwem, a szczególnie z rodziną. Bez współpracy zakładów karnych z otoczeniem zewnętrznym resocjalizacja penitencjarna nie ma szans na sukces. Osiągnięcie tego celu polega na podejmowaniu różnego typu inicjatyw służących kontaktom więźniów z osobami przebywającymi na wolności. Kontakty zewnętrzne mogą dotyczyć osób bliskich (widzenia, korespondencja, paczki i przekazy pieniężne, widzenia poza terenem zakładu karnego, przepustki) lub podmiotów zewnętrznych, np. spotkania bractwa więziennego, kontakt z wolnościowym klubem literackim itp. Kontakty mogą odbywać się w zależności od typu zakładu karnego na terenie lub poza jego obrębem. Istnieją dwie podstawowe płaszczyzny współdziałania więziennictwa ze społeczeństwem, spełniające funkcje resocjalizacyjne. Pierwszą z nich są różnorodne formy wspierania skazanych przez instytucje, organizacje, stowarzyszenia, kościoły i związki wyznaniowe oraz przez osoby fizyczne. Drugą płaszczyzną polega na pomocy świadczonej przez więźniów różnym podmiotom życia społecznego, często w postaci pracy zorganizowanych grup skazanych na rzecz społeczności lokalnych (Machel, 2003).

Na potencjał readaptacyjny wpływa poziom uzależnienia, dlatego w warunkach izolacji więziennej prowadzi się terapię uzależnień od alkoholu i środków odurzających lub substancji psychotropowych w ramach kodeksowo określonego systemu terapeutycznego. Oddziaływania te mają stabilny, systemowy charakter, rozwijany i doskonalony na przestrzeni lat. Z roku na rok powiększa się też liczba oddziałów terapeutycznych dla skazanych uzależnionych i poprawiają się warunki prowadzenia terapii (Majcherczyk, 2009). Terapia powinna być skorelowana z procesem resocjalizacji i przygotowywać skazanych do życia na wolności jako trzeźwych obywateli przestrzegających prawo. Ważne jest, aby zajęcia terapeutyczne nie były nastawione wyłącznie na defekty i deficyty, choć ich istotą jest koncentracja na czynnikach ryzyka, ale uwzględniały także określone potrzeby więźniów (Evans, 2008). Środki terapeutyczne mogą dotyczyć indywidualnych kontaktów z psychologiem/terapeutą (rozmowy motywujące, krótkie interwencje, psychoterapia) lub grupowych zajęć psychoedukacyjnych (problematyka stresu, agresji, asertywności, empatii i postaw prospołecznych itp.), zajęć profilaktycznych (uzależnienie, przemoc), grup wsparcia, terapii grupowej uzależnień.

Systemowe rozwiązania postpenitencjarne

Kara pozbawienia wolności niesie ze sobą negatywne następstwa zdrowotne, psychiczne i społeczne, stając się przyczyną problemów readaptacyjnych i reintegracyjnych skazanego po odbyciu kary, a zwłaszcza na początku (Porowski, 1993). Powrót do społeczeństwa po czasowej izolacji w zakładzie karnym jest dla niego samego poważnym przeżyciem, a dla jego otoczenia sporym wyzwaniem. Zmienia się sposób postrzegania rzeczywistości zarówno z punktu widzenia byłego więźnia, jak i jego najbliższych oraz otoczenia społecznego. Pomoc postpenitencjarna w swoim fundamentalnym założeniu ma ułatwić proces adaptacji społecznej więźnia po zakończonej izolacji penitencjarnej (Magda, 2007).

Pomocą postpenitencjarną określa się zarówno działalność państwową, jak i społeczną, której celem jest materialne i psychiczne wspieranie więźniów zwolnionych z zakładów karnych (Musidłowski, 1998). Podmioty świadczące pomoc postpenitencjarną to organy państwowe działające w resorcie sprawiedliwości, organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe. Jest to zatem taka działalność na rzecz osób zwalnianych z jednostek penitencjarnych, realizowana przez organy państwowe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i fundacje, która ma na celu udzielenie im wszechstronnej pomocy z intencją przeciwdziałania ich powrotowi do przestępstwa. Inicjatywa ta obejmuje sferę materialnej (finansowej i rzeczowej) i psychologicznej (wsparcie i interwencja) pomocy skierowanej do osób z przeszłością więzienną, stanowiąc istotny czynnik wspierający ich readaptację i reintegrację społeczną (Bulenda, 2013). Pomoc postpenitencjarna to także jedna z form polityki społecznej i karnej państwa i jako taka stanowi bardzo istotny komponent programu działań systemowych walki z przestępczością i zapobiegania w jej powstawaniu.

Przez system postpenitencjarny należy więc rozumieć unormowaną prawnie i skoordynowaną działalność o charakterze pomocowym organów państwa, samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych na rzecz więźniów w związku z ich zwalnianiem i po zwolnieniu z jednostek penitencjarnych oraz ich rodzin. W zakres tego systemu wchodzi także udzielanie wsparcia i pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem i ich rodzinom (Bulenda, 2013). Usytuowanie organizacyjne i prawne pomocy postpenitencjarnej charakteryzuje się dwoistością. Z jednej strony pomoc taka należy do polityki społecznej, czy socjalnej państwa. Z drugiej – jest częścią działań zmierzających do ograniczenia recydywy i zagrożeń przestępczością, a więc dotyka polityki kryminalnej państwa. Instytucje świadczące pomoc to zarówno wymiar sprawiedliwości, jak i placówki zdrowotne, ośrodki pomocy społecznej oraz

organizacje społeczne (Szymanowski, 1989). W tym celu powołany został Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej. Określa on szeroki katalog form i świadczeń o charakterze ratowniczym: zapomogi rzeczowe, finansowe, świadczenia z grupy potrzeb medycznych, przejazdu do miejsca pobytu; zabezpieczającym zasoby własne: dopłaty do czynszów, wsparcie edukacji, uzyskiwanie dokumentów tożsamości; korygującym: terapia uzależnień i wszelkie programy edukacyjno-korekcyjne adresowane do określonych grup skazanych, wyodrębnionych ze względu na podobne potrzeby w zakresie przygotowania do readaptacji społecznej. Bardzo ważnymi świadczeniami są te ukierunkowane na aktywizację i podnoszenie kompetencji społecznych, zwłaszcza na rynku pracy, tj.: szkolenia zawodowe, wspieranie zatrudnienia nieodpłatnego sprzyjającego nabywaniu doświadczeń i nawyków pracowniczych (Dybalska, 2012).

Przygotowanie skazanego do życia na wolności i ułatwienie mu społecznej readaptacji ma charakter ciągły i nie dotyczy wyłącznie chwili zwolnienia czy okresu końcowego kary, ale rozpoczyna się z chwilą osadzenia w jednostce penitencjarnej. W pomocy postpenitencjarnej można wyróżnić trzy zasadnicze etapy. Pierwszy związany jest z przeżytym szokiem wynikającym z umieszczenia w izolacji, charakteryzujący się zaburzeniem równowagi psychicznej i rozluźnieniem więzi społecznych. Już na tym etapie powinny być prowadzone działania służące przyszłej readaptacji zarówno w stosunku do niego samego (wsparcie psychiczne, resocjalizacja, terapia), jak i jego środowiska pozostającego na wolności. Chodzi tu o takie zabezpieczenie komponentów sytuacji społecznej, aby ułatwić mu powrót do normalności po zwolnieniu, głównie poprzez podtrzymywanie trwałych więzi z rodziną. Na drugim etapie osadzeni wypracowują zwykle swoiste techniki adaptacyjne (buntu, wycofania, zadomowienia, konwersji, zimnej kalkulacji), służące przetrwaniu i uczestniczeniu w życiu społecznym zakładu karnego. W tym okresie osadzeni nie są zmotywowani do inwestowania w swoją przyszłość, skupiając się na doraźnych sprawach, co prowadzić może do zjawiska prizonizacji. Z uwagi na coraz mniejsze zaangażowanie wobec środowiska wolnościowego, następuje rozluźnianie ciągłości z nim i stopniowa utrata zasobów materialnych, mieszkaniowych, emocjonalnych. To właśnie w tym czasie powinien być tworzony i zabezpieczony readaptacyjny kapitał początkowy, poprzez rozwijanie kompetencji społecznych niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania po zwolnieniu, utrzymanie lub rozszerzanie kontaktów z rodziną i środowiskiem oraz zdobywanie kwalifikacji i umiejętności zawodowych (Niewiadomska, 2007). Obowiązujące ustawodawstwo penitencjarne przewiduje wyodrębnienie końcowej fazy pozbawienia wolności – do sześciu miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary – jako czasu niezbędnego

na przygotowanie skazanego do życia na wolności. W tej fazie może on nawiązać kontakty z kuratorem sądowym i podmiotami współdziałającymi w jej wykonaniu. Więziennictwo współpracuje w tym zakresie z instytucjami i organizacjami, które zajmują się niesieniem pomocy więźniom w trakcie odbywania przez nich kary, jak i po ich zwolnieniu z zakładu. Organizowane są wspólne przedsięwzięcia, spotkania z kuratorami, pracownikami socjalnymi, przedstawicielami urzędu pracy i innych instytucji (Musidłowski, 2007).

Opuszczenie zakładu karnego i powrót więźnia do normalnego życia na wolności stawia przed nim nowe problemy rodzinne, mieszkaniowe, związane z pracą i warunkami materialnymi. Dużą rolę odgrywa również środowisko znajomych i przyjaciół oraz stosunek sąsiadów i społeczności lokalnej, wreszcie całego społeczeństwa do osób izolowanych w trakcie i po opuszczeniu więzienia. Nic więc dziwnego, że skazany przeżywa lęk o przyszłość i obawy, niekiedy w pełni uzasadnione w sytuacji rozluźnionych lub zerwanych stosunków z rodziną, straty mieszkania i pracy czy w ogóle utraty perspektyw życiowych. Zatem świadczenie skutecznej pomocy powinno obejmować: wsparcie materialne; pomoc w zorganizowaniu życia na wolności w zakresie pracy, zakwaterowania, nauki; opiekę medyczną; pomoc moralną i poradnictwo; oddziaływanie na środowisko tak, aby przyjęło skazanego (Szymanowski, 1989). Należy jednak podkreślić, że współcześnie zabiegów postpenitencjarnych nie można ograniczyć wyłącznie do pomocy materialnej, socjalnej czy też wsparcia na rynku pracy, bez odwoływania się do uniwersalnych wartości społecznych. Pomoc postpenitencjarna powinna stanowić kontinuum strategii resocjalizacyjnych ukierunkowanych na zmianę zaburzonych obszarów osobowości poprzez kształtowanie lub przebudowę systemu wartości (Magda, 2007).

Podsumowanie

Problemy z jakimi borykają się osoby opuszczające zakłady karne są złożone, a często osoby żyjące na wolności w ogóle ich nie dostrzegają. Uzależnienie od nałogów i brak wsparcia ze strony rodziny i społeczności lokalnej, to podstawowe bolączki byłych więźniów, wpływające na negatywne emocje, napięcia i narastające konflikty z najbliższym otoczeniem. Osoby takie nie mają lub zatraciły nawyk pracy i zarabiania na swoje utrzymanie, co w znacznym stopniu utrudnia im odnalezienie się w nowej – wolnej – rzeczywistości i poprawienie swojej życiowej sytuacji, poprzez znalezienie się na rynku pracy, w instytucjach czy w miejscu zamieszkania. Brak perspektyw, pracy i tymczasowego lokum sprawiają, że byli więźniowie wracają do swoich patologicznych

środowisk, mimo że odcięli się przecież na jakiś czas od dawnego towarzystwa. Aby zapobiec zjawisku ekskluzji społecznej, trzeba wyposażyć osoby zagrożone marginalizacją w odpowiednie kompetencje, które pomogą im wyrównywać szanse i uniknąć wykluczenia. Ważne jest również uwrażliwienie społeczeństwa na mechanizmy sprzyjające odrzuceniu i odebraniu możliwości uczestnictwa w życiu społecznym oraz na konsekwencje tych mechanizmów. Marginalizacja bowiem sprawia, że budowanie równowagi społecznej, opierającej się na regulacjach prawnych i instytucjonalnych staje się niemożliwe i wyklucza wytworzenie społecznej przestrzeni współodpowiedzialności, opartej na zasadzie pomocniczości (Mrózek, 2014).

Model aktywnej polityki społecznej jest przeciwieństwem dotychczasowej polityki pasywnej, rozumianej jako polityka gwarantowania bezpieczeństwa socjalnego przez system świadczeń pieniężnych i rzeczowych oraz usług społecznych. Aktywna polityka to działania aktywizujące zainteresowanych beneficjentów, których celem jest przeciwdziałanie temu, co jest największym problemem państwa opiekuńczego, czyli bierności i wyuczonej bezradności obywateli, uzależnionych od pomocy państwa. Wykorzystane w tym celu środki finansowe powinny być przeznaczone na zmianę sytuacji beneficjentów i odzyskania przez nich samodzielności życiowej, czyli ich reintegrację ze społeczeństwem, poprzez budowanie zaplecza tych działań, ich organizację, tworzenie i prowadzenie projektów i programów socjalnych wspierających jednostki, grupy i całe społeczności lokalne. Jest to możliwe wyłącznie przy odpowiednim obudowaniu aktywnej polityki społecznej, odpowiednimi zasobami w postaci kadry profesjonalistów, instytucji i sieci współpracy międzysektorowej oraz wsparcia merytorycznego, organizacyjnego i finansowego ze strony organów administracji państwowej i samorządowej (Faliszek, 2005).

Tworzenie nowej tożsamości osób opuszczających jednostki penitencjarne powinno odbywać się poprzez uczestnictwo w dobrze zorganizowanych formach indywidualnych i grupowych, wzmacnianych przez otoczenie społeczne środowiska otwartego. Do form tych można zaliczyć poznawanie samego siebie, budowanie tożsamości poprzez aktywność i pracę, poprzez wzmacnianie kontaktów rodzinnych i zwiększanie kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym. Niezwykle ważnym zabiegiem staje się organizowanie sytuacji prowadzących do akceptacji skazanych przez inne osoby, a także rozpraszanie mitów dotyczących więźniów. Można tego dokonać poprzez umożliwienie skazanym pracy na rzecz społeczności lokalnej, w zakresie sprzątnięcia, remontów, odśnieżania czy świadczenia pomocy dla osób potrzebujących, np. starszych. Niebagatelny udział mogą mieć także media, które mogą informować opinię publiczną o aktywności skazanych, ich zajęciach i pracy, co w efekcie złagodziłoby negatywne nastawienia i postawy stygmatyzujące (Fidelus, 2012).

Proces readaptacji więźnia i jego reintegracji ze społeczeństwem powinien rozpoczynać się już w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności poprzez aktywne uczestnictwo rodziny i najbliższych oraz innych przedstawicieli społeczeństwa i, na ile to jest możliwe, w warunkach wolnościowych. Bowiern tylko kontakt z przyjaznym naturalnym środowiskiem, do którego były więźni powróci, będącym alternatywą dotychczasowego stylu życia, daje szansę pozytywnej zmiany jego tożsamości, oparcia się pokusie powrotu do starych nawyków i zachowań oraz patologicznego środowiska przestępczego. Aktualny system penitencjarny, pomimo trudności (finansowych, organizacyjnych, kadrowych), dysponuje ofertą resocjalizacyjną (zatrudnienie, edukacja, programy resocjalizacyjne), którą osadzony może podjąć i przy aktywnym własnym zaangażowaniu wykorzystać do poprawy swojej sytuacji życiowej po opuszczeniu zakładu karnego, tworząc własny potencjał readaptacyjny i reintegracyjny. Również system pomocy postpenitencjarnej oferuje wsparcie instytucjonalne (kuratela, pomoc społeczna, samorząd lokalny, organizacje pozarządowe), które może wspomóc byłego więźnia w podejmowaniu przez niego właściwych wyborów i układaniu sobie nowego życia bez uciekania się do popełniania przestępstw.

Bibliografia

- Ambrozik, W. (2007). *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*. W: B. Urban, J.M. Stanik (red.) *Resocjalizacja. Tom 2*. Pedagogium. Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Balandynowicz, A. (2011). *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Bulenda, T. (2013). *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce. Wybrane zagadnienia*. W: P. Szczepaniak (red.) *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*. Warszawa: Forum Penitencjarne.
- Crocker, J. (1996). *Piętno/stygmat*. W: A.S.R. Manstead i in. (red.) *Encyklopedia Blackwela. Psychologia społeczna*. Warszawa: Jacek Santorski & CO.
- Cyboran, B. (2012). *Działalność animacyjna w środowiskach zagrożonych marginalizacją*. W: Z. Szarota. *Oświata dorosłych wobec jednostek i grup defaworyzowanych*. Kraków: Wyd. Nauk. Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Dybalska, I. (2012). *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego – między diagnozą a działaniem*. Warszawa.
- Evans, D.G. (2008). *Systemy terapii – potrzeba konsekwencji*. W: W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnik (red.) *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz: Wyd. UAM, UG, CZSW, COSSW.

- Faliszek, K. (2005). *Ekskluzja i inkluzja – dwie strony tego samego problemu*. W: J. Grotowska-Leder, K. Faliszek. *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*. Toruń: Wyd. Edu. Akapit.
- Fidelus, A. (2012a). *Stygmatyzacja byłych skazanych w kontekście uwarunkowań procesu readaptacji społecznej*. W: E. Kantowicz, A. Leszczyńska-Reichert (red.) *Stereotypy w pedagogice, pracy socjalnej i resocjalizacji*. Toruń: Wyd. Edu. Akapit.
- Fidelus, A. (2012b). *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Goffman, E. (2005). *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Przeł. A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir. Gdańsk: Gdańskie Wyd. Psychologiczne.
- Górski, S. (1985). *Metodyka resocjalizacji*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Grotowska-Leder, J. (2005). *Ekskluzja społeczna – aspekty teoretyczne i metodologiczne*. W: J. Grotowska-Leder, K. Faliszek. *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*. Toruń: Wyd. Edu. Akapit.
- Kalisz, T. (2004). *Zatrudnienie skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*. Wrocław: Wyd. Kolonia.
- Kenrick, D.T., Neuberg, S.L., Cialdini R.B. (2002). *Psychologia społeczna. Rozwiązane tajemnice*. Gdańsk: Gdańskie Wyd. Psychologiczne.
- Kwieciński, J., Waligóra, B. (2007). *Zatrudnienie w strategii readaptacji społecznej skazanych na przykładzie Zakładu Karnego we Wronkach*. W: B. Skafiriak (red.) *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Lubińska-Bogacka, M. (2018). *Problemy readaptacji skazanych i pomoc w ich resocjalizacji*. Kraków: Petrus.
- Machel, H. (2003). *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Wyd. Arche.
- Magda, E. (2007). *Aksjologiczne komponenty strategii readaptacyjnych sprawców przestępstw*. W: B. Skafiriak (red.) *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Majcherczyk, A. (2009). *Funkcjonowanie więziennego systemu terapeutycznego dla skazanych uzależnionych od środków psychoaktywnych*. W: A. Rejzner, P. Szczepaniak (red.) *Terapia w resocjalizacji. Część II ujęcie praktyczne*. Warszawa: Wyd. Żak.
- Miłkowska, G. (2010). *Dostrzec w skazanym człowieka*. W: T. Szymanowski (red.) *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powstania Patronatu*. Warszawa: Stowarzyszenie Penitencjarne Patronat.
- Mrózek, Ł. (2014). *Zjawisko wykluczenia społecznego więźniów i osób opuszczających ośrodki penitencjarne. Analiza problemu i możliwości przeciwdziałania zjawisku*. *Studia Socialia Cracoviensia*, 2(11), 45–59.
- Musidlowski, R. (1998). *Pomoc postpenitencjarna*. W: *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część III. Biuletyn RPO*, nr 34. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Musidlowski, R. (2007). *Znaczenie aktywności własnej skazanych w przygotowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego*. W: B. Skafiriak (red.) *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*. (2004). Ministerstwo Polityki Społecznej. Zespół Zadaniowy ds. Reintegracji Społecznej. Warszawa
- Niewiadomska, I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wyd. KUL.
- Niewiadomska, I. (2016). *Polski model resocjalizacji penitencjarnej. Teka Komitetu Prawa OL – PAN*.
- Ostrowska, K. (2010). *Integralne podejście do resocjalizacji skazanego*. W: S. Bębas (red.) *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa.
- Poklek, R. (2013). *Metodyka i organizacja resocjalizacji w zakładach karnych*. Kutno: Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej.
- Poklek, R. (2016). *Pomoc postpenitencjarna a readaptacja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne*. W: M. Ciosek. B. Pastwa-Wojciechowska (red.) *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Popławski, H. (1984). Środki i metody oddziaływania penitencjarnego. *Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny*, nr 5.
- Porowski, M. (1993). *Kamień i chleb (studium z dziedziny polityki penitencjarnej)*. Warszawa: Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.
- Pytka, L. (2005). *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej.
- Sytuacja osób opuszczających zakłady karne na terenie województwa łódzkiego. Raport z badania*. (2012). Łódź: Wydział ds. Pomocy i Integracji Społecznej Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.
- Szczygieł, G.B. (2002). *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*. Białystok: Temida 2.
- Szecówka, A. (2011). *E-learning jako czynnik wspierający edukację osadzonych i ich społeczną readaptację*. W: A. Szerląg (red.) *Kara pozbawienia wolności a readaptacja społeczna skazanych*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wyd. Oświatowe.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wyd. Znak.
- Szymanowski, T. (1989). *Powrót skazanych do społeczeństwa*. Warszawa: PWN.
- Urban, B. (2004). Wzmacnianie procesu de stygmatyzacji ex-dewianta jako warunek readaptacji społecznej. *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych*, 57.
- Woźnicka, J. (2005). *Kara śmierci jako szczególna forma ekskluzji społecznej – na przykładzie USA*. W: J. Grotowska-Leder, K. Faliszek. *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*. Toruń: Wyd. Edu. Akapit.

Robert WITKOWSKI

Prison in Elbląg,

Prison Service, Poland

e-mail: rzecznik.robert.witkowski@gmail.com

The Operations of the Prison Service Towards the Social Inclusion of Convicts. The Cooperation with Palliative Care Institutions

The author of the publication is a practitioner who has been working in the Prison Service for over 20 years. Among his professional experiences, a special place is occupied by those connected with the issue of hospice voluntary service of persons deprived of their liberty. The subject of the article is to present a bold idea carried out in Polish prisons, consisting of preparing and directing prisoners to help the terminally ill pass away in a dignified manner. The implementation of this program is very difficult and involves great responsibility. However, many years of experience-hospice staff, employees of prisons, members of patients' families and firstly, patients-confirm that this is a very good direction for activating convicts who have an opportunity to experience their humanity on a daily basis. Hospice, contact with other people, contact with patients-all this transforms their thinking, behavior, allows it to verify the hierarchy of personal values. An added value is also the opportunity reintegrate people who are not related to penitentiary isolation into the community. This experience is powerful for the prisoners and therefore very moving and transformative.

Keywords: Prison Service, penitentiary system, social rehabilitation, inmate, volunteer, hospice

Działania Służby Więziennej w kierunku inkluzji społecznej skazanych. Współpraca z instytucjami opieki paliatywnej

Autor publikacji jest praktykiem, od ponad dwudziestu lat pracuje w Służbie Więziennej. Wśród jego doświadczeń zawodowych szczególnie miejsce zajmują te, które związane są z zagadnieniem wolontariatu hospicyjnego osób pozbawionych wolności. Tematem artykułu jest ukazanie odważnego pomysłu realizowanego w polskich więzieniach, polegającego na przygotowywaniu i kierowaniu więźniów do pomagania w godnym odchodzeniu osobom terminalnie chorym, będącym pod opieką hospicjów. Realizacja tego

programu jest bardzo trudna i wiąże się z ogromną odpowiedzialnością. Jednak wieloletnie doświadczenia – personelu hospicjów, pracowników zakładów karnych, członków rodzin pacjentów czy przede wszystkim samych pacjentów – utwierdzają w przekonaniu, że jest to bardzo dobry kierunek aktywizowania skazanych, którzy mają możliwość codziennego doświadczania swojego człowieczeństwa. Hospicjum, kontakt z innymi ludźmi, kontakt z pacjentami – to wszystko zmienia ich myślenie, zachowania, pozwala zweryfikować hierarchię wartości osobistych. Wartością dodaną jest też możliwość ponownego włączenia do społeczności osób niezwiązanych z izolacją penitencjarną. Doświadczenie to jest dla więźniów mocne i przez to bardzo poruszające i zmieniające.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, system penitencjarny, resocjalizacja, skazany, wolontariusz, hospicjum

Wprowadzenie

W środowiskach akademickich od lat toczy się dyskurs na temat skuteczności oddziaływań readaptacyjnych realizowanych w polskich więzieniach. Silnie brzmią głosy krytyczne podważające resocjalizacyjną funkcjonalność kary pozbawienia wolności. Twierdzi się, że instytucje penitencjarne jedynie dehumanizują więźniów. Ocenia się, że programy readaptacyjne skierowane do skazanych nie eliminują ich społecznych i antyspołecznych zachowań. Często podsumowuje się, że obecność w instytucji penitencjarnej może jedynie prowadzić do pogłębienia deficytów i demoralizacji.

W dyskursie tym warto pamiętać o tym, że polski system penitencjarny wyróżnia się, na tle wszystkich innych, odważnym realizowaniem tych programów readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności, które dzięki współpracy międzyinstytucjonalnej dają możliwość przygotowywania i kierowania ich do wolontariatu w hospicjach i domach pomocy społecznej, poza więziennym murem.

Za realizację tych programów polska Służba Więzienna została wyróżniona przez Komisję Europejską i Radę Europy już w 2009 roku właśnie dlatego, że stwarza możliwość skazanym płynnego włączania się do społeczności pozawięziennych. Dzięki temu mogą zmieniać swoje myślenie i zachowania, może zmieniać się ich hierarchia wartości osobistych. Dzięki temu mogą na nowo odnajdować swoje człowieczeństwo i swoje miejsce w społeczeństwie.

Współpraca zakładów karnych i aresztów śledczych z hospicjami

Polska Służba Więzienna zainicjowała i od kilkunastu lat realizuje unikatowy i bardzo odważny projekt, niespotykany w innych systemach penitencjarnych, polegający na przygotowaniu i kierowaniu osób pozbawionych wolności do wolontariatu poza terenem więzienia, do pomagania osobom chorym, cierpiącym, niepełnosprawnym i umierającym.

Pomysł ten został dostrzeżony i oceniony jako bardzo dobra praktyka już w 2009 roku, kiedy to polskie więziennictwo zostało uhonorowane Kryształową Wagą Wymiaru Sprawiedliwości za realizację wybranych programów readaptacji społecznej osób pozbawionych wolności. Nowatorski eksperyment pod nazwą „Wolontariat skazanych w Polsce” został tak wysoko oceniony przez Komisję Europejską i Radę Europy (Paczkowska, 2012). Służba Więzienna wzięła udział w konkursie, do którego zgłoszono 30 projektów z siedemnastu krajów unijnych, zorganizowanym przez Dyрекję Generalną Wymiaru Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa Komisji Europejskiej oraz Dyрекję Generalną Praw Człowieka i Spraw Prawnych Rady Europy (Krakowiak i in., 2013). Projekt opisywał nowatorską na skalę światową formę współpracy administracji więzień z hospicjami i domami pomocy społecznej dla osób niepełnosprawnych i w podeszłym wieku. Współpraca ta polegała na przygotowaniu i kierowaniu do wolontariatu mężczyzn i kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach izolacji penitencjarnej.

Tym samym model oddziaływań resocjalizacyjnych, realizowanych przez personel penitencjarny zakładów karnych i aresztów śledczych w Polsce, znalazł uznanie wśród przedstawicieli europejskiego wymiaru sprawiedliwości i został wskazany jako wart naśladowania.

Jednym z dziewięciu programów wchodzących w skład polskiego projektu był ten, w ramach którego skazani z Zakładu Karnego w Gdańsku-Przeróbce pomagali i nadal pomagają w gdańskim hospicjum.

Pierwsze gdańskie doświadczenia aktywizowania osób pozbawionych wolności do wolontariatu hospicyjnego związane są ze współpracą wymienionego zakładu karnego z ośrodkiem opieki paliatywnej w stolicy Pomorza. Pierwsza – nieudokumentowana – sytuacja wystąpiła w 1995 roku. Młody mężczyzna – odbywający karę za dokonanie rozboju oraz pozbawienie życia własnego ojca, który był sprawcą przemocy wobec żony, matki skazanego – z własnej inicjatywy, przy aprobachie więziennego wychowawcy, udał się do ówczesnego oddziału opieki paliatywnej i tam

przekonał kierownika placówki, aby mógł być wolontariuszem. Przez kilka miesięcy opuszczał gdańskie więzienie, aby w ten sposób „odkupić swoją winę” (opracowanie własne autora).

Udokumentowana współpraca Hospicjum im. księdza Eugeniusza Dutkiewicza w Gdańsku z Zakładem Karnym w Gdańsku-Przeróbce rozpoczęła się w 2002 roku. Początkowo polegała na tym, że grupa około dziesięciu skazanych pomagała w końcowej fazie budowy Domu Hospicyjnego przy ulicy Kopernika w Gdańsku. Wymagała tego sytuacja – brakowało środków finansowych na prace wykończeniowe. Ówczesny dyrektor gdańskiej jednostki penitencjarnej od razu odpowiedział na potrzeby werbalizowane przez księdza Piotra Krakowiaka, dyrektora hospicjum. Dzięki temu szybko i systematycznie postępował proces wykończenia budynku hospicjum wraz z zapleczem administracyjno-socjalnym i technicznym. Skazani realizowali prace tynkarskie, zabudowywali kolejne pomieszczenia, pomagali w budowie małej architektury wraz z parkingiem, zagospodarowywali teren wokół budynku oraz przylegający ogród. Praca skazanych okazała się nie do przecenienia. Dlatego też współpraca była kontynuowana, gdy budowano Centrum Wolontariatu Hospicyjnego. Równolegle część skazanych pracowała, pomagając w utrzymaniu czystości w oddziałach dla pacjentów, mając już kontakt z chorymi i personelem, w części administracyjnej, w kaplicy, a także wokół budynków oraz w opiece nad ogrodem (Witkowski, 2016).

W roku 2004 wybrani skazani zostali zaproszeni przez personel specjalistyczny hospicjum do udziału w wolontariacie medycznym, do pracy w opiece nad pacjentami. Bezpośrednim motywem do takiego kroku była dla personelu przypadkowa, zaobserwowana sytuacja – bezinteresowne zainteresowanie i zaangażowanie skazanych w opiekę nad skazanym, kolegą, który umierał w Domu Hospicyjnym z powodu nowotworu mózgu. Podjęto wtedy decyzję o zorganizowaniu kursu wstępnego oraz praktycznych zajęć przygotowujących do fachowego opiekowania się chorymi (Paczkowska, 2012). Od tego momentu do dziś część spośród wolontariuszy – skazanych – jest zaangażowanych w bezpośrednią pomoc w opiece nad pacjentami (Świłała, Krakowiak, 2007). Ich rola polega na współpracy z lekarzami, pielęgniarkami i innymi wolontariuszami w karmieniu pacjentów, przygotowywaniu i wykonywaniu czynności higienicznych i pielęgnacyjnych, zmienianiu i segregacji pościeli, towarzyszeniu im w salach, na spacerach i w innych miejscach (Witkowski, 2017).

Pozytywne doświadczenia sześcioletniej współpracy gdańskiego hospicjum i Zakładu Karnego w Gdańsku-Przeróbce skłoniły Fundację Hospicyjną do zainteresowania zagadnieniem Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. W 2008 roku do

Funduszu Inicjatyw Obywatelskich (FIO) złożono projekt programu zatytułowanego „WHAT – Wolontariat Hospicyjny jako narzędzie Tolerancji i Akceptacji dla osób opuszczających placówki penitencjarne”.

Celem głównym tego projektu było rozpoczęcie długoterminowej kampanii społecznej na rzecz przeciwdziałania marginalizacji osób odbywających karę pozbawienia wolności jeszcze przed opuszczeniem przez nie placówek penitencjarnych oraz zmiana społecznego negatywnego obrazu placówek opieki paliatywnej jako miejsc kojarzonych wyłącznie ze śmiercią – by ich społeczny wizerunek mocniej asocjowany był z hasłem kampanii społecznej Fundacji Hospicyjnej „Hospicjum to też Życie”. Celami szczegółowymi było przeszkolenie personelu placówek opieki paliatywnej i personelu placówek penitencjarnych w zakresie wolontariatu hospicyjnego osób skazanych poprzez dwie edycje trzydniowych szkoleń wyjazdowych budujących dwuosobowe zespoły: pracownik hospicjum – przedstawiciel zakładu karnego lub aresztu śledczego. Natomiast za nadrzędny cel projektu uznano reintegrację społeczną więźniów poprzez wolontariat hospicyjny (Paczkowska i in., 2010).

Do współpracy przy realizacji tego projektu zaproszono Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Gdańsku oraz Zakład Karny w Gdańsku-Przeróbce. Jednym z elementów programu była konferencja zorganizowana w październiku 2008 roku w Gdańsku. Wstępnie, projektując konferencję, uznano, że należy jej uczestników zapoznać z zasadami współpracy, z prawnymi aspektami i kryteriami doboru więźniów do wolontariatu hospicyjnego oraz zachęcić inne ośrodki z całej Polski do realizacji gdańskiego pomysłu (Paczkowska, 2012).

Bezpośrednio po konferencji, na której przedstawiono gdański model współpracy pomiędzy konkretną jednostką penitencjarną a konkretnym hospicjum, w grudniu 2008 roku, współpracę polegającą na przygotowaniu i wdrożeniu dla wolontariatu skazanych podjęło aż jedenaście placówek opieki paliatywnej i jednostek penitencjarnych (Krakowiak, 2014).

Kolejne lata to dalszy, systematyczny rozwój tego szczególnego, odważnego przedsięwzięcia. W 2009 roku dwadzieścia placówek hospicyjnych współpracowało z zakładami karnymi i aresztami śledczymi, w następnym roku było ich już dwadzieścia pięć, a w 2011 roku liczba ta wynosiła dwadzieścia dziewięć (Krakowiak i in., 2013). Na początku 2014 roku badania własne autora wskazywały na dalszy wzrost tej liczby, która wynosiła czterdzieści jeden. Niestety, aktualnie notuje się spadek liczby więźniów współpracujących z hospicjami. Przyczyną jest likwidacja jednostek penitencjarnych oraz preferowanie kierowania skazanych do pracy dla kontrahentów zapewniających im zatrudnienie odpłatne.

Istota wolontariatu w hospicjum

Centrum Wolontariatu definiuje wolontariat jako bezpłatne, dobrowolne działanie na rzecz innych, wykraczające poza więzi rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie (Przewłocka, 2011). Wolontariat postrzegany jest też jako swoisty styl życia, dokonywanie świadomych wyborów, swoista percepcja świata i ludzi oraz wynikające z tego konkretne zachowania. Jest także poszukiwaniem sensu własnych działań i szansą na samorealizację, na spełnianie samego siebie w jedyny i niepowtarzalny sposób, szukaniem odpowiedzi na pytanie – być czy mieć (Stawiarska, 2011).

Inni autorzy rozumieją wolontariat jako świadomą gotowość do rezygnacji z korzyści zarobkowej, dobrowolność jako nieprzymuszony wybór do służenia innym, ciągłość, czyli konsekwentne i odpowiedzialne podejście do podjętych obowiązków, systematyczność jako działanie rozciągnięte w czasie niedopuszczające przerwy w podjętych zadaniach (Mastalski, 2013) lub dobrą i wolną wolę, która jest równoznaczna z podjęciem decyzji o oddaniu się i poświęceniu się czemuś, co uznane zostało za ważne, potrzebne i godne zaangażowania (Gawroński 1999).

Osoby podejmujące się działalności wolontaryjnej, bez względu na źródło motywacji i stopień zaangażowania, bez wątpienia wymagają przygotowania merytorycznego i praktycznego, a funkcjonowanie wolontariusza warunkują określone zasady postępowania. Bowiem w relacji *wolontariusz–wspomagany*, udzielający pomocy powinien posiadać umiejętności merytoryczne związane z charakterem udzielanej pomocy i interpersonalne związane z wzajemnym kontaktem, budujące zaufanie (Stawiarska, 2011). Ważność umiejętności interpersonalnych w niesieniu pomocy innym akcentuje Balawajder (1996). Uważa on, że w kontakcie *wspomagający–wspomagany* niezbędne są: umiejętność nawiązania kontaktu, otwartość wobec innych, autentyczność własnej osoby, umiejętność komunikowania się, słuchanie, ujawnianie własnych emocji, bycie tolerancyjnym, okazywanie szacunku, wyrozumiałość dla wartości i przekonań ważnych dla drugiej osoby, umiejętność dawania poczucia bezpieczeństwa poprzez wyrażanie akceptacji dla drugiej osoby, szanowanie jej praw do kształtowania własnego życia wedle uznania oraz zachowanie równowagi emocjonalnej w trudnych chwilach.

Trochę inaczej definiowany jest wolontariat hospicyjny. Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) z 1994 roku, opieka paliatywna jest całościową czynną opieką nad chorymi, których choroba nie poddaje się skutecznemu leczeniu przyczynowemu. Obejmuje ona zwalczanie bólu i innych objawów oraz opanowywanie problemów psychicznych, socjalnych i duchowych chorego. Celem opieki paliatywnej jest osiągnięcie jak najlepszej, możliwej do uzyskania, jakości życia chorych i ich rodzin (Górecki, 2000).

Jeszcze bardziej precyzyjna wydaje się być definicja, gdzie opiekę paliatywną rozumie się jako aktywną, całościową opiekę nad pacjentem i jego rodziną sprawowaną przez zespół wielospecjalistyczny i podejmowaną wówczas, gdy etap choroby pacjenta nie daje możliwości wyleczenia, zaspokajającą wszystkie medyczne potrzeby pacjenta, a także potrzeby psychiczne i duchowe pacjenta i jego rodziny w czasie trwania choroby oraz żałoby (Bosanquet, Salisbury, 1999).

Wolontariusz w hospicjum ma swoje obowiązki. Wśród nich wymienia się: poszanowanie praw pacjentów, zachowanie w tajemnicy informacji dotyczących pacjentów i ich rodzin, poszanowanie mienia hospicjum i korzystanie z niego w sposób zgodny z przeznaczeniem oraz należyte wykonywanie przyjętych zobowiązań (Kozłowska, Pawłowski, 2008).

Podkreślenia wymaga zagadnienie różnorodności form wolontariatu hospicyjnego. Różnorodność związana jest z faktem, że wolontariuszami są ludzie bardzo wielu specjalności – zarówno lekarze, pielęgniarki, studenci medycyny i duszpasterze, jak i naukowcy, ludzie świata kultury, dziennikarze, inżynierowie, nauczyciele i przedstawiciele niewymienionych zawodów oraz uczniowie i inni (Krakowiak, Janowicz, 2008). Bowiem każda „para rąk” jest niezbędna do niesienia pomocy. Dlatego też różne mogą być sposoby pomagania. Sposób i rodzaj udzielanej pomocy uzależniony jest od takich czynników jak: wiek, motywacja, stan duchowy i emocjonalny, ilość czasu. Podstawowe formy bezinteresownego pomagania to wolontariat niemédyczny i wolontariat medyczny (Krakowiak, 2008).

Wolontariat niemédyczny (tak zwany akcyjny) polega na przygotowywaniu i przeprowadzaniu akcji służących pozyskiwaniu środków finansowych na opiekę hospicyjną, prowadzeniu działań edukacyjnych i informacyjnych oraz na uczestniczeniu w pracach porządkowych, administracyjnych, instalacyjno-technicznych na rzecz ośrodków (Kozłowska, Pawłowski, 2008).

Wolontariat medyczny jest realizowany przez osoby, które, podejmując współpracę z ośrodkiem opieki paliatywnej, chcą pracować w bezpośrednim kontakcie z chorym, opiekować się nim. Wolontariuszami medycznymi zostają nie tylko osoby posiadające wykształcenie medyczne lub pielęgniarckie. Częściej na początku szkolenia spotyka się osoby, które wcześniej nie miały z medycyną nic wspólnego. Po odpowiednim przygotowaniu wykonują fachowe czynności, pomagając stałemu personelowi w pielęgnacji chorych oraz uczestniczą w relacjach interpersonalnych. Ta forma wolontariatu w praktyce realizowana jest w hospicjach stacjonarnych i oddziałach medycyny paliatywnej, w ramach domowej opieki hospicyjnej, a także w oddziałach pobytu dziennego (ośrodki opieki dziennej, poradnie leczenia bólu) (Modlińska, 2008).

Wolontariat hospicyjny skazanych jako sposób na włączanie ich do społeczności

Wolontariusz – skazany, udając się do hospicjum, ma możliwość przebywania poza budynkiem więziennym, celą i oddziałem mieszkalnym. Zaczyna przebywać w zespole ludzi, którzy realizują wspólne założenia, idee, pomysły. Staje się częścią tego zespołu, bierze odpowiedzialność za powierzone mu obowiązki. Ma poczucie, że jego praca jest potrzebna. Uczy się pomagać drugiemu człowiekowi, staje się za niego odpowiedzialny. Ma też świadomość, że to praca na rzecz konkretnej, lokalnej społeczności, z którą się integruje. Inaczej patrzy na wartość zdrowia, ludzkiego życia, dóbr materialnych. Zaczyna dostrzegać wartość kontaktów międzyludzkich. Wraca do ważnych relacji z bliskimi, zaczyna o nie dbać. Myśli o swoim życiu w perspektywie teraźniejszości i przyszłości, tej na wolności, po odbyciu kary. Niekiedy równoległe dojrzewa duchowo, religijnie. Jego udziałem stają się doświadczenia na poziomie psychologicznym, społecznym i zawodowym. Często dzięki intensywnemu zetknięciu się z życiem jako cierpieniem, zakończonym nieuniknioną śmiercią, doświadczeniu egzystencjalnemu i duchowemu, wzbudzana jest refleksja nad sensem, nad wartościami, nad hierarchią wartości. To powoduje, że inaczej patrzy na takie kwestie jak: dobra materialne, ludzkie życie, zdrowie, kontakty międzyludzkie, upływ czasu, relacje z bliskimi (Świerżewska, 2010).

Zdaniem jednego z inicjatorów tego pomysłu kierowania osób odbywających karę pozbawienia wolności do pomagania ludziom umierającym – wolontariat więźniów daje im samym możliwość specyficznej, ale i bardzo konkretnej integracji z innymi ludźmi. Pomaga im doświadczyć i uwierzyć w to, że mogą być akceptowani, pomocni. Może również pomóc w kształtowaniu umiejętności społecznych związanych z kontaktami interpersonalnymi, tak ważnymi w prawidłowym funkcjonowaniu zarówno w czasie izolacji, jak i na wolności (Krakowiak, 2008).

Wolontariusz swoim „byciem z”, napotykać ból egzystencjalny, osamotnienie, pustkę, niepokój, staje się nie tylko towarzyszem, ale i przyjacielem chorego. Ten kontakt często zmienia jego życie, sposób widzenia siebie, świata. Ten aspekt – duchowy i głęboko humanistyczny – również wymaga zaakcentowania. Jeśli bowiem takie procesy mają szansę zaistnieć poprzez doświadczenie wolontariatu hospicyjnego osób pozbawionych wolności, to możemy mówić o czymś więcej niż o resocjalizacji. Możemy mówić o rozwoju osobistym szczególnego rodzaju (Stawiarska, 2011).

Pomaganie drugiemu człowiekowi, angażowanie się dla jego dobrostanu, może mieć dla więźniów – co nie pozostaje bez znaczenia w związku z ich sytuacją – wpływ na minimalizowanie negatywnych skutków dla psychiki związanych z samą izolacją penitencjarną, może zwiększyć poziom samooceny, zaradności, niwelować zachowania agresywne oraz zwiększyć szanse na rynku pracy poprzez zdobycie kwalifikacji opiekuna ludzi chorych i niepełnosprawnych (Muskala, 2006).

Dla niektórych więźniów fakt możliwości pomagania chorym i umierającym stanowi swoistą formę ekspiacji za popełnione wcześniej czyny, których konsekwencją była ludzka krzywda (Socha, 2007).

Reasumując – doświadczenie praktyków, pracowników ośrodków opieki paliatywnej i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz literatura przedmiotu wskazują więc na liczne możliwe pozytywne aspekty oddziaływania wolontariatu na skazanych. Wymienia się tu następujące możliwości: (1) nabywanie umiejętności współdziałania w grupie i poczucie przynależności do grupy osób realizujących wspólne zadanie; (2) budowanie i wzmacnianie odpowiedzialności z własnego wyboru; (3) uczenie się cierpliwości i tolerancji wobec innych; (4) dokonywanie zmiany samooceny poprzez samoświadomość i samodoskonalenie się; (5) uczenie się nawiązywania kontaktu, efektywnego komunikowania się, skutecznego słuchania, okazywania emocji; (6) rozwijanie zdolności rozumienia emocji i własnej wrażliwości oraz (7) zmiana i kształtowanie się postaw i zachowań wobec osób starszych, cierpienia i umierania (Paczkowska, 2010).

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że korzyści wynikające z kierowania więźniów do wolontariatu mają nie tylko oni sami. O korzyściach mówią też pracownicy hospicjów i – co zdaniem psychologów pracujących w hospicjach jest najważniejszym elementem z czysto ludzkiego punktu widzenia – sami pacjenci (Paczkowska, 2012). Dzięki obecności skazanych – wolontariuszy i ich zaangażowaniu zaspokajane są potrzeby związane z tymi pracami w placówce, które mają charakter fizycznych i porządkowych oraz budowlanych i remontowych. Dla permanentnie niedoinwestowanych i starających się o fundusze instytucji opieki paliatywnej są to bardzo ważne kwestie. Budynki i przyległe do nich tereny nieustannie wymagają konserwacji, remontów, modernizacji, codziennie wymagają też sprzątnięcia, aby utrzymane zostały odpowiednie standardy czystości. Ci z więźniów, których personel kieruje do wolontariatu medycznego, myją, golą, przenoszą, dźwigają, karmią, czytają książki i są przy chorych. Statystycznie w hospicjach na dwadzieścia pięć kobiet wolontariuszy przypada tylko sześciu mężczyzn. Często pomocnicy zza więziennych murów są jedynymi mężczyznami, których pomoc dla personelu pielęgniarstwa jest wręcz nieodzowna (Paczkowska i in., 2011). Ponadto – nie tak jak zwykli wolontariusze – są

dla pacjentów dyspozycyjni, są niemal codziennie, nie raz w tygodniu, nie przez godzinę czy dwie. Zwykły wolontariusz ma swoją pracę, rodzinę. Skazany nigdzie się nie spieszy, ma czas, który oddaje, aby wysłuchać chorego, porozmawiać z nim, pożartować, wspólnie obejrzeć mecz piłkarski.

Angażowanie więźniów w wolontariat hospicyjny jawi się więc jako bardzo dobry sposób na stworzenie szczególnego i skutecznego adaptowania się do życia w społecznościach i daje szansę na integralny rozwój osoby (Paczkowska i in., 2011).

Aby dostrzec pełen obraz zagadnienia, należy także zwrócić uwagę na możliwość wystąpienia negatywnych aspektów oddziaływania wolontariatu. Możliwość obniżenia samooceny (jeśli wolontariusz został niewłaściwie przygotowany do pomagania i źle dokonano doboru zadań dla niego), zahamowanie rozwoju osobowości (trudne sytuacje jakich doświadcza, pomagając umierającym, mogą spowodować pojawienie się smutku, frustracji, osamotnienia, lęku), możliwość uaktywnienia drzemiących w człowieku problemów (wzbudzenie stanów depresyjnych lub depresji, zaburzeń psychotycznych, zwłaszcza jeśli występowały w przeszłości). Jako zagrożenia innego rodzaju, które również należy mieć na uwadze, wskazuje się łatwy dostęp do leków opioidowych i silnie działających, dostęp do cudzej własności, możliwość wywierania nacisku, wpływ na decyzje podejmowane przez osoby samotne (Modlińska, 2008). Dlatego tak podkreślana jest rola koordynatorów wolontariatu, która polega na dobrym poznaniu kandydata (rekrutacja i motywacja), przygotowaniu odpowiedniego szkolenia wprowadzającego w tematykę pomagania osobom chorym, właściwym dobieraniu zadań dla wolontariusza i służeniu pomocą w sytuacjach trudnych oraz kontrolowaniu sposobu realizacji zadań (Paczkowska, 2010).

Podsumowując należy stwierdzić, że dojrzały wolontariusz – wcześniej poznany podczas procesu rekrutacji i motywacji, odpowiednio przeszkolony i poddany supervizji i monitoringowi – może zmienić swoje postawy względem życia, dojrzeć emocjonalnie, poprawić swoje umiejętności społeczne, uświadomić sobie swoje motywacje działania, doświadczyć, że można czerpać satysfakcję i radość z niesienia pomocy. To doświadczenie uczy go wprost: że jest potrzebny innym ludziom, że potrafi współdziałać z innymi i cieszyć się ich akceptacją. To doświadczenie daje mu możliwość włączenia się do tak zwanego normalnego życia.

Podsumowanie

Współpraca zakładów karnych i aresztów śledczych z hospicjami i domami pomocy społecznej wyróżnia polski system penitencjarny na tle innych. Wolontariat więźniów jest postrzegany w Europie jako odważny, nowatorski eksperyment, będący bardzo dobrą praktyką resocjalizacji penitencjarnej.

Dzięki realizowanym przez Służbę Więzienną programom, osoby odbywające karę pozbawienia wolności, mężczyźni i kobiety, mają możliwość doświadczania włączania się w życie społeczności, dla których wartością jest ludzkie życie, godność człowieka, szacunek, odpowiedzialność i tolerancja. Stają się wolontariuszami. Idea wolontariatu społecznego oparta na bezinteresowności, dobrowolności, systematyczności i odpowiedzialności za powierzone obowiązki, sama w sobie jest ogromną wartością, z którą mogą identyfikować się beneficjenci tych programów resocjalizacyjnych.

Zarówno więźnienni wychowawcy, psychologowie i terapeuci, jak i pracownicy ośrodków opieki paliatywnej oraz domów pomocy społecznej dla niepełnosprawnych i chorych, po wielu latach doświadczeń wyrażają przekonanie, że angażowanie skazanych w wolontariat (pomaganie drugiemu człowiekowi) może mieć pozytywny wpływ na ich rozwój osobisty. Wskazują oni, iż skazani stają się odpowiedzialni, cierpliwi, tolerancyjni, identyfikują się z ideami altruistycznymi, zdobywają umiejętność współdziałania w grupie, zmieniają swoje postawy i zachowania wobec innych ludzi. Kontakt z umierającym i cierpiącym człowiekiem zmienia ich sposób postrzegania świata, życia, siebie samego. Motywowanie, kierowanie i monitorowanie funkcjonowania skazanych w miejscach realizacji wolontariatu jest więc szczególnie skutecznym sposobem przygotowywania ich do powrotu do społeczeństwa. Jest dobrą praktyką, ukazującą sens resocjalizacji penitencjarnej. Jest od wielu lat realizowanym pomysłem, sposobem prowadzenia skutecznych oddziaływań. Można więc zaryzykować stwierdzenie, że tak postrzegana i realizowana resocjalizacja penitencjarna ma sens, że odpowiednio przygotowane programy, dobór skazanych i wypracowane modele współpracy z instytucjami pozawięziennymi dają szansę na readaptację społeczną osób pozbawionych wolności.

Przygotowywanie skazanych i kierowanie ich do wolontariatu sprzyja integracji ze społeczeństwem, holistycznie postrzeganemu rozwojowi osobistemu na poziomie społecznym, psychologicznym, zawodowym, duchowym i religijnym oraz dokonywaniu zmian w hierarchii wartości. Jeśli u wielu osób izolowanych w więzieniach dostrzega się skupienie na postawie życiowej typu *mieć*, co bardzo często jest przyczyną

wejścia w konflikt z prawem, to wolontariat otwiera możliwość kształtowania postawy typu *być*. Dążenie do tego i podobnych celów jest dobrym pomysłem na to, aby oddziaływania resocjalizacyjne były konstruktywne i skuteczne.

Bibliografia

- Balawajder, K. (1996). *Umiejętności interpersonalne w niesieniu pomocy innym*. W: K. Popiołek (red.), *Psychologia pomocy. Wybrane zagadnienia*. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.
- Bosaquet, N., Salisbury, Ch. (1999). *Providing a palliative care service*. Oxford: University Press.
- Gawroński, S. (1999). *Ochotnicy miłości bliźniego. Przewodnik po wolontariacie*. Warszawa: Wyd. Więzi.
- Górecki, M. (2000). *Hospicjum w służbie umierającym*. Warszawa.
- Kozłowska, B., Pawłowski, L. (2008). *Prawa i obowiązki w wolontariacie hospicyjnym*. W: P. Krakowiak, A. Modlińska (red.) *Podręcznik wolontariusza hospicyjnego*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna.
- Krakowiak, P. (2008). *Formy wolontariatu hospicyjnego*. W: P. Krakowiak, A. Modlińska, J. Binnebesel (red.) *Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna.
- Krakowiak, P., Janowicz, A. (2008). *Historia i współczesność wolontariatu hospicyjnego*. W: P. Krakowiak, A. Modlińska, J. Binnebesel, (red.) *Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna.
- Krakowiak, P., Paczkowska, A., Witkowski, R. (2013). Prisoners as hospice volunteers in Poland. *Medycyna Paliatywna w Praktyce*, t. 7, nr 2.
- Krakowiak, P. (2014). Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce. *Probacja*, nr 2.
- Mastalski, J. (2013). *Aksjologiczne wymiary wolontariatu*. W: G. Godawa (red.) *Człowiek dla człowieka – współczesne wyzwania wolontariatu*. Kraków: Wyd. Czuwajmy.
- Modlińska, A. (2008). *Formy wolontariatu hospicyjnego – wolontariat medyczny*. W: P. Krakowiak, A. Modlińska, J. Binnebesel (red.) *Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna.
- Muskała, M. (2006). *Więź osadzonych recydywistów ze środowiskiem*. Poznań: Wyd. Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego.
- Paczkowska, A. (2010). *Psychologiczne aspekty wolontariatu hospicyjnego*. W: J. Binnebesel, A. Janowicz, P. Krakowiak, A. Paczkowska (red.) *Pozamedyczne aspekty opieki paliatywno-hospicyjnej*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna.
- Paczkowska, A., Krakowiak, P., Krzyżanowski, D., Sikora B., Witkowski R. (2010). *Wolontariat hospicyjny jako narzędzie reintegracji społecznej osób pozbawionych wolności*. W: Z. Jasiński, D. Widelak (red.) *W poszukiwaniu optymalnego modelu więzienia resocjalizującego*. Opole: Wyd. Uniwersytetu Opolskiego
- Paczkowska, A., Krakowiak, P., Witkowski, R. (2011). Wolontariat więźniów jako dobra praktyka włączania do życia w społeczności. *Wychowanie na co dzień*, nr 6 (213).
- Paczkowska, A. (2012). Wolontariat więźniów w hospicjum – gdańskie doświadczenia. *Pastores*, nr 55 (2).

- Przewłocka, J. (2011). *Zaangażowanie społeczne Polaków w roku 2010: wolontariat, filantropia, 1%. Raport z badań*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Socha, R. (2007). Więźniowie pomagają w hospicjum. Tam, gdzie miękną twardziele. *Polityka*, 2.
- Stawiarska, P. (2011). *Wolontariat hospicyjny. Perspektywa interdyscyplinarna*. Warszawa: Difin.
- Świerżewska, I. (2010). Współczesne dobre lotry. *Idziemy*, nr 51.
- Świtała, M., Krakowiak, P. (2007). Sentenced to care. *Hospice Information Bulletin*, nr 6.
- Witkowski, R. (2016). *Wolontariat hospicyjny więźniów. W kierunku inkluzji społecznej*. W: M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, (red.) *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: PWN
- Witkowski, R. (2017). *Przygotowanie osób pozbawionych wolności do uczestnictwa w wolontariacie hospicyjnym. Rola personelu penitencjarnego*. W: A. Nawój-Śleszyński, J. Luczak (red.) *Wybrane problemy indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.

Krzysztof STASIAK

Faculty of Law and Administration,

University of Gdańsk, Poland

District Court in Gdańsk, Poland

e-mail: krzysztofstasiak@poczta.fm

Public Participation in the Implementation of Penalties and Measures of a Libertarian Nature in the Polish Legal System

The subject matter of the article is to present the issue of public participation in the enforcement of penalties and measures taken by the court against convicted persons, which are carried out at large. The Executive Penal Code applicable in Poland, taking into account international standards in this respect, provides for such a possibility. The article attempts to look at how these types of tasks are implemented.

The article first presents the legal framework for public participation in the implementation of penalties and measures. Then, the concept of society' was analysed under the Executive Penal Code and it points out the penalties and measures in which the society could participate. The article also presents the methods and forms of this participation. It ends with conclusions and proposals to introduce changes to the current system in order to encourage representatives of the public to become more involved in the implementation of punishments and liberties.

Keywords: society, court, penalties and measures carried out at large, probation officer

Preface

The use and execution of criminal penalties is one of the basic methods by which a state guarantees protection to the society as a whole, but also for its individual members against behaviour prejudicial to their well-being and security. To this end, the Polish legal system has defined a catalogue of possible penalties and measures, but it is not very extensive and has not changed significantly for many years.

The penalties and measures provided for therein can be classified according to various criteria. One of the often used is their division into penalties in isolation and at large, i.e., performed in society (Robinson, 2016, p.102–103)¹.

If the punishment or measure has been pronounced against the perpetrator, the majority of the society expects that the state apparatus will ensure its efficient and, above all, effective performance (Simon, Sparks, 2013, p. 2). This is achieved through the operation of many services: court, prosecutor's office, police, probation service, prison service, municipal guard, etc. On the other hand, "society" is less aware of the fact that its participation in the execution of imposed penalties, punitive, compensatory, safeguard and preventive measures and forfeiture is possible, and often even necessary, as often only this allows to achieve a lasting improvement in criminal behaviour (Milkowska, 2009, p. 32). Such lack of awareness manifests itself among others in social attitudes that stigmatize, condemn and marginalize the criminal (Ambrozik, 2007, p. 195). As a result, only their negative behaviours are consolidated.

There is no doubt that the rehabilitation of a criminal, i.e. actions aimed at making it function in a manner consistent with legal and social standards, is in principle not possible without participation of society in this process. Obviously, the scope of this participation may be very different, but the participation itself is needed, and even necessary.

The degree of public participation in the implementation of penalties and measures and the forms of this participation are to a certain extent determined by the type of implemented sanctions. Certainly, in the opinion of the author of this text, there is more potential in this area for penalties and measures carried out at large. On the other hand, the punishment of absolute deprivation of liberty, due to its isolation nature, creates fewer possibilities in this respect. Since the purpose of this article is to present the role of society in executing punishments and measures carried out at large, the probation officers will participate in the implementation of most of them. For this reason, this text will be a pretext to look at some aspects of the work of this professional group, in particular in the context of the cooperation of a probation officer with representatives of the society. We will also consider whether the current legal system and the manner in which it is implemented is sufficient to effectively execute penalties and measures with the participation of the public and whether it therefore properly fulfils its role.

¹ G. Robinson draws attention to the lack of unified nomenclature for determining punishments performed in society. As a result, various names appear, with slightly different meanings given by the authors. The following names could be referred to herein: 'community penalties' (Raynor, 2007, p. 1061); 'intermediate punishment' (Morris, Tonty, 1990); 'non-custodial sanctions'. R. Robinson opts for the name "community sanctions".

The legal framework for public participation in the implementation of penalties

Executive Penal Code (Penal Code) adopted in 1997 to a much wider extent than previously applicable regulations introduced public participation in the implementation of penalties. The aim of such a solution was to strive to improve the effectiveness of enforcement of sanctions, but also to increase the legal protection of the convict during his penalty. Moreover, the intention of the creators of the Code was to introduce 'social control over the execution of penalties, punitive, safeguard and preventive measures' (Lelental, 2010, p. 207). In this way, selected international standards in this area were also implemented in the Polish legal system (Szymanowski, 2017, p. 126–139). At this point, as an example of such regulations defining the standards for the enforcement of judgments, one can mention the recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe R(83)7 on public participation in criminal policy (Porowski, 2011, pp. 233–240) or recommendations of CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers for member states of the Council of Europe *on the rules of probation*, adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of deputies of ministers (Recommendation, 2010).

The doctrine notes that public participation in the implementation of penalties is a constitutional norm, because pursuant to art. 182 of the Constitution of the Republic of Poland, 'public participation in the administration of justice is defined by law' (Szymanowski, 2017, p. 123). Not everyone shares this point of view, and more convincing seems to be the view of Z. Hołda and K. Postulski, that the quoted provision primarily applies to lay judges. However, they pointed out that art. 12 of the Constitution of the Republic of Poland defined the 'freedom of creation and operation' of various social organizations, which may also include convicted persons (Hołda, Postulski, 2008, art. 38, thesis 4). Therefore, they do not question the fact that public participation in the implementation of penalties can be considered as a constitutional norm, but they derive it from a different part of the Constitution of the Republic of Poland, as shown by T. Szymanowski.

It is also worth pointing out that the principle of public participation in the enforcement of judgments and assistance in the social re-adaptation of the convict is generally included in the rules of executory criminal law (Hołda, Hołda, 2006, p. 67; Paweła, 2003, p. 83).

In the Executory Penal Code, the implementation of the principle of public participation in the enforcement of judgments is chapter VII, which is entitled ‘Public participation in the enforcement of judgments, assistance in the social re-adaptation of convicts and the Victim Support Fund and Post-Penitentiary Assistance’. The role of the entities that represent society in connection with the execution of court judgments is specified in art. 38–43 Executive Penal Code. It is pointed out in the doctrine that the aforementioned articles relate in particular to penalties and measures related to the deprivation of liberty (Hołda, Postulski, 2008, art. 38, thesis 5). This does not mean that the discussed principle does not apply to measures related to subjecting the case to a trial (Lachowski, 2016, art. 38; Lelental, 2010, p. 207). Therefore, T. Kalisz is right that this rule applies to the entire enforcement proceeding and covers all bodies of enforcement proceedings (Kalisz, 2006, p. 329).

In view of the above, the scope of public participation in the enforcement of court judgments is wide. However, to shape the correct image of this concept, one should also look at what forms of public participation in the implementation of judgments provided for in the Executive Penal Code. The key in this respect will be the analysis of chapter VII, after which the following forms of public participation should be distinguished in the enforcement of judgments:

- 1) **cooperation of** associations, foundations, organizations and institutions whose objective is to carry out the tasks specified in chapter VII of the Executive Penal Code, in the enforcement of penalties, punitive, compensation, safeguard and preventive measures and forfeiture (art. 38 § 1, art. 236 of the Criminal Code);
- 2) **activities in the field of crime prevention and social re-adaptation** in order to increase the efficiency of state bodies and strengthen the lawful operation of these bodies (art. 38 § 1a of the Criminal Code);
- 3) **participation**, in consultation with the director of the detention centre or prison, **in the conduct of** rehabilitation, along with social, cultural, educational, sports and religious activities in these units (art. 38 § 2 of the Executive Penal Code);
- 4) **participating in councils and other collegial bodies** - appointed by the Prime Minister, the Minister of Justice or subordinate bodies or voivodes – whose task is to provide assistance to convicts and their families or to coordinate the society’s cooperation with penal institutions and detention centres (art. 39 § 1, Article 75 § 2 of the Executive Penal Code);

- 5) **participating in social control** over the execution of penalties, punitive, compensatory, safeguard and preventive measures and forfeiture. The implementation of such control and evaluation of the penitentiary policy is carried out by the action of the General Council for Social Readaptation and Assistance for the Sentenced (art. 40 § 1 of the Criminal Code);
- 6) **providing convicts and their families with necessary assistance**, in particular material and medical care, in finding work and accommodation as well as legal advice. The purpose of this aid is to facilitate social re-adaptation, in particular to counteract a return to crime (art. 41 of the Criminal Code);
- 7) a trustworthy person who is a representative of the entities referred to in art. 38 § 1 of the Penal Code may be established in writing by the **convicted person** as his **representative**. This person can act only in the interests of the convict and on his behalf, submit applications, complaints and requests to competent authorities and institutions, associations, foundations, organizations, churches and other religious associations (art. 42 of the Executive Penal Code);
- 8) **granting**, from funds obtained from the Aid to the Victims and Post-Penitentiary Aid, post-penitentiary **aid** to persons deprived of their liberty, released from prisons and detention centres and members of their families (art. 43 § 8 item 3 of the Executive Penal Code).

As it results from the above, a quite broad catalogue of possible social activities in the field of enforcement of judgments has been specified in chapter VII of the Executive Penal Code. However, reading the rest of this Code indicates that it should also be supplemented with other activities that can be implemented by representatives of the society. They should include e.g.:

- 9) **communication of the convicted person with the entities** referred to in art. 38 § 1 of the Penal Code or representatives of these entities with the convicted (art. 43a, item 7, art. 88b, § 1, item 7, art. 102, item 8, art. 105, para.1, art. 212b § 1, item 7, art. 164, § 1 of the Penal Code);
- 10) **preparing the convict to living after being released** from prison by establishing with him the scope of necessary assistance in the social re-adaptation and ways of its granting (art. 165 § 3 of the Executive Penal Code).

As it results from the regulations (Regulation, 28/12/2016, § 2), the cooperation of representatives of bodies representing the society and trustworthy persons in the execution of penalties, punitive, compensatory, safeguard and preventive measures and forfeiture, and thus the implementation of the above-mentioned forms of action, may consist in:

- a) initiating, organizing and carrying out tasks aimed at preventing crime and preventing return to crime and shaping the socially desirable attitude of convicts;
- b) performing tasks resulting from social rehabilitation programs by conducting social, cultural, educational, sports and religious activities for convicts;
- c) providing, in justified cases, necessary material, medical and legal assistance to convicted persons and their families;
- d) maintaining intentional contacts with convicts;
- e) preparing persons deprived of their liberty for release from prison, detention centre and establishment where protective measures are implemented, including by providing necessary assistance in obtaining work and housing;
- f) undertaking other activities aimed at social re-adaptation of convicts and preventing crime.

The term ‘society’ within the meaning of the Executive Penal Code

Before we get to the presentation, how the term ‘society’ has been included in the Executive Penal Code, it should be noted that there is no uniform definition of this concept. Such definitions are sometimes formulated for the needs of various scientific disciplines, therefore there are differences between them. According to the Dictionary of the Polish language, society is ‘all people in mutual relations resulting from similarities in living conditions, division of labour, standards of conduct, etc.’ and ‘all citizens of a given country, district, city, etc.’ (Słownik, 2016, p. 943).

However, in sociology, or science dealing with society, the term was defined as:

“a kind of reality that manifests itself in the most diverse ways in communities of all sorts. The state or national society is just one of the varieties of society. Because society is also a smaller group than countries: family and relatives, local community and neighbours, circle of friends and social club, sect and parish, association and political party, class and social layer, ethnic group and national minority, school and

university. Society is also a larger community than country: international corporations, big churches, civilizations, federations, regional and continental communities, and finally global society” (Sztompka, 2002, p. 29).

The term was slightly different in pedagogy. According to W. Okoń, ‘society’ is: A “spontaneous form of collective life that enables individuals and social groups to live together, meet their needs, create culture and develop. The term society refers to territorial groups, e.g. Polish, English and Hungarian society; to groups (classes) dependent on production relations, e.g. feudal, capitalist and socialist society; to groups dependent on religion, such as Catholic, Orthodox, and secular society; the society’s relationships to various areas of life may also be involved, such as consumer, industrial, and educating society” (Okoń, 2007, p. 382).

So, in this context, the term ‘society’ is understood under the Executive Penal Code? To answer this question, please refer to chapter VII of this code once again. After reading it, we can easily see that in the title there is a phrase ‘participation of society’, while the wording of art. 38 shows that the creators of the Code did not mean the society as a whole, but the representatives of this society in the form of associations, foundations, organizations and institutions. Then, churches and other religious associations and trustworthy people are mentioned. It seems that the Code treats all these entities as representatives of the society. In view of the above, the title of this chapter is misleading and it would be more appropriate to use the wording *participation of representatives of society*. The use of such nomenclature would provide a certain uniformity under criminal law, because chapter 10 of the Code of Criminal Procedure (art. 90 and 91) mentions a social representative, not the whole of society.

Specifying the meaning of the terms that were used in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code, it must be stated that the name ‘association’ should be understood in a manner consistent with art. 2 of the Act – Association Law. It is therefore a voluntary, self-governing and permanent association with non-profit goals. Pursuant to art. 38 § 1 of the Executive Penal Code, the term ‘association’ should be understood as both Polish associations and international associations which can be established in Poland according to art. 5 of the Associations Law (Lachowski, 2016, art. 38, thesis 8).

Under the term ‘foundation’, according to the wording of art. 1 of the Foundations Act, one should understand the organization established for the implementation of social or economically useful goals consistent with the basic interests of Poland, in particular such as: health protection, development of economy and science, education and upbringing, culture and arts, care and social assistance, environmental protection and care of monuments.

Organizations should be understood as such entities that are not associations or foundations, but they are a certain organizational unit, regardless of whether they have legal personality (Lachowski, 2016; art. 38, thesis 12). An example of such an organization is a student sports club or some entities in the field of health care.

According to J. Lachowski, the institution, within the meaning of art. 38 § 1 of the Executive Penal Code, there is an organized entity with a specific structure, of a state or non-state character (Lachowski, 2016; art. 38, thesis 13). The term excludes associations, foundations and organizations that have been mentioned before, so what kind of institutions, in particular non-state institutions, are referred to here? This definition does not give us a clear answer to this question.

Looking for answers, it is worth noting that Polish Dictionary gives this term a different meaning: 'a public establishment dealing in a specific scope of matters' (Słownik, 2016, p. 277). Therefore, according to this second understanding, the institution cannot be a non-state entity, but only one that is part of the widely understood public administration. Since the Executive Penal Code does not contain the definition of the term 'institution' or guidelines for its formulation, it seems that one should adopt a definition that is the most universal, i.e., the one defined by the Dictionary of the Polish language. At the same time it should undergo some modification, because the 'institution' understood in this way must simultaneously represent society (which results from the title of chapter VII). For this reason, many institutions that can be referred to herein will not meet this requirement (this applies to all institutions subject to government administration). As a consequence, the group of entities to whom we can give the name of an institution within the meaning of art. 38 § 1 of the Executive Penal Code should be narrowed down to those that are public and at the same time represent society. With such definitions, the group of entities that will meet them, in principle, should be limited to entities subordinated to the territorial self-government. Such a view seems to be consistent with the content of art. 16 para. 1 of the Constitution of the Republic of Poland ('all inhabitants of the basic territorial division units constitute, by virtue of law, a self-governing community'). Since the local government consists of all inhabitants of a given territorial unit (i.e. the society of this unit), therefore institutions subordinate to self-government to some extent represent the society in the scope of its operation. Such an institution can be, for example, a social welfare centre (art. 7 item 12 and art. 17 para. 1 item 16a of the Social Welfare Act – the purpose of social assistance is to help people overcome difficulties in adjusting after being released from prison).

Does the thesis, that the term 'institutions' mentioned in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code refers to units subordinate to the territorial self-government, can be defended based on the Executive Penal Code? In order to answer this question,

it is first of all necessary to look at the context in which the term 'self-government' is used in the Code, and was it justified in art. 38 § 1 to use the term 'institution' instead of another, directly referring to the local government.

The local government, in different terms, was referred to in the Code in 19 places. The most frequently mentioned are territorial self-government bodies (art. 2 item 9, art. 8a § 3, art. 10 § 4, art. 40 § 3, art. 41 § 2, art. 102, item 11, art. 174, item 6, art. 180, art. 181, art. 181a § 1, art. 182 § 1 and art. 217b § 3 of the Executive Penal Code). The term 'local government organizational unit' is used in two places (art. 56 § 2, art. 123a § 1 item 3 of the Executive Penal Code). On the other hand, the name 'territorial self-government' appeared in one place (art. 123a § 1 item 1 of the Executive Penal Code) and 'local self-government unit' (art. 206 § 4 of the Executive Penal Code). Thus, the nomenclature applied to the local government has narrower (territorial self-government bodies) or a wider scope (territorial self-government, territorial self-government unit) than institution referred to in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code. Only the term 'self-government organizational unit' in its meaning is similar to the term 'institution'. Despite this, the second term was used, which most probably results from the fact that the creators of the Code at the time of creating art. 38 did not have a precise idea of what scope of entities this term would cover. Therefore, they used such a concept that was the most universal and matched with previously used terms: association, foundation and organization.

It must be added that all the above-mentioned entities must fulfil one more condition – the purpose of their operation must be performance of the tasks specified in chapter VII of the Executive Penal Code. At the same time, it is not required that it should be the primary objective of this entity, but it should be one of those that it carries out.

Complementing the meaning of the term 'society', it should be added that in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code, churches and other religious associations and trustworthy persons were also mentioned as its representatives. By churches and religious associations should be understood only these with a regulated legal situation, i.e. recognized in Poland as churches or religious associations (art. 242 § 12 of the Executive Penal Code, Bogunia, 1998, p. 169). On the other hand, a natural person who fulfils the following criteria should be considered a trustworthy person: being capable of fully exercising his civil and civic rights, not convicted of an offense committed intentionally (also negligently – unintentionally), not deprived of parental or guardianship rights, who guarantees proper performance of his duties, at least 24 years old, and in exceptional cases 21 years old, holding a qualification or life experience indicating the usefulness in conducting educational and resocialization activities (Regulation, 28/12/2016, § 3).

Public participation in the implementation of penalties and non-custodial measures

If we talk about penalties or measures imposed on the convict, the performance of which is related to his stay at large, most often the implementation thereof will be related to the activities of professional court guardians (Szymanowski, 2010, p. 183). The only non-custodial punishment in which the probation officers do not take part is the penalty of a solely-imposed fine. However, if the fine is adjudicated alongside another punishment, probation officers in the performance of various types of tasks, by motivating the convict to pay it, also affect its performance.

In the literature, the view that society can participate in the execution of punishments or liberties imposed against the convict causes a certain difference of opinion. In most cases, such a possibility is noticed (Postulski, 2017; art. 38, thesis 3; Lelental, 2010, p. 207; Szymanowski, 2018, p. 318). However, there are also no more sceptical voices: "In the commented provision (regarding art. 38 of the Executive Penal Code – K.S.) the formula 'in particular' was used, which in the context of the title of chapter VII (referring to the enforcement of judgments) may lead to the conclusion that it is also about measures related to the perpetrator's probation. One can, however, have doubts as to whether such inference is legitimate since the 'expressis verbis' provision refers to penalties, punitive, compensatory, safeguard and preventive measures. Measures related to the perpetrator's probation cannot be qualified in any of these conceptual categories" (Lachowski, 2016; art. 38, thesis 6).

However, since all penalties and the above-mentioned measures can also be implemented, to the extent provided for in the regulations, under conditions of freedom, therefore it should be assumed that public participation in their implementation is possible. Accordingly, what kind of penalties and measures does this apply to?

In the opinion of K. Postulski (Postulski, 2017, art. 38, thesis 3), cooperation of entities referred to in art. 38 § 1 of the Penal Code, except for participation in the exercise of an absolute penalty of deprivation of liberty, may take place at:

- a) execution of the penalty of restriction of liberty (art. 56 § 3 of the Executive Penal Code),
- b) providing assistance in the social re-adaptation of convicts released from prisons (art. 165 § 2 of the Executive Penal Code),
- c) performance of probation measures (art. 170 § 2 of the Executive Penal Code).

Other authors, analysing the problem of public participation in the Polish executive proceedings, proposed a slightly different catalogue of penalties or measures in which it can participate: the penalty of restriction of liberty, electronic supervision system and probation (Łapińska, Mańczuk, 2016, p. 126–134) or additionally, socially useful work, conditional discontinuance of proceedings, conditional suspension of punishment and preparation of the convict to live at large and conditional early release from serving the rest of the penalty of deprivation of liberty (Łapińska, Mańczuk, 2015, p. 92–105).

However, none of the above presented concepts exhausts the possibility of public participation in the execution of judgments that are carried out at large.

Thus, in the performance of which judgments of criminal courts, carried out at large, the society could participate? The following should be mentioned here:

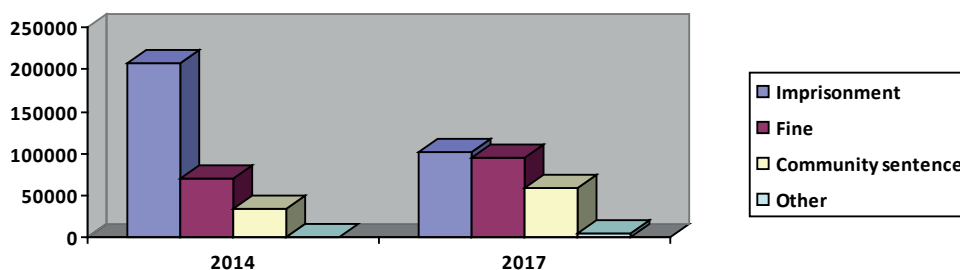
- 1) Punishment of restriction of liberty in the form of work for social purposes – pursuant to art. 56 § 2 and 3 of the Executive Penal Code, the work resulting from the essence of this penalty may be implemented in entities that represent society, e.g. entities for which the local government body is the founding body, local government organizational units, institutions or organizations representing the local community, foundations, associations. Moreover, according to the regulations (Regulation, 1.06.2010, § 3), the president of the district court draws up an annual opinion regarding the court's needs to perform work by convicts and sends it to the competent municipal authority. This body (i.e. the entity representing the community), taking into account the opinion of the president of the district court, designates entities where convicts can perform the work referred to above. A shortcoming of this procedure are cases where the competent authority of a commune has indicated entities in a number that does not guarantee the security of the needs of a district court, or occasional situations when such a body was not indicated. In general, this is reasoned by the lack of facilities that would agree to accept convicts. This has been particularly noticeable in the last 2–3 years, as the number of cases in which convicts have to perform work for social purposes has grown significantly. Moreover, in the facilities indicated by the commune body, the work of the convicts is not always properly organized or supervised (Janus-Dębska, 2015, p. 13–16).

In this case, probation officers themselves try to obtain institutions in which the convicts could perform work. It should be emphasized that from the point of view of the probation officer, having a sufficient number of facilities, where convicts can perform work, is very important, because it is them who designate the workplace to the convict, the type and time of its commencement. In addition, they organize and

control the penalty of restriction of liberty. In such a case, the entity designated by the professional probation officer of a court has been as a place of execution of the penalty of restriction of liberty, within the scope of the convict's work, is the body of executive proceedings (Lelental, 2010, p. 65).

The penalty of restriction of liberty has recently become more and more important, as as a result of legislative changes in 2015, the structure of sentences imposed in Poland has changed.

Chart: Adults who were tried in Poland at first instance
in district courts in 2014 and 2017



Source: own elaboration

According to statistical data, when in 2014 for a total of 311 503 convictions (in district courts), imprisonment (absolute and suspended) was imposed in 20 698 cases (66.3%), in 2017, 100,841 of these sentences were imposed (39.3%) out of a total of 26 837 convictions (Adults sentenced, p. 1).

It is also worth emphasizing that the penalty of restriction of liberty in the form of work for social purposes has a strong resocialization aspect, which is implemented through work. Moreover, it is a form of retribution to the society for the injustice caused by the convict (Stasiak, 2016, p. 145; Stasiak, 2018, s. 441).

It should be added that public participation in the exercise of the penalty of restriction of liberty may also be expressed by helping the convict in the implementation of certain obligations imposed on him (art. 72 § 1 items 2–7a of the Executive Penal Code in conjunction with art. 34 § 3 of the Executive Penal Code), e.g. if the convicted person is obliged to participate in corrective and educational actions, then the execution of the decision is influenced by the creation of back-up facilities enabling such an obligation.

2) Socially useful work – the court may change the fine to 120 daily rates for socially useful work. According to art. 56 § 2 and 3 of the Executive Penal Code in conj. with art. 45 § 2 of the Executive Penal Code, this work is carried out in the same

entities as work related to the penalty of restriction of liberty. Therefore, as indicated above, they are often entities representing the society. Also the way of execution of this type of cases is very similar to the one described in point 2.

- 3) The supervision performed by the probation officer – in connection with the court setting of the trial period, the convicted person or the perpetrator may be, when the court so decides, put under the supervision of a probation officer. This supervision is the only tool so comprehensively dealing with the convict or perpetrator which the court can use. During its performance, behaviour of the guarded person is not only controlled, but also activities of a diagnostic, educational and resocialization nature are taken against him, which aim to help in his social re-adaptation and prevent the return to crime. Such supervision can be ordered in connection with conditional discontinuance of criminal proceedings (art. 67 of the Penal Code – in this case we cannot speak of a penalty), conditional suspension of imprisonment (art. 73 of the Penal Code), conditional release from the rest of the penalty of deprivation of liberty (art. 159 of the Civil Code) and in connection with the application of safeguard measures (art. 202a and art. 202b of the Penal Code).

Can the representatives of the public participate or do they participate in the execution of such a ruling in connection with the decision on the probation officer's supervision? Of course, yes, because the very purpose of supervision (social re-adaptation) in some cases will force cooperation with representatives of the society (Regulation, 13/06/2016, § 7 para. 2, § 15 para. 1 item 7, § 16 para. 1 items 2 and 4, and art. 169b § 10 item 6 of the Executive Penal Code, art. 174 item 3 of the Executive Penal Code). Such cooperation, which should be considered necessary (Świerczek, 2013, p. 172–176), will involve information about the convict and his environment, and contact with associations, institutions and social organizations dealing with social assistance, job search assistance, medical treatment, therapeutic impact on the convict or other forms of action that may be useful in solving problems that are not conducive to resocialization and control of the trial period.

It should also be added that in the case of persons conditionally released from the rest of the penalty of imprisonment, the participation of organizations referred to in art. 38 para. 1 of the Executive Penal Code in the enforcement of judgments is also manifested in the provision of post-penitentiary assistance to convicted persons.

- 4) The supervision of a trustworthy person, association, institution or social organization whose activities include caring for upbringing, prevention of demoralization or assistance to convicts – such supervision may be ordered in all situations mentioned above in item 3. This is certainly a type of judgment that most fully reflects the principle of public participation in the enforcement of criminal courts'

judgments. One can even get the impression that the legislator decided to encourage the court to adjudicate such supervisors, and motivate the representatives of the society to undertake such activities. This found expression in the wording of art. 175a of the Executive Penal Code, in which a lump sum is provided for supervision (with the exception of supervision performed by a trustworthy person) in the amount 100% higher than that granted to social probation officers.

What tasks lie with the entity that will perform such supervision? They have been specified in art. 175 of the Executive Penal Code and in particular are based on:

- a) immediate appointment of a representative to perform activities related to supervision and to assist him in the proper performance thereof;
- b) that the nominated representative keeps necessary contacts with the court and the professional probation officer;
- c) ensure that the appointed representative properly performed the entrusted activities related to supervision and provided the court with periodic reports on the conduct of the convict during the trial period.

In addition, art. 169b shall apply accordingly to the representative of the association, organization and institution (principles of eligibility of a convicted person to one of three groups showing the probability of return to crime), art. 172 (duties of the probation officer) and art. 173 § 2 items 1–5, 7, 8 and 12 of the Executive Penal Code (selected tasks of a professional guardian), unless the Code provides otherwise. On the other hand, art. 174 of the Executive Penal Code shall apply respectively to the above-mentioned representatives, as well as trustworthy persons (it described the tasks of a social guardian), unless the Code provides otherwise. The tasks of this type of entities also result from the Regulation of 13.06.2016 (§ 50–53).

- 5) Exercising the penalty of deprivation of liberty in the system of electronic supervision – although this is a form of imprisonment, it is carried out under conditions of freedom using the technical means provided for in the regulations. In connection with the use of this type of supervision, the role of entities representing the society concerns several tasks: hearing of a convicted person by the penitentiary court, as referred to in art. 42 of the Executive Penal Code, before issuing a decision on granting a permit to serve a sentence in this mode (art. 43lg of the Executive Penal Code) and prior to repeal of this permit (art. 43lm § 1 of the Executive Penal Code) and communication with the convict (43na item 6 and 7 of the Executive Penal Code). These entities may also help in the performance of certain obligations imposed on them by the court (art. 43nb § 2 of the Executive Penal Code). Moreover, pursuant to art. 43p of the Executive Penal Code, a professional court guardian, in cases particularly important for

the convicted person, may allow him to leave the place of performing electronic supervision for a period not exceeding 7 days, if necessary, in the presence of a close person or a trustworthy person. In this case, the probation officer assesses whether the person is trustworthy and can assist the convict (Wirkus, 2016, p. 517–519; Stasiak, 2018a, p. 503–534).

If a convict, receiving a permit to serve a penalty of deprivation of liberty in an electronic surveillance system, served it in a prison, in justified cases, it is possible to provide post-penitentiary assistance to him. Also by entities referred to in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code.

6) Control during the trial period – it includes every type of judgment, which shows that the court established a trial period for the convict or case. Pursuant to art. 72 § 1 of the Executive Penal Code, the court suspending the execution of the penalty obliges the convict to perform at least one of the duties listed therein. However, if the court conditionally discontinued the criminal proceedings or conditionally released from the rest of the penalty of deprivation of liberty, it may impose the responsibilities on the perpetrator or convicted person, the catalogue of which results from art. 67 § 3 of the Executive Penal Code or art. 159 § 1 of the Executive Penal Code. In this case, the professional court guardian, while conducting this type of case, cooperates with the entities referred to in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code, in order to enforce the performance of duties by the convict (offender) imposed on him by the court.

If the control of the trial period concerns a person conditionally released from the remainder of the penalty of imprisonment, he may also benefit, in justified cases, from post-penitentiary assistance provided, *inter alia*, by the entities referred to in art. 38 para. 1 of the Executive Penal Code.

Public participation in the performance of penalties, penal, compensatory, safeguard and preventive measures or forfeiture, other than listed in paragraphs 1 to 6, which are carried out under conditions of freedom, is negligent or absent. In particular, it is difficult to find a space for activating public representatives in the implementation of such measures as, for example, a punitive measure in the form of a driving ban. However, the tasks that are carried out at large, exclude the preparation of the convict to life after being released from prison (Kokorzecka-Piber, Stasiak, 2018, p. 534–574). This task may be performed by a probation officer or an entity referred to in art. 38 § 1 of the Executive Penal Code. Thus, the subject of their influence is a convict staying in a prison.

Conclusions

Summarizing the above considerations, it should be noted that the regulations in force in Poland create quite large opportunities for public participation in the execution of penalties or measures imposed by the court against the convict. Therefore, the problem is not the level of legal regulations itself, but the scope of their use. It can be even proven by the fact that only a negligible number of convicts is put under the supervision of another entity than the probation officer. The reasons for this situation are certainly different. However, one can point out here that an important role is played by the attitude of the judge issuing the verdict, who usually has greater trust in probation officers being court employees, than other entities operating outside this institution. However, the more important reason for this state of affairs is the lack of interest of entities representing the society in this type of activity. As a consequence, supervisions carried out by entities other than the probation officer belong to exceptional cases, because in 2016, only 22 cases were filed with units of district courts in which, with conditional suspension of the penalty, the court sent the convicted person to a different entity than a probation officer, for a total of 44 256 all of these types of cases (Statistical Papers, 2016, p. 10).

Another problem is the lack of sufficient interest of local self-governments, i.e. entities representing the society, in persons performing various types of punishments of a libertarian nature. An example is the penalty of restriction of liberty based on work for social purposes. The commune self-government body is obliged to designate entities where such a punishment can be performed by the convicts. However, in many cases, government bodies do not fulfil this task in a proper manner, as they sometimes indicate an insufficient number of facilities. In addition, the organization and supervision of this work by designated entities does not always proceed in a correct manner, e.g., these entities do not prepare the required documents or prepare them with insufficient diligence (Janus-Dębska, 2015, p. 15).

There is no doubt that the state authorities should be responsible for the proper implementation of penalties and measures imposed on convicted persons. This does not exclude greater or lesser public participation in their performance, depending on the concept adopted in the given legal system. After all, such participation is beneficial, above all from the point of view of the convict. Also, local self-government bodies should recognize the benefits of engaging in the enforcement of penalties and measures against persons who are staying in the area of self-government activities. Thanks to this, it is possible to contribute to solving many social problems, which has an impact on the sense of security of citizens. Unfortunately, this type of thinking

is not often encountered, because in contrast to such projects as building a road, school, bridge, the effects of signalled activities are not achieved quickly and they are not as visible as in the case of the above-mentioned examples.

So what can be changed so that representatives of society are more involved in the implementation of penalties and measures? The answer to this question is not possible in this text due to editorial limitations, however, two actions can be identified that would certainly improve the situation. First of all: promoting the participation of public representatives in the implementation of penalties and measures taken by the court against the convict. This can be achieved, e.g., through social campaigns. Secondly, various incentives should be introduced, especially for local governments, to undertake and carry out such activities. In particular, they should refer to such a shaping of the tax system that this kind of activity for self-governments would normally pay off.

References

- Ambrozik, W. (2007). *Czynniki społecznej readaptacji byłych przestępców*. W: B. Urban, J.M. Stanik (ed.), *Resocjalizacja*. Warszawa: PWN.
- Bogunia, L. (1998). Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń oraz pomoc w społecznej readaptacji skazanych. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. 2.
- Druk statystyczny MS-S10r za 2016 r.
- Hołda, J., Hołda, Z. (2006). *Prawo karne wykonawcze*. Kraków: Wolters Kluwer.
- Hołda, Z., Postulski, K. (2008). *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Gdańsk: Arche.
- Janus-Dębska, A. (2015). Współpraca kuratorów sądowych z osobami organizującymi i nadzorującymi prace skazanych w ramach kary ograniczenia wolności w świetle badań własnych. *Probacja*, 3.
- Kalisz, T. (2005). Zasady prawa karnego wykonawczego. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, 17.
- Kodeks karny wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 r. (tekst jedn. Dz.U. 2017, poz. 665 ze zm.).
- Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (tekst jedn. Dz.U. 2016, poz. 1137 ze zm.).
- Kodeks postępowania karnego z 6 czerwca 1997 r. (tekst jedn. Dz.U. 2016, poz. 1749 ze zm.).
- Kokorzecka-Piber, M., Stasiak, K. (2018). *Przygotowanie skazanego do życia na wolności*. W: K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Lachowski, J. (2016). *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Lelental, S. (2010). *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Łapińska, K., Mańczuk, M. (2015). *Udział społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądów karnych w Polsce*. W: C. Kulesza, D. Kuźelewski, B. Politowski (red.), *Współpraca organizacji społecznej z wymiarem sprawiedliwości*. Białystok: Wyd. Temida 2.

- Lapińska, K., Mańczuk, M. (2016). Udział społeczeństwa w polskim postępowaniu wykonawczym – z uwzględnieniem wybranych regulacji państw europejskich. *Białostockie Studia Prawnicze*, z. 21.
- Miłkowska, G. (2009). *Dostrzec w skazanym człowieka*. T. Szymanowski (red.), *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powołania Patronatu*, s. 32. Stowarzyszenie Penitencjarne Patronat Oddział Białystok.
- Morris, N., Tonry, M. (1990). *Between Prison and Probation: Intermediate Punishments in a Rational Sentencing System*. New York: Oxford University Press.
- Okoń, W. (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wyd. Akademickie „Żak”.
- Osoby dorosłe osądzone w pierwszej instancji w sądach rejonowych w latach 1997–2017, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 16.03.2018).
- Pawela, S. (2003). *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*. Kraków: Zakamyczek.
- Porowski, M. (2011). Rekomendacja Nr R (83 7 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o udziale społeczeństwa w polityce karnej. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, t. 72–73.
- Postulski, K. (2017). *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Raynor, P. (2007). Community penalties: Probation, “What Works”, and offender management. In: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.) *Oxford Handbook of Criminology*, 4th edn. Oxford: Oxford University Press.
- Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules, https://www.pmscr.cz/download/mezdoken_European_Probation_Rules.pdf (dostęp: 10.03.2018).
- Robinson, G. (2016). The Cinderella complex: Punishment, society and community sanctions. *Punishment and Society*, 18.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. Nr 98, poz. 634).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2016 r. poz. 969).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz.U. 2016, poz. 2305).
- Simon, J., Sparks, R. (2013). *Punishment and society: The emergence of an academic field*. Simon J and Sparks R (eds.). *The SAGE Handbook of Punishment and Society*. London: SAGE.
- Słownik języka polskiego (2016). Warszawa: PWN.
- Stasiak, K. (2016). *Kara ograniczenia wolności i jej rola w resocjalizacji sprawców czynów karalnych*. W: M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak (red.), *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków – nadzieje, oczekiwania, dylematy*. Kraków: Impuls.
- Stasiak, K. (2018). *Kontrolno-organizacyjna funkcja kuratora w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych*. W: K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Stasiak, K. (2018a). *Zadania kuratora sądowego w związku z wykonywaniem systemu dozoru elektronicznego*. W: K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wyd. Znak.
- Szymanowski, T. (2018). *Zadania sądowych kuratorów dla dorosłych w wykonywaniu kar i środków w reakcji na popełnienie przestępstw w przepisach prawa karnego*. W: K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Szymanowski, T. (2017). *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Szymanowski, T. (2010). *Znaczenie kuratorskiej służby sądowej w realizacji zadań polityki karnej i penitencjarnej w Polsce*. W: K. Stasiak, Ł. Wirskus, P. Kozłowski, T. Jedynek (red.), *Dziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Świerczek, A. (2013). *Współpraca instytucjonalna kuratora sądowego dla osób dorosłych w ramach sprawowania dozorów nad skazanymi. Resocjalizacja Polska*, t. 4.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (tekst jedn. Dz.U. 2016, poz. 40 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn. Dz.U. 2017, poz. 210).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. 2017, poz. 1769 ze zm.).
- Wirskus, Ł. (2016). *W kierunku nieizolacyjnych kar kryminalnych. Kary alternatywne i system dozoru elektronicznego*. W: M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.

Bożena LIEGMANN

Faculty of Law and Administration,

University of Gdańsk, Poland

e-mail: organza1@wp.pl

Cooperation of a Probation Officer with a Rehabilitation Center Applying a Therapeutic Community Treatment in the Scope of Enforcement of Criminal Judgments

The aim of the article is to address the unresolved issue of cooperation of a probation officer with a rehabilitation center that applies a therapeutic community treatment in the enforcement of criminal judgments. The paper refers to the therapeutic community model of treatment in the Addiction Treatment Center "Zapowiednik" in Opalenie, with which the author has been cooperating for many years, performing the probation officer duties. The author assumes that the rehabilitation treatment is the core element of the rehabilitation process for convicts serving a stationary rehabilitation therapy and those under the supervision of the probation officer as well as the ones who perform the penalty of restriction of freedom. The success of such a treatment determines the correct course of the trial period and a proper implementation of the obligations imposed on it. It also provides a basis for the belief that the convicts will not find themselves in conflict with the law again because it is the addiction that is often the direct or indirect cause of a crime. The paper describes the rehabilitation performance of the centre in Opalenie and then outlines the key issues of the therapeutic community method. With regard to the enforcement proceedings concerning patients undergoing treatment in Opalenie, the paper reveals the main aspects of cooperation with therapeutic staff in terms of supervision by a probation officer and the diagnosis of a patient's situation during the period of relapse. The author also scrutinizes the issues of classification and reclassification of addicts with a higher risk of criminal recidivism as well as request applications to extend the deadline for performing the imposed financial obligations and the penalty of restriction of liberty pursuant to art. 83 of the Penal Code and Article 64 § 1 of the Penal Code. The last part indicates the differences in working with a probationers in their open social environment and those remaining in rehabilitation centers. Without an adequate cooperation and information flow between the therapeutic staff and a probation officer it is not possible to succeed in enforcing criminal judgments in relation to a person who is staying in a center that applies a therapeutic community treatment.

Keywords: probation officer, addiction rehabilitation, criminal judgement

Współpraca kuratora sądowego z placówką odwykową, pracującą metodą społeczności terapeutycznej w zakresie wykonywania orzeczeń karnych

Celem tego artykułu jest ukazanie dotychczas niepodejmowanego tematu współpracy kuratora sądowego z placówką odwykową, pracującą metodą społeczności terapeutycznej w zakresie wykonywania orzeczeń karnych. Posłużono się przykładem społeczności terapeutycznej Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu nad Wisłą, z którą autor od wielu lat współpracuje, wykonując zawód kuratora sądowego. Przyjmuje przy tym, iż głównym elementem procesu resocjalizacji dla skazanych, odbywających stacjonarną terapię odwykową i pozostających pod dozorem kuratora oraz wykonujących karę ograniczenia wolności, jest leczenie odwykowe. Jego pomyślne zakończenie warunkuje prawidłowy przebieg okresu próby oraz właściwą realizację nałożonych wyrokami obowiązków. Daje podstawę sądzić, iż skazany nie wejdzie ponownie w konflikt z prawem, gdyż to właśnie uzależnienie było często bezpośrednią lub pośrednią przyczyną popełnienia przestępstwa. W tekście opisano historię placówki w Opaleniu, a następnie w zarysie przedstawiono założenia metody społeczności terapeutycznej. Na podstawie prowadzonych postępowań wykonawczych w stosunku do podopiecznych, leczących się w Opaleniu, omówiono główne zagadnienia dotyczące współpracy z kadrami terapeutyczną w zakresie objęcia dozoru kuratora i diagnozy sytuacji podopiecznego w okresie zniżek chorobowych pacjentów. Podjęto zagadnienia kwalifikacji i rekwalifikacji uzależnionych skazanych do grup ryzyka powrotu do przestępstwa, a także wniosków w przedmiocie przedłużenia terminu wykonania nałożonych obowiązków finansowych oraz dotyczących kary ograniczenia wolności na podstawie art. 83 kk i art 64 § 1 kkw. Wskazano na różnice w pracy z podopiecznym w środowisku otwartym, a przebywającym w warunkach placówki odwykowej. Bez odpowiedniej współpracy i przepływu informacji, pomiędzy kadrami terapeutyczną a kuratorem, nie jest możliwe efektywne wykonywanie orzeczeń karnych w stosunku do osoby, która przebywa w placówce pracującej metodą społeczności terapeutycznej.

Słowa kluczowe: kurator, terapia odwykowa, orzeczenia karne

Wprowadzenie

Przedmiotem rozważań podjętych w artykule jest współpraca kuratora dla dorosłych z placówką odwykową, pracującą metodą społeczności terapeutycznej w zakresie wykonywania orzeczeń sądowych, w stosunku do osoby, która podjęła stacjonarne leczenie odwykowe. Do podjęcia wskazanej tematyki skłoniła autora długoletnia współpraca z Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu nad Wisłą, placówką, która wykorzystuje tę metodę w leczeniu uzależnień. W myśl przepisów Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98, poz. 1071 ze zm.), kuratorzy wykonują swoje zadania w środowisku podopiecznych, także na terenie zamkniętych zakładów oraz placówek ich pobytu – na terenie zakładów

karnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz leczniczo-rehabilitacyjnych. Można postawić tezę, iż praca ze skazanym funkcjonującym w środowisku otwartym a podopiecznym, który leczy się odwykowo w placówce na swój sposób zamkniętej, jak Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu oraz innych tego typu, różni się nie tyle rodzajem podejmowanych działań i zadań, bo te zostały określone ustawowo oraz doprecyzowane przez przepisy wykonawcze, ile raczej sposobem ich realizacji. Musi ona uwzględniać specyficzne położenie skazanego, który, podejmując leczenie, podpisał stosowną deklarację o leczeniu, tym samym akceptację zasad funkcjonowania placówki i zobowiązanie o jego przestrzeganiu. Oznacza to, iż nie do końca swobodnie może dysponować swoim czasem, opuszczać placówkę bez zgody społeczności i terapeutów. W pracy z takim podopiecznym leczenie odwykowe jest najważniejszym elementem resocjalizacji, jego pomyślne zakończenie daje podstawę sądzić, iż skazany nie wejdzie ponownie w konflikt z prawem, gdyż to właśnie uzależnienie było bezpośrednią lub pośrednią przyczyną popełnienia przestępstwa. Celem podjętych rozważań jest przedstawienie swojego rodzaju relacji, która powstaje pomiędzy kuratorem, placówką odwykową a podopiecznym oraz wypracowanych dróg współpracy. Jej celem jest pomoc osobie uzależnionej w wyleczeniu się, przy jednoczesnym pomyślnym wykonaniu orzeczeń, polegających na prowadzeniu dozoru kuratora w stosunku do takiej osoby, czy też nadzoru nad wykonywaniem przez nią kary ograniczenia wolności. Kurator jako osoba z zewnątrz staje się po części członkiem społeczności terapeutycznej, jest elementem oddziaływań na skazanego. Wypracowanie efektywnych mechanizmów komunikacji, wzajemnego zaufania i szacunku jest warunkiem udanej współpracy, której podmiotem jest wspólny podopieczny. Dla terapeutów – pacjent, dla kuratora – dozorowany. Na wstępie zaznaczyć należy, że zagadnienia te nie były dotychczas omawiane w doktrynie, stąd pojawia się potrzeba ich podjęcia. W literaturze przedmiotu rozpatrywane były kwestie samej metody społeczności terapeutycznej w leczeniu uzależnień (De Leon, 2003; Kooyman, 2002; Bukowska, 2009) oraz osobno metodyki pracy kuratora sądowego (Gromek, 2005; Jedynek, Stasiak, 2008; Stasiak, 2018). Dla potrzeb dalszych rozważań celowe jest przedstawienie zarysu historycznego Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” z Opaleniu wraz z krótkim opisem omawianej metody. W dalszej części przedstawione zostaną schematy współpracy w sytuacji wykonywania orzeczeń z dozorem kuratora i karą ograniczenia wolności.

Placówka odwykowa pracująca metodą społeczności terapeutycznej

Historię Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu nad Wisłą zapoczątkowała w 1982 roku Barbara Karaczyńska. W okolicach Skarszew w miejscowości Zapowiednik, położonej nad rzeką Wierzycą, w zniszczonym dziewiętnastowiecznym dworku powstał Autonomiczny Ośrodek Monar. Placówka przeznaczona była do leczenia i rehabilitacji osób uzależnionych od narkotyków. Stan budynków pozostawiał wówczas wiele do życzenia. Rozpoczęto ich odbudowę, która była wpleciona w proces terapeutyczny pierwszych pacjentów, korzystano również ze wsparcia społeczności lokalnej. 17 września 1982 roku na leczenie zgłosił się pierwszy uzależniony. W ten sposób powstało miejsce, w którym od ponad trzydziestu lat osoby uzależnione uzyskują pomoc i wsparcie. W 1987 roku ze względów merytorycznych założycielka Barbara Karaczyńska rozstała się ze stowarzyszeniem Monar, a Zapowiednik został przekształcony w Wojewódzkie Centrum Leczenia Uzależnień w Zapowiedniku. Podczas wieloletniej pracy z osobami uzależnionymi założycielka placówki opracowała autorski program terapeutyczny, oparty na metodzie społeczności terapeutycznej. Zaszczepiała również innym pasję pomagania. Do grona tych osób należeli jej córka Anna i jej mąż Krzysztof Jakubus, którzy jeszcze w okresie studiów rozpoczęli pracę w Zapowiedniku, w charakterze instruktorów terapii uzależnień i pracują tam do dziś (<http://www.zapowiednik.pl/tak-sie-zaczelo/>. dostęp 01.02.2018).

W tym czasie placówka dysponowała jedynie około czterdziestoma miejscami, tymczasem potrzeby rosły, a z powodu ograniczeń lokalowych oraz terapeutycznych placówka nie mogła przyjmować wszystkich, którzy chcieli wrócić do trzeźwego życia. Z uwagi na fakt, iż wspólne leczenie rodzeństw czy też małżeństw jest praktycznie niemożliwe, nie przyjmowano ich na leczenie. Zdecydowano o otwarciu bliźniaczego ośrodka, który pracowałby na tym samym programie terapeutycznym. W 2002 roku w niszczącym siedemnastowiecznym dworku, położonym w malowniczym Opaleniu nad Wisłą, powstało NZOZ Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik”. Konieczna była odbudowa i przystosowanie budynków dla potrzeb placówki leczniczej. Placówka przyjęła pierwszego pacjenta w 2003 roku. Dwa ośrodki ściśle ze sobą współpracowały aż do listopada 2011 roku, kiedy w Zapowiedniku koło Skarszew wybuchł pożar, który uniemożliwił dalsze leczenie pacjentów w tym miejscu. Pojawiła się realna groźba likwidacji placówki w Zapowiedniku, a przede wszystkim przerwania leczenia pacjentów. Członkowie obu zespołów terapeutycznych uznali, że priorytetem jest utrzymanie ciągłości terapii pacjentów, przed którymi rysowała się perspektywa

kontynuowania leczenia w innych ośrodkach. Prowadzący placówkę w Opaleniu zdecydowali o przyjęciu pogorzalców pod swoje skrzydła. Chcieli umożliwić im w ten sposób dalszą realizację programu terapeutycznego z dotychczasowymi terapeutami prowadzącymi. Zapowiednik chętnie przystał na tę propozycję. Rozpoczęto prace adaptacyjne i w ciągu kilku tygodni dostosowano obiekt w Opaleniu tak, aby mógł sprostać wymogom merytorycznym i formalnym dla dwóch społeczności terapeutycznych. Pacjenci obu społeczności przyczynili się w znacznym stopniu do szybkiego przystosowania budynków dla znacznie większej liczby pacjentów. Od tego czasu do dziś na terenie Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu funkcjonują dwie społeczności terapeutyczne (<http://www.zapowiednik.pl/tak-sie-zaczelo/>, dostęp 01.02.2018). Placówka wrosła w lokalny klimat, jest wspierana przez społeczność lokalną, a podopieczni Centrum aktywnie uczestniczą w życiu gminy. Przygotowują jasełka z okazji świąt Bożego Narodzenia, pomagają w pracach porządkowych, w ćwiczeniach Straży Pożarnej, przy umacnianiu wałów na Wiśle podczas powodzi czy ratowaniu dobytku podczas pożaru we wsi. „Zapowiednik” współpracuje m.in. z Leśnictwem Dębiny, Zespołem Szkół im. Józefa Czyżewskiego w Opaleniu, Zespołem Szkół Ponadgimnazjalnych im. ks. Henryka Mrossa w Gniewie, oddziałami Ochotniczej Straży Pożarnej w Opaleniu i Gniewie (<http://www.zapowiednik.pl/o-nas/srodowisko-i-otoczenie/>, dostęp 01.02.2018) Dlatego można uznać, iż społeczna readaptacja pacjentów odbywa się nie tylko w oparciu na społeczności terapeutycznej, ale również z udziałem społeczeństwa. Zgodnie bowiem z definicją Centrum Sprawiedliwości Karnej Harwardzkiej Szkoły Prawa, im więcej klientów uczestniczących w legalnych działaniach wspierających obejmuje program, tym bardziej opiera się on na społeczeństwie (Bałandynowicz, 2002, s. 9).

Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” prowadzi długoterminową, stacjonarną terapię, przeznaczoną dla osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków. Całość oddziaływań placówki oparta jest na metodzie społeczności terapeutycznej. Społeczność terapeutyczna to skuteczne podejście w leczeniu uzależnień. Jest głęboko osadzona w ruchu samopomocowym. Rozwija się w zasadzie poza głównym nurtem psychiatrii, psychologii i medycyny (De Leon, 2003, s. 21). Społeczność terapeutyczna jest jedną z najczęściej stosowanych metod pracy z osobami uzależnionymi. Ciągłe ulega ona modyfikacjom, przystosowując się do potrzeb pacjentów i zmieniających się wymagań społecznych w zakresie świadczeń dla osób uzależnionych. Jest to aktualnie metoda oparta na solidnych podstawach teoretycznych i wieloletnim dorobku o naukowo udowodnionej skuteczności. Przyjmuje się, że została stworzona w 1958 roku w Santa Monica, w stanie Kalifornia, w Stanach Zjednoczonych Ameryki przez Charlesa Dedericha, jednego z pierwszych członków ruchu Anonimowych

Alkoholików. Postanowił on stworzyć wspólnotę, która byłaby wolna od alkoholu i narkotyków. Nadano jej nazwę Synanon (Kooyman, 2002, s. 18). W Polsce pierwsza społeczność terapeutyczna powstała w 1978 roku w Głoskowie pod Garwolinem i zapoczątkował ją Marek Kotański (Koczurowska, 2014, s. 11).

Struktura i organizacja społeczności terapeutycznej

Struktura i organizacja społeczności terapeutycznej ukierunkowana jest na zmianę stylu życia pacjenta. Przeważająca część społeczności terapeutycznych posiada strukturę hierarchiczną, zatem pozycja mieszkańca w hierarchii społeczności zależy przede wszystkim od czasu pobytu i progresu w leczeniu. O awansie, a właściwie zmianie statusu decydują wszyscy członkowie społeczności. Społeczność terapeutyczna odnosi się do elementarnych wartości stanowiących istotę osobistego rozwoju człowieka, zdrowego życia, społecznego uczenia się i w konsekwencji zdrowienia. Kładzie się nacisk na uniwersalne wartości jak: uczciwość, prawdomówność, osobistą niezależność, odpowiedzialność. Założeniem tej metody jest, iż jednostka staje się współodpowiedzialna za proces swojej zmiany, a wsparciem dla nie jest informacja zwrotna od członków społeczności oraz idea samopomocy w zdrowieniu. Przyjmuje wspólną filozofię, wartości i zasady, które chronią fizyczne i psychiczne bezpieczeństwo społeczności. Odgrywa to bardzo ważną rolę w procesie leczenia. Grupa taka stanowi rodzaj mikrosoczeństwa, w której odtwarzane role i funkcje są analogiczne do występujących w społeczeństwie (De Leon, 2003, s. 49). Każdy członek społeczności wykonuje zadania, które służą dobru wszystkich i są osobistym wkładem w codzienne funkcjonowanie wspólnoty. Pacjenci uczą się nowych zachowań, zmieniają swój dotychczasowy tryb życia, przyjmują nową tożsamość przez uczestniczenie w różnych rolach społecznych jak: gospodarz domu, kierownik pracy, szef służby ochrony ośrodka czy szef kuchni. W placówkach pracujących tą metodą nie ma praktycznie żadnego personelu pomocniczego. Wszystkie prace związane z funkcjonowaniem ośrodków wykonują pacjenci. Jest to zgodne z dewizą, iż zdrowienie zależy nie tylko od tego, czego nauczy się jednostka, ale również od tego, gdzie i jak nabywa nowe umiejętności. W związku z tym zmiana stylu życia winna odbywać się w środowisku społecznym, ponieważ negatywne wzory zachowań nie zostały nabyte w izolacji i nie mogą być w izolacji zmienione. Regularnie odbywają się spotkania wszystkich członków społeczności, na których obowiązuje zasada podejmowania wszystkich tematów w sposób otwarty i uczciwy, naturalnie z zachowaniem norm komunikacji społecznej. Od osób, naruszających obowiązujące reguły, oczekuje się rozliczenia z błędów na

forum społeczności, naprawienia ich, a także poniesienia konsekwencji niewłaściwych zachowań. Terapeuci pełnią w całym procesie rolę kompetentnych doradców. Funkcjonujące w Polsce ośrodki stacjonarne, które pracują metodą społeczności terapeutycznej, najczęściej realizują trzy typy programów rehabilitacyjnych i terapeutycznych: krótkoterminowe – trwające od trzech tygodni do sześciu miesięcy, średnio-terminowe – od sześciu do dwunastu miesięcy oraz długoterminowe – od dwunastu do dwudziestu czterech miesięcy (Koczurowska, 2014, s. 13).

Placówka w Opaleniu przyjmuje osoby od 16. roku życia oraz oferuje specjalistyczny program terapii przeznaczony dla matek z dziećmi. Dzięki funkcjonowaniu dwóch społeczności terapeutycznych, możliwe jest obecnie leczenie małżeństw i rodzin. Udział w programie trwa osiemnaście miesięcy. Następnie istnieje możliwość zakwalifikowania pacjenta do programu postrehabilitacyjnego. Jest on przeznaczony dla osób, które, zdaniem zespołu terapeutycznego, po ukończeniu leczenia podstawowego wymagają dłuższego okresu terapii, nie posiadają wsparcia ze strony bliskich lub też nie chcą wracać w rodzinne strony.

Program leczenia podzielony jest na cztery etapy. Pierwszy etap adaptacyjny trwa dwa tygodnie, kiedy pacjent uczestniczy we wszystkich zajęciach i aktywnościach społeczności, odbywa dwie terapie indywidualne, a na zakończenie tego okresu podejmuje decyzję o chęci uczestnictwa w terapii. W konsekwencji zawiera kontrakt ze społecznością, akceptując zasady jej funkcjonowania, które miał sposobność poznać w tym czasie. Godzi się na pomoc sobie i jednocześnie zobowiązuje się do pomocy innym członkom społeczności. Kolejny etap nazywany jest mianem „identyfikacji własnego uzależnienia” i trwa do około siódmego–ósmego miesiąca pobytu. Na tym etapie leczenia podopieczny poznaje mechanizmy swojej choroby i sposoby radzenia sobie z nią, obejmujące aktywne uczestnictwo w życiu społeczności, terapię indywidualną i grupową, a dla osób nieposiadających wykształcenia – naukę. Celem tego etapu jest nauka podstawowych umiejętności potrzebnych do utrzymania abstynencji, budowanie motywacji oraz odpowiedzialności za własne leczenie poprzez pracę, zajęcia sportowe oraz uczestnictwo w innych formach spędzania czasu wolnego, jak: wyjazdy, wycieczki, konkursy, obchody uroczystości. Po opanowaniu tych umiejętności pacjent przechodzi do kolejnego, trzeciego etapu, obliczonego na okres od siódmego–ósmego do piętnastego–szesnastego miesiąca pobytu, określanego jako „rozwój własny – kluczem do życia na trzeźwo”. W tym okresie leczenia pacjenci koncentrują się nad lepszym rozumieniem siebie, nauką radzenia sobie ze stresem i złością, poczuciem winy. Pracują nad podnoszeniem poczucia własnej wartości, kształtowaniem samodzielności i niezależności poprzez podejmowanie zadań związanych z organizacją i funkcjonowaniem codziennym w placówce. W tym czasie pacjent odbywa terapię

indywidualną, grupową, treningi w podgrupach i zajęcia szkolne. Czwartym etapem to ostatnie miesiące pobytu. Przewiduje dla każdego pacjenta kontynuację wszystkich dotychczasowych form oddziaływań. Nosi nazwę „umiejętność realizowania marzeń – warunkiem satysfakcjonującego życia”. W tym okresie pacjenci przyjmują rolę tzw. młodszego wychowawcy, przez co włączają się w pomoc w terapię młodszym stażem pacjentów. To końcowy okres leczenia, ukierunkowany na przygotowanie pacjenta do samodzielnego życia „na trzeźwo”. Obejmuje opanowanie technik samopomocy, które w przyszłości umożliwią samodzielne korygowanie zachowań niepożądanych, sprzyjających powrotowi do nałogu oraz wprowadzanie oczekiwanych zmian w swoim życiu, budowanie krótko- i długoterminowych celów, dostrzeżenie i usuwanie własnych ograniczeń, które stoją na drodze do satysfakcjonującego życia. W tym okresie następuje także odtworzenie relacji rodzinnych oraz ich odbudowa na nowych zasadach, ukończenie szkoły, zaplanowanie dalszego kształcenia. Ważnym elementem jest również uzyskiwanie uprawnień do samodzielnego opuszczenia terenu ośrodka, wyjazdu w rodzinne strony, początkowo w asyście innego pacjenta a następnie samodzielnie. Są one poprzedzone wcześniejszymi wyjazdami do okolicznych miejscowości Gniew i Starogard, kiedy pacjent może się skonfrontować ze sobą oraz środowiskiem zewnętrznym, poza placówką. W cykl terapii niejako wpisane są „zniżki chorobowe”, kiedy pacjenci przeżywają spadki nastroju, trudności w codziennym funkcjonowaniu i wykonywaniu swoich zajęć oraz uczą się je przezwyciężać (<http://www.zapowiednik.pl/program-leczenia/>. dostęp 02.02.2018).

Edukacja

Jak wspomniano, nauka szkolna jest ważnym elementem programu terapii odwykowej. W okresie leczenia w Opaleniu pacjenci mają możliwość ukończenia edukacji zarówno w zakresie gimnazjum, jak i liceum ogólnokształcącego – szkoła stanowi bowiem integralną część terapii. W przypadku osób niepełnoletnich objętych obowiązkiem szkolnym edukacja odbywa się w trybie nauczania indywidualnego. Nauczyciele przyjeżdżają do Centrum i prowadzą zajęcia z pacjentami na miejscu. Osoby pełnoletnie uczą się w trybie eksternistycznym z pomocą nauczycieli z pobliskich szkół, a dwa razy w roku zdają egzaminy przed Okręgową Komisją Egzaminacyjną w Gdańsku. Program nauki w zakresie eksternistycznego liceum ogólnokształcącego trwa około osiemnastu miesięcy. Kurator na bieżąco monitoruje postępy w edukacji oraz motywuje do pokonywania trudności i ograniczeń, często związanych z długą przerwą w nauce i znacznymi zaległościami (<http://www.zapowiednik.pl/szkola/>. dostęp 09.03.2018).

Współpraca kuratora sądowego z placówką odwykową

Do Opalenia przybywają na terapię osoby z całej Polski. Często są to osoby skazane, pozostające pod dozorem kuratora albo też zobowiązane do wykonywania kary ograniczenia wolności. Zgodnie z brzmieniem art. 169 § 4 kkw – dozór kuratora oraz art. 54 kkw – karę ograniczenia wolności wykonuje się w miejscu stałego pobytu skazanego. Tym sposobem akta spraw dozorowych oraz kary ograniczenia wolności trafiają do Sądu Rejonowego w Tczewie, na obszarze właściwości którego leży Opalenie. Od tego momentu rozpoczyna się współpraca kuratora z placówką odwykową. Dozory osób leczących się w Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” prowadzone są przez kuratora zawodowego. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969) szczegółowo określa czynności kuratora, pozwala na odstąpienie od wzywania skazanego do biura kuratora celem objęcia dozoru, jeśli wezwanie takie jest oczywiście bezcelowe. W okolicznościach, kiedy skazany leczy się odwykowo z Opaleniu, zachodzi właśnie taka sytuacja. Podopieczni znajdują się na różnych etapach terapii, z reguły niedawno podjęli leczenie, nie mają zatem możliwości samodzielnego opuszczania placówki, dlatego objęcie dozoru następuje w Opaleniu, w warunkach placówki odwykowej. Rozmowę z podopiecznym poprzedza zawsze konsultacja z terapeutą prowadzącym, kiedy to kurator otrzymuje informacje dotyczące podopiecznego. Pierwsze, gdy dozór nie był prowadzony w innym sądzie i nie znajdują się one w aktach sprawy. W trakcie takiej konsultacji kurator uzyskuje informacje dotyczące sytuacji osobistej, rodzinnej podopiecznego, jego ewentualnych dolegliwości somatycznych, wykształcenia. Najistotniejsze jest jednak ustalenie, co było impulsem do podjęcia leczenia, czy to uzależnienie od środków odurzających było przyczyną wejścia w konflikt z prawem oraz na jakim etapie terapii, prowadzonej metodą społeczności terapeutycznej, znajduje się podopieczny.

Rozmowa z terapeutą prowadzącym podopiecznego ma z punktu widzenia dozoru kuratora bardzo duże znaczenie. Pomagają kuratorowi zdiagnozować osobę skazanego, określić czynniki i warunki, które sprzyjają bądź nie sprzyjają resocjalizacji w okresie próby. Ponadto stwarza ona kuratorowi późniejszą możliwość weryfikacji informacji, które uzyska w rozmowie z podopiecznym. Między innymi na tej podstawie kurator sporządza sprawozdanie z objęcia dozoru, w którym diagnozuje sytuację dozorowanego oraz precyzuje plan pracy na okres próby. Informacje uzyskane od terapeuty są niezbędne do prawidłowego wykonania orzeczenia sądowego. Równie istotne są rozmowy z terapeutami na dalszym etapie prowadzonego dozoru. Zawsze, podobnie

jak ta pierwsza, poprzedzają one spotkanie z podopiecznym. Praktycznie rzecz ujmując, przed każdym spotkaniem ze swoimi dozorowanymi kurator omawia ich bieżącą sytuację z członkami kadry terapeutycznej, którzy informują kuratora o postępach w leczeniu, zniżkach chorobowych, pełnionych w społeczności funkcjach. Terapeuci sygnalizują negatywne zachowania podopiecznych, które wymagają pracy i korekty. Przysłuchując się następnie rozmowie podopiecznego z kuratorem (jeśli naturalnie pacjent wyraża na to zgodę), mają możliwość poznania sposobu i treści przekazu o danej sytuacji problemowej ze strony pacjenta, zweryfikowania czy nie mijają się on z prawdą, chcąc zbudować w oczach kuratora swój obraz odmienny od tego, który zna społeczność. I tutaj właśnie widoczna jest triada dozorowany/pacjent–terapeuta uzależnień–kurator sądowy. Wspólnie określone są konkretne zadania i problemy, na których należy się skupić, biorąc pod uwagę etap leczenia, na którym znajduje się skazany. Po spotkaniu z podopiecznym kurator wspólnie z terapeutą podsumowują jego sytuację, a kurator precyzuje zamierzenia na przyszłość, na kolejny miesiąc.

W przypadku, kiedy u pacjenta występuje wspomniana „zniżka chorobowa”, waha się, czy chce dalej kontynuować terapię, informacje uzyskane od personelu są bezcenne. Nie polega to na konsultacji z terapeutą wykonywania orzeczeń sądowych, ale daje możliwość takiego przeprowadzenia rozmowy z dozorowanym, by zmobilizować go do dalszego leczenia, które jest przecież najważniejszym elementem procesu jego społecznej readaptacji. Wówczas kurator przypomina podopiecznemu o obowiązkach wynikających z nałożonego środka probacji i po raz kolejny poucza go o jego sytuacji prawnej, często złożonej. W ten sposób kadra terapeutyczna oraz kurator niejako jednoczą siły, aby zatrzymać podopiecznego w placówce, gdyż tylko wyleczenie go pozwala przypuszczać, iż proces resocjalizacji zakończy się powodzeniem i nie wejdzie on ponownie w konflikt z prawem. Nadmienić należy, iż to właśnie perspektywa zarządzenia wykonania warunkowo zawieszanej kary i pobytu w zakładzie karnym niejednokrotnie leżą u podstaw decyzji o podjęciu leczenia odwykowego przez podopiecznych z „Zapowiednika.” Często wcześniej w okresie trwania dozoru, w swoich miejscach pobytu nie utrzymywali oni kontaktu z kuratorem, nie realizowali obowiązków wynikających z wyroku, w związku z tym zapadały rozstrzygnięcia o zarządzeniu warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności. To właśnie moment, kiedy oglądają się za siebie i odkrywają, że nie chcą już żyć tak, jak dotychczas, że pragną zmiany. Podejmują terapię, a w tej sytuacji sąd może uchylić postanowienie o zarządzeniu wykonania kary i dać skazanemu jeszcze jedną szansę na poprawę w warunkach wolnościowych. W okresie leczenia mogą uporządkować swoje sprawy i sprecyzować plany na przyszłość, zgodne z obowiązującym porządkiem społecznym i prawnym.

Proces klasyfikacji skazanego do odpowiedniej grupy ryzyka

Sprawozdanie z objęcia dozoru zawiera wniosek kuratora o zakwalifikowanie skazanego do grupy ryzyka powrotu do przestępstwa. Istotną nowością, wprowadzoną do prawa karnego wykonawczego nowelizacją z 2015 roku, są zgodnie z art. 169 b § 1 kkw grupy ryzyka powrotu do przestępstwa: grupa obniżonego ryzyka (A), grupa podstawowa (B) i grupa podwyższonego ryzyka (C). Ustawa określa kryteria kwalifikowania do wskazanych grup. Pozostawiając na marginesie uwagi dotyczące braku metod ustalania kryteriów kwalifikacyjnych z wyjątkiem formalnych (Stasiak, 2018, s. 398–399; Sztuka, 2016, s. 78–89) nadmienić należy, iż większość dozorowanych z Opalenia zostaje zakwalifikowanych do grupy podwyższonego ryzyka. Dzieje się tak dlatego, iż spełniają oni formalne kryteria wskazane w ustawie: są uzależnione, co zostało zdiagnozowane i potwierdzone, a popełnione przez nich przestępstwo często pozostaje w związku z używaniem alkoholu lub środków odurzających (art. 169 § 2 pkt 3 kkw) oraz wymagają intensywnych działań w okresie próby ze względu na dotychczasową karalność, sposób życia, właściwości osobiste i zachowanie w okresie próby, w tym stopień wykonania orzeczonych obowiązków (art. 169 § 2 pkt 8). W sytuacji kiedy dozorowany aktywnie uczestniczy w terapii, przechodzi kolejne etapy programu odwykowego lub też pomyślnie kończy leczenie, a okres próby jeszcze nie upłynął, kurator wnioskuje o zmianę grupy ryzyka na grupę podstawową. To stanowi dla dozorowanego pozytywny bodziec, sygnał, że jego praca nad sobą zostaje zauważona i doceniona.

Niejednokrotnie pacjenci pozostający pod dozorem kuratora są zobowiązani do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody na podstawie art. 72 § 2 kk. W okresie odbywania terapii nie osiągają oni dochodów, nie mają więc możliwości terminowej realizacji nałożonych obowiązków, przy czym jednocześnie nie uchylają się od ich wykonania. Warunkiem podjęcia pracy zarobkowej, a co za tym idzie uzyskiwania dochodów, jest pomyślnie zakończona terapia odwykowa. Dlatego w tych sytuacjach kurator kieruje do sądu wniosek o przedłużenie terminu wykonania nałożonych obowiązków na podstawie art. 74 § 2 i 3 kk w zw. z art. 173 § 2 pkt 5 kkw. Wprawdzie wskazany przepis nie formułuje wprost możliwości przedłużenia wskazanego w wyroku terminu naprawienia szkody, wskazuje jedynie na możliwość zmiany obowiązku. Termin jego wykonania jest składową, warunkiem *sine qua non* obowiązku okresu próby, dlatego mając na uwadze zasady techniki legislacyjnej, nie ma potrzeby kazuistycznej egzemplifikacji. Ponadto do wniosku, iż sąd może zmienić termin wykonania orzeczonego

obowiązku, wskazują reguły wnioskowań prawniczych argumentum *a maiori ad minus* – jeśli sąd może zmienić obowiązek, tym bardziej może zmienić termin jego wykonania. Brzmienie przepisu 74 § 2 kk *in fine* wskazuje jedynie, iż sąd nie może zwolnić od obowiązku przeproszenia pokrzywdzonego (Wróbel, Zoll, 2016). Modyfikacja terminu wykonania obowiązku z uwagi na względy wychowawcze jest zatem możliwa, przy założeniu prawidłowej postawy skazanego, który leczy się odwykowo i nie uchyla się od jego realizacji. Brak takiej możliwości podważałby probacyjny charakter warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary, ujawniony wyraźnie w treści art. 74 § 2 kk. Decyzja pozytywna w przedmiocie przedłużenia terminu wykonania obowiązku naprawienia szkody jest dla podopiecznych z „Zapowiednika” często światłem w tunelu, zaś dla pokrzywdzonego przestępstwem realną szansą, iż po zakończeniu leczenia skazany podejmie pracę i wywiąże się ze swoich zobowiązań finansowych wobec nich. Przed podjęciem leczenia przyjmowali środki odurzające, zwykle prowadzili niestabilizowany tryb życia, mając przy tym lekceważący stosunek do orzeczeń sądowych i obowiązków. Po podjęciu terapii ten stosunek ulega zmianie, starają się uporządkować swoje „sądowe sprawy” z pomocą kuratora i terapeuty. Pobyt w zakładzie karnym, jako konsekwencja niewykonanych obowiązków finansowych i zarządzenia wykonania kary, mógłby zniweczyć ich starania na drodze do „trzeźwego życia” i społecznej readaptacji. Kurator kieruje przedmiotowy wniosek, na skutek zbliżającego się terminu wykonania obowiązku, w sytuacji, kiedy podopieczny czyni postępy w terapii i rokowania na przyszłość są pozytywne. Naturalnie jest to niejako wspólna decyzja kuratora, terapeuty i podopiecznego. Nie oznacza, iż to terapeuta czy podopieczny podejmują decyzje w zakresie wykonania orzeczenia sądu. Terapeuci pozostający w codziennym kontakcie z pacjentem mają pełny obraz postępów w leczeniu, a kurator przekazuje sądowi informację o postępach w resocjalizacji wraz w wnioskiem o przedłużenie terminu. Dozorowany, który leczy się odwykowo, jest w pewien sposób nagradzany za postępy w terapii, jednocześnie deklaruje dalsze leczenie, precyzuje krótko- i długoterminowe plany oraz określa sposób ich realizacji. Naturalnie wszystkie te działania muszą mieścić się w przedziale okresu próby oraz w programie leczenia, dlatego każdorazowo wszystkie te okoliczności są analizowane indywidualnie przez kuratora i przedstawiane sądowi, który wydaje postanowienie w tym przedmiocie.

Niektórzy pacjenci, odbywający terapię w Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu, na mocy orzeczeń sądowych są zobowiązani do wykonywania kary ograniczenia wolności polegającej na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne lub też prac społecznie użytecznych, orzeczonych za nieuiszczoną grzywnę. Placówka oferuje możliwość pracy, tym samym wykonania kary. Kurator wydaje decyzję określającą miejsce wykonywania kary w Centrum

Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” oraz termin rozpoczęcia kary. Pacjenci posługują się terminem „godziny sądowe”. Stają się one elementem terapii, gdyż możliwość pracy istnieje dopiero po wykonaniu przydzielonych przez społeczność zadań lub czynności wynikających z pełnionej roli. Do tego konieczne jest aktywne uczestnictwo w terapii, przestrzeganie przyjętych zasad społeczności. Niemożliwe jest dowolne wyznaczanie przez podopiecznego, kiedy rozpocznie pracę, aby nie doprowadzić do sytuacji, iż jedyną motywacją do pobytu w Opaleniu będzie tylko chęć wykonania kary, a przy tym pacjent nie będzie uczestniczył w terapii. Skazani są wdrażani w rytm, który jest tożsamy z sytuacją, kiedy karę ograniczenia wolności wykonuje osoba w środowisku otwartym, która wykonuje pracę zarobkową. Ta również ma możliwość wykonania kary poza pracą, nie zaś w ramach zajęć wykonywanych zawodowo. Leczenie uzależnień to trudny proces i nierzadko pacjenci zniechęcają się, tracą motywację, przechodzą „zniżki chorobowe”, wówczas wykonywanie orzeczonego przez sąd wymiaru godzin w miesiącu nastęrcza problemy. W takich okolicznościach kurator w czasie swoich wizyt przeprowadza rozmowy motywujące z podopiecznymi oraz ponownie poucza o prawach i obowiązkach w okresie wykonywania kary ograniczenia wolności, kładąc nacisk na potrzebę leczenia odwykowego i aktywny udział w społeczności. W sytuacji odwrotnej, kiedy skazany czyni postępy w leczeniu, przechodzi do kolejnych etapów programu oddziaływań i systematycznie wykonuje karę, kurator po konsultacji z kadrą terapeutyczną decyduje o złożeniu wniosku w przedmiocie zwolnienia z reszty kary i uznaniu jej za wykonaną, na mocy art. 83 kk w zw. z art. 173 § 2 pkt 9 kkw, przy założeniu, iż spełnione pozostają przesłanki formalne, tj. odbył przynajmniej połowę kary, przestrzegał porządku prawnego, wykonał nałożone na niego obowiązki, środki karne i kompensacyjne oraz przepadek. W przypadku pozytywnej decyzji sądu ma to charakter nagrody dla podopiecznego, jest bardzo motywujące do dalszego leczenia, nie tylko dla niego, ale również innych pacjentów placówki w podobnej sytuacji. W okolicznościach kiedy okres kary, na który została ona orzeczona, upłynął, a skazany z powodu „zniżek chorobowych” nie wykonał kary w pełnym wymiarze, lub też nie wykonał innych obowiązków wynikających z wyroku, jednak na czas przewidywanego końca kary pozostaje w lepszej formie, deklaruje dalsze leczenie, kurator po konsultacji z terapeutą decyduje o złożeniu wniosku o uznanie kary za wykonaną, na mocy art. 64 § 1 kkw. W przypadku pozytywnej decyzji sądu, skazany dostrzega korzyści płynące z pracy nad sobą, z uczestnictwa w terapii oraz przezwyciężenia spadku nastroju i motywacji. Są one dla niego widoczne niejako blisko, nie za kilka lat, ale w aktualnie otaczającej go rzeczywistości. Jedna z wielu niezłatwionych i nierozwiązanych spraw zostaje zamknięta jak należy. Znaczenie terapeutyczne jest ogromne, nie tylko dla konkretnego skazanego, ale również dla pozostałych pozostających w społeczności.

Podsumowanie

Jak wskazuje Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98, poz. 1071 ze zm.), kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym. Zadania kuratorów dla dorosłych są związane z postępowaniem wykonawczym, a więc sprawowaniem dozorów nad osobami, którym sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności, zwolnił z reszty kary i wyznaczył okres próby, oddając skazanego w tym czasie pod dozór lub też w stosunku do których postępowanie karne warunkowo umorzono na okres próby i orzeczono dozór kuratora. Ponadto zgodnie z art. 55 § 2 kkw, kurator wykonuje czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem kary ograniczenia wolności. W przypadku podjęcia przez skazanego długoterminowej terapii stacjonarnej od środków odurzających i alkoholu w placówce opisanej na przykładzie Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu, zachodzi konieczność wykonywania orzeczeń wobec skazanego właśnie tam. To na terenie ośrodka dochodzi do spotkań kuratora z podopiecznym, to w placówce wykonuje on karę ograniczenia wolności. Do efektywnej pracy potrzebna jest współpraca kadry terapeutycznej z kuratorem, wzajemne zaufanie i zrozumienie. Poznanie podstawowych zasad postępowania wykonawczego przez kadre leczącą oraz zasad funkcjonowania ośrodka przez kuratora, wzajemne przekonanie, iż wspólnym celem jest wywołanie zmiany w podopiecznym/pacjencie. To styczna przepisów prawa i zasad terapii, które nie wykluczają się wzajemnie. Przedstawione opracowanie nie pretenduje do opisu kolejnych czynności kuratora w postępowaniu wykonawczym w stosunku do odbywającego leczenie odwykowe, ale jak wskazano we wstępie, do próby opisu owej triady terapeuta–pacjent/podopieczny–kurator. Konkludując, bez współpracy kuratora z kadrami terapeutycznymi wykonywanie orzeczeń, w stosunku do odbywających odwykową terapię stacjonarną, byłoby niemożliwe, przy założeniu, iż ma ono prowadzić nie tylko do stosowania prawa, ale do wywołania porządných zmian w osobowości osób poddanych oddziaływaniom kuratora, do ich społecznej readaptacji. Kolejną konkluzją jest to, iż współpraca z kadrami terapeutycznymi stwarza dla kuratora pewien komfort pracy z podopiecznym. Terapeuci są bowiem nie tylko cennym źródłem informacji dla kuratora, ale przede wszystkim są elementem oddziaływań na podopiecznego w jego społecznej readaptacji. W dozorach prowadzonych w stosunku do podopiecznych z „Zapowiednika”, to terapia odwykowa jest najważniejszym elementem resocjalizacji.

Leczenie odwykowe to trudny proces. Polityka narkotykowa w ostatnich latach to głównie tendencje do leczenia substytucyjnego, rozwój lecznictwa ambulatoryjnego i dziennego oraz medykalizacji. Niewątpliwie mają na to wpływ względy ekonomiczne, zmieniająca się rzeczywistość, a także oczekiwania cudownego leku (Koczurowska, 2014, s. 12–13). Społeczność terapeutyczna oferuje kompleksowe podejście do człowieka z problemem uzależnienia, niczym nie przypomina zakładu leczniczego. Mieszkańcy ośrodka funkcjonują raczej jak członkowie rodziny, a nie pacjenci w instytucji (Kooyman, 2002, s. 14). Mimo wymagań stawianych przez Narodowy Fundusz Zdrowia, „Zapowiednik” dba o klimat przypominający dom, który jest tworzony i utrzymywany przez mieszkańców. Ta atmosfera jest odczuwalna po przekroczeniu progu placówki. Na przestrzeni lat współpracy podopieczni spełniali różne role w społeczności opaleńskiej, wierząc, że każdy człowiek może się zmienić, rozwijać się, grupa zaś jest orężem, który umożliwia i umacnia zmianę. Praca kuratora z podopiecznymi leczącymi się w „Zapowiedniku”, współpraca ze społecznością opaleńską, z terapeutami jest doskonałym przykładem połączenia teorii z praktyką. W kontekście oczekiwanych efektów resocjalizacyjnych, formułowanych pod adresem kurateli, a rzeczywistych możliwości kuratorów sądowych, w oparciu na analizie literatury omawiającej funkcjonowanie kurateli sądowej w Polsce, ale również osobistych doświadczeń w pracy zawodowej, wydaje się, iż jedynie współpraca z instytucjami typu Centrum Leczenia Uzależnień „Zapowiednik” w Opaleniu może przynieść rezultaty w postaci społecznej readaptacji skazanych, którzy leczą się odwykowo.

Bibliografia

- Bałandynowicz, A. (2002). *Probacja. System sprawiedliwego karania*. Warszawa: Wyd. Kodeks.
- Bukowska, B. (2009). Integracja leczenia substytucyjnego i modelu społeczności terapeutycznych – nowe wyzwania i szanse. *Serwis Informacyjny Narkomania*, 3 (47), http://www.kbpn.gov.pl/serwis_on_line.htm?id=110911, (dostęp 10.03.2018).
- De Leon, G. (2003). *Społeczność terapeutyczna. Teoria model i praktyka*. Przekł. H. Grzegółowska-Klarkowska. Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Gromek, K. (2005). *Kuratorzy sądowi. Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.
- Jedynak, T., Stasiak, K. (2008). *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych*. Warszawa: LexisNexis.
- Koczurowska-Lazuga, J. (2014). Metoda społeczności terapeutycznej w leczeniu uzależnień. *Świat Problemów*, 10 (261).
- Kooyman, M. (2002). *Społeczność terapeutyczna dla uzależnionych. Bliskość, rola rodziców i skuteczność terapii*. Przekł. P. Nowocień. Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Stasiak, K. (red.), (2018). *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. Warszawa: Wolters Kluwers.

Sztuka, M. (2016). *Szacowanie ryzyka w pracy kuratora. Polskie rozwiązania i ich odpowiedniki w rozwiniętych systemach zachodnich*. M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak (red.), Polska kuratela sądowa na przełomie wieków. Nadzieje, oczekiwania, dylematy. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Wróbel, W., Zoll, A., (red.), (2016). *Kodeks Karny. Część ogólna*, t. 1. Warszawa: Wolters Kluwer.
www.zapowiednik.pl

RESEARCH REPORTS

Janina PAWŁOWSKA

University of Gdańsk, Poland

e-mail: jananowak@gmail.com

The Role of Sense of Meaning in Readaptation of Prisoners

The article is devoted to the problem of the influence of subjective psychological mechanisms in the readaptation process. Specialists dealing with research on social rehabilitation indicate that we can talk about readaptational success when moral improvement occurs, not only juridical. This leads to reflection on the psychological factors conducive to such a change. Factors corresponding with the abandonment of criminal activity include, among others: reformulating life goals, acquiring a new life perspective with a simultaneous critical attitude towards earlier behavior, creating bonds. All these variables are also related to the process of developing the cognitive, emotional and motivational attitude towards reality which entails a sense of meaning. The objective of this paper is to examine the relation between the prisoners' sense of life's meaning and their potential positive re-adaptation, based on previous research, and the attempt to create individual corrective interventions to strengthen the sense of meaning as a factor consolidating change in the group of people at risk of criminal career.

Keywords: life meaning, readaptation, prisoners, moral improvement, social rehabilitation

Rola poczucia sensu w procesie readaptacji więźniów

Artykuł poświęcony jest problematyce wpływu podmiotowych mechanizmów psychologicznych na proces readaptacyjny. Specjaliści, zajmujący się badaniami nad resocjalizacją, wskazują na to, że o sukcesie readaptacyjnym możemy mówić, gdy dochodzi do poprawy moralnej, a nie tylko jurydycznej sprawy. Skłania to do refleksji nad czynnikami psychologicznymi sprzyjającymi opisanej zmianie. Czynniki współwystępujące z zarzuceniem działalności przestępczej to między innymi: przeformułowanie życiowych celów, nabycie nowej perspektywy życiowej z jednoczesnym krytycznym nastawianiem wobec wcześniejszego postępowania, tworzenie więzi. Wszystkie wymienione zmienne są związane również z procesem rozwoju poznawczo-emocjonalno-motywacyjnego stosunku do rzeczywistości jakim jest poczucie sensu. Przedmiotem dociekań niniejszej publikacji jest zbadanie relacji pomiędzy poczuciem sensu życia więźniów

a ich potencjalną pozytywną readaptacją na podstawie dotychczasowych badań, a także próba stworzenia propozycji indywidualnych interwencji korekcyjnych na rzecz wzmacniania poczucia sensu jako czynnika konsolidującego zmiany w grupie osób zagrożonych „karierą” przestępczą.

Słowa kluczowe: poczucie sensu, readaptacja, więźniowie, poprawa moralna, resocjalizacja

Wstęp

Pozytywna readaptacja więźniów jest bardzo ważna zarówno dla naszego codziennego funkcjonowania społeczno-ekonomicznego, jak i indywidualnie dla osadzonego. Rozważając termin readaptacji, możemy dostrzec szereg wymiarów funkcjonowania społecznego i indywidualnego na które wpływa, a szkody ponoszone w tych sferach powinny nas skłonić do refleksji nad sensem i celem readaptacji. By zrozumieć jak wiele zależy od celowej pracy nad przemianą sposobu funkcjonowania osób dokonujących czynów przestępczych, konieczne jest podkreślenie na wstępie choć części konsekwencji społecznych na poziomie ekonomicznym, psychologicznym i moralnym.

Koszty ekonomiczne ponoszone przez społeczeństwo są łatwiejsze do zidentyfikowania niż psychologiczne czy moralne. Wynika to z faktu, że przynajmniej część nakładów finansowych przeznaczonych na walkę z przestępczością i przeciwdziałanie jej skutkom jest systematycznie ujęta w ustawie budżetowej (opisane są w niej wydatkowania między innymi na pracę sądów, funkcjonariuszy, obsługi więziennej itd.). Koszty finansowe ponoszone przez społeczeństwo na skutek braku readaptacji są prawdopodobnie najbardziej uniwersalne i zrozumiałe dla większości obywateli. Należy zaznaczyć, że choć jest to wskaźnik niedoskonały, bo trudno oddać cierpienie i szkody fizyczne oraz psychiczne w kwocie, to zestawienie kosztów przestępczości pokazuje dość rzetelnie koszty przestępczości. Nietrudno jest również sobie wyobrazić jak instytucje nas reprezentujące mogłyby inaczej spożytkować wspólne zasoby dzięki pozytywnej readaptacji.

W przypadku szkód psychologicznych trudno jest jednoznacznie ocenić, jakie są niefenomenologiczne koszty psychologiczne, ponoszone przez całe społeczności w wypadku powracalności do kariery przestępczej. Z dużą dozą prawdopodobieństwa kosztem psychologicznym, jak wskazują badania, jest subiektywne doznanie braku poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie (Jabkowski, 2005, s. 135–162). Badania nad strachem przed przestępczością (*fear of crime*) w Polsce podsumowuje R. Guzik: *Przestępczość i poczucie zagrożenia przestępczością w znaczny sposób wpływają na poziom i jakość życia ludzi* (Guzik, 2000, s. 201–204). Ten stan powoduje szkody psychologiczne w postaci zachwiania poczucia bezpieczeństwa i obniżenia jakości życia, a może to równocześnie prowadzić do zwiększonej przestępczości. Proces ten

przedstawiają B. Holtys i E. Kube, wskazując, że przekonanie o zagrożeniu przestępczością decydować może o zatrzymaniu mieszkańców w domu, co prowadzi do wyludniania się przestrzeni publicznych po zmierzchu. W tych okolicznościach potencjalni przestępcy czują się pewniejsi i mogą odczuwać zwiększoną kontrolę nad sytuacją. Ten mechanizm prowadzi do obniżenia pewności u ofiar, a wzrostu u sprawców (Mordwa, 2011, s. 182). Podsumowując, psychologicznym obciążeniem braku pozytywnej readaptacji jest przestępczość, która obniża poczucie bezpieczeństwa, a ma to wpływ na to, jak aktywny tryb życia się prowadzi i w jakim stopniu decyzje o realizacji potrzeb są zależne od ograniczeń zewnętrznych.

Niepokój egzystencjonalny wynikający z moralnego zachwiania reguł w społeczeństwie jest naturalną konsekwencją zachowań przestępczych, które można postrzegać w granicach pojęcia dewiacji. Dewiacja jest *nieprzestrzeganiem zespołu norm przyjętych przez członków danej społeczności lub społeczeństwa* (Giddens, 2006, s. 224), a więc jak można dostrzec, pojęcie przestępczości i dewiacji się zazębiają. Wykroczenie poza normy i wartości ogólnie przyjęte przez sprawców przestępstwa zagrażają tworzeniu się więzi społecznych, a także zaburzają funkcjonujący porządek, powodując stan anomii. Ten stan zamieszania może powodować redefiniowanie wcześniejszego porządku moralnego i budzić negatywne konsekwencje społeczne.

Wszystkie przedstawione wyżej koszty są czynnikami oddziałującymi na nas wszystkich i mają ogromny wpływ na to, jak społeczeństwo postrzega sankcje, które byłyby wobec skazanego realizowane. Poczucie braku sprawiedliwości i emocje – gniewu czy smutku – towarzyszące skutkom przestępczości sprzyjają przyjmowaniu perspektywy retributywnej a nie naprawczej. Kara kryminalna często nie wypełnia efektywnie swoich celów, być może właśnie z powodu pominięcia, w toku procesu karanego, indywidualnych problemów stojących na drodze ku naprawie zachwianych norm społecznych. Koszty ponoszone przez społeczeństwo, z wszystkimi jego zasobami, są konglomeratem (uczuć, myśli, zasobów), wobec którego pojedynczy człowiek jest ledwie widoczny, zaś głównym narratorem staje się społeczeństwo i jego potrzeby (Boińska, 2016, s. 47).

Inną kwestią, choć równie ważną, jest rozumienie aktu przestępczego jako czynu naruszającego relacje społeczne i sprowadzanie go do pogwałcenia norm prawnych. Takie rozumienie umniejsza rolę indywidualnych decyzji i zubaża perspektywę skazanego. Widzi on raczej w tych okolicznościach, prawo – konstrukt teoretyczny i społeczeństwo – bezimienną grupę, nie wzbudzając żadnych uczuć, jako ofiarę jego działań a nie drugiego człowieka. To powoduje depersonalizację ofiary, ale i sprawcy – odbierając wszystkim zaangażowanym podmiotowość.

Jak widać, procesy społeczne odgrywają ogromną rolę w procesie sankcjonowania zachowań przestępczych. Zatem, co tak naprawdę pragniemy osiągnąć jako społeczeństwo poprzez karanie? I. Niewiadomska, J. Chwaszcz (2001, s. 15) wskazują, że skutkiem kary ma być proces pozytywnej readaptacji rozumianej jako efekt prewencyjnych oddziaływań personalnych wobec sprawy czynu zabronionego, zbliżający skazanego do poprawy ku społeczeństwu, moderowany przez przemianę indywidualną. Główną stosowaną przez państwo sankcją, odpowiadającą za zmniejszanie opisanych na wstępie kosztów społecznych przestępstwa, jest kara pozbawienia wolności. Przedmiotem refleksji niniejszej publikacji jest ustalenie wpływu czynników psychologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem poczucia sensowności, sprzyjających realizacji funkcji poprawy moralnej jako nadrzędnego celu kary pozbawienia wolności. Próba ustalenia wpływu czynników psychologicznych ustanawiających podmiotowość człowieka, prezentowana w publikacji, inspirowana była wynikami badań odnoszących się do readaptacji osób, które weszły w konflikt z prawem oraz badaniami nad poczuciem sensu życia w populacji więźniów recydywistów osadzonych długoterminowo. Główną tezę stawianą w pracy jest istnienie relacji między pozytywną readaptacją realizującą idee poprawy moralnej a poczuciem sensowności. W dalszej części artykułu podjęto próbę stworzenia propozycji indywidualnych – dwuetapowej interwencji korekcyjnej na rzecz wzmacniania poczucia sensu, jako czynnika konsolidującego zmianę w obliczu zagrożenia karierą przestępczą.

Teoretyczne rozważania nad celem kary pozbawienia wolności a podmiotowością skazanego

Kara pozbawienia wolności ma na celu, wedle art. 67 § 1 kk, *wzbudzenie w skazanym współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa* (kk, 1997). Znaczący problematyki więziennej tacy jak H. Machel i M. Ciosek, analizując ten zapis wyjaśniają, że kluczową funkcją kary pozbawienia wolności jest resocjalizacja. Trudność w urzeczywistnieniu tej funkcji jest skutkiem tego, że od sankcji izolacyjnych wymaga się zarówno zatrzymania powrotność do czynów karanych, jak i poprawy wewnętrznej (Hołda, Postulski, 2005, s. 312). Wnikliwie M. Ciosek poddaje refleksji fakt, że szczegółowe cele uwięzienia odnoszące się do przemiany między innymi moralnej, w kontekście skutków represyjnej izolacji społecznej, opisane w tym artykule, niejako tworzą sytuację paradoksu. Kara pozbawienia wolności ma wiele funkcji, które mogą utrudniać

realizację nadrzędnego celu, czyli resocjalizacji. Jedną z nich jest funkcja odwetowa, będąca odpowiedzią na popełnione czyny, które społeczeństwo ocenia jako szkodliwe, zatem realizuje społeczną potrzebę sprawiedliwości. Kara pozbawiania wolności pełni również funkcję eliminacyjną, zabezpieczającą środowisko przed kolejnymi kosztami, czyli wspiera poczucie bezpieczeństwa w społeczeństwie. Kolejna funkcja realizuje założenie odnoszące się do wiary w to, że ludzie będą dokonywać wyborów korzystnych dla porządku społecznego i tym sposobem eliminowane będą zachowania antyspołeczne, czyli jest to funkcja odstrasżająca (Ciosek, 2016, s. 51–56). Wszystkie te funkcje odpowiadają potrzebom społeczeństwa, a zatem realizują ideę poprawy skazanego dla innych, pomijając niejednokrotnie poprawę dla skazanego. Taka poprawa ma charakter jurydyczny, choć w domyśle również ma mieć skutek przemiany moralnej. Osiągnięcie celów zarówno poprawy dla skazanego, jak i społeczeństwa w okolicznościach izolacji jest prawdopodobnie możliwe i łatwe jedynie w zamyśle. Funkcje, o których mowa, mają się realizować dzięki oddziaływaniom izolacyjnym wobec skazanego, wiemy jednak, że ich dolegliwość zmniejsza poczucie sensowności i podmiotowości skazanego, między innymi dlatego, że stale ograniczana jest jego indywidualna refleksyjność. Niestety, badania nad negatywnymi skutkami psychospołecznymi – izolacji (np. proces stygmatyzacji, standaryzacji, prizonizacji) – pokazują, że procesy towarzyszące osadzeniu uniemożliwiają oczekiwaną przemianę. Dochodzi zatem do rozbieżności w realizacji funkcji izolacyjnej i readaptacyjnej, która jest efektem wpływu czynników represyjnych stosowanych wobec osoby skazanej. Dotkliwość wybieranych środków jest powodem, dla którego proces resocjalizacji jest mało skuteczny, ale również brak jest zrozumienia sytuacji skazanego, jego problemów i ich genezy. Ta sytuacja sprawia, że poprawa moralna w kontekście skutków depersonalizacji i degradacji, do których dochodzi w życiu osadzonego, jest trudna.

Poprawa moralna a sytuacja psychologiczna skazanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności

Aby nastąpiła poprawa moralna, osoba powinna doznać upodmiotowienia w procesie wychowawczym. To działanie jest utrudnione w zakładzie karnym, bo praca korekcyjna zwykle opiera się na negatywnej mobilizacji dlatego, że towarzyszy mu negatywny opis pożądanych zmian „nie popełniaj” (Niewiadomska, 2011, s. 47). Oddziaływania korekcyjne zwykle mają przynajmniej zrealizować funkcję odstrasżającą i wymusić na skazanym zaniechanie czynów nagannych tu i teraz. Ta strategia

ma ograniczony efekt, bo skazany nie będzie popełniał czynów przestępczych do czasu, gdy pamięć o karze jest świeża. Pamięć o sankcjach utrzymuje skazanego w realizowaniu zasad porządku społecznego, jednak to nie następuje dzięki uwewnętrznianiu norm życia społecznego. Ten proces jest skutkiem tego, że wywoływanie strachu w sprawcy przed konsekwencjami, na drodze warunkowania awersyjnego, utrwala jego przekonanie o zewnątrzsterowności, powodując frustracje, która wzmaga agresję, gdy łączy się z przykrymi doznaniem (Stępniaik, 2004, s. 44–45). W tych okolicznościach obniża się skłonność do podejmowania prób zrozumienia swojej sytuacji i jej zaradzeniu w refleksyjny sposób. Człowiek będzie raczej szukał szybkiej drogi uniknięcia konsekwencji, zgodnie z typowymi reakcjami na okoliczności frustracji (Machel, 2003, s. 255). Należy zaznaczyć, że osoba skazana zdaje sobie sprawę (jeśli nie na poziomie świadomym, to z pewnością doznaniowym) z instrumentalnego traktowania, mającego dokonać zmiany zewnętrzne wobec niego, bo ma to głównie utrwalac' porządek prawny. Osoby skazane mają często tendencję do uciekania od rzeczywistości, stąd też wzmacnianie mechanizmów obronnych, przez wzbudzenie poczucia lęku ze względu na dominującą zewnątrzsterowność, będzie raczej oddalało ich od refleksji nad swoją sytuacją oraz od internalizacji nowych norm. Upragniona poprawa moralna zachodzi, gdy człowiek otrzymuje pozytywne wsparcie, bo dzięki temu zwiększają się jego zasoby i wiara w wewnątrzsterowność obniżająca poczucie zagrożenia. Model pracy, w którym patrzy się na skazanego jak na podmiot, w swojej historii sprzyja poprawie. Obniżony lęk sprzyja też tendencji do przyglądania się swojej sytuacji, poddawaniu jej refleksji, aby ustanowić nową wewnętrzną hierarchię wartościowania, w miejsce wcześniej zaburzonych wewnętrznych schematów. Oddziaływanie korekcyjne zatem powinno być bardziej ukierunkowane na włączanie niż eliminowanie skazanego ze społeczności, tak by mógł emocjonalnie i intelektualnie angażować się w relacje z sobą samym i innymi, dzięki czemu będzie zdolny do nabywania nowej perspektywy. Aby skazany mógł czuć się związany bardziej ze społeczeństwem, którego normy ma przyjąć za własne, należy tworzyć okazje ku myśleniu nad jego wewnętrzną dynamiką procesów psychicznych, które mają na celu utrzymywanie więzi z innymi.

Okazją do rozpatrzenia zasadności tych też mogą być wyniki badań nad skutecznością izolacji a ponownym podejmowaniem zachowań przestępczych. Badania wskazują, że za większość przestępstw odpowiedzialna jest ograniczona liczba osób. Są to osoby, które wraz z opuszczeniem bram zakładu karanego nie zdecydowały się na zmianę swojego życia i powróciły do realizacji „zawodu” przestępcy. Jest to trend obowiązujący, niestety, niezależnie od długości geograficznej. Badania nad populacją więźniów w stanie Minnesota w USA pozwoliły stwierdzić, że powrotność grupy skazanych wynosiła

59% w przeciągu trzech lat. Nie inaczej sytuacja wygląda obecnie w Polsce, gdyż wyniki badań katamnesticzne ukazują, że 84% osób opuszczających zakłady karne wykazuje dalsze zainteresowanie oraz czynny udział w przestępczości, natomiast powracalność wynosi 41%. Metaanalizy wskazują, że udział procentowy dla wskaźnika recydywy wynosi od 40% do 80% (Niewiadomska, Chwaszcz, 2010, s. 14–15).

Opisane prawidłowości i wyniki badań mogą stanowić inspirację do tego, by myśleć o oddziaływaniach poprawczych jak o takich, które powinny być ukierunkowane na pracę nad taką postawą skazanych, by ci mogli funkcjonować prawidłowo w społeczeństwie poprzez dokonywanie dobrych wyborów dotyczących osobistych celów i tego w jaki sposób je realizują. Celem byłoby w takim razie zmniejszenie rozbieżności między funkcjonowaniem treści wewnętrznych skazanego a społecznymi oczekiwaniami. Taka perspektywa ułatwiałaby wypełnienie idei poprawy moralnej. Zatem to psychologiczny wymiar readaptacji, zawierający treści odnoszące się do zwiększenia aktywności podmiotowej, przez wzmacnianie osobistego poczucia sensowności, służyłby za skuteczną metodę oddziaływania.

Rozważania nad poczuciem sensu życia jako czynnika wpływającego na pozytywną readaptację

Poczucie sensowności jest woliwitywno-emocjonalnym wyrazem stosunku człowieka do rzeczywistości, w której funkcjonuje. Długoterminowe rozpatrywanie własnych celów i sposobów ich realizacji stanowi kluczowy element sensowności, będący wymiarem osobowości – dynamizującym życie człowieka. Poczucie sensu jest głównym obszarem zainteresowań teorii egzystencjonalnych mogących stanowić teoretyczną podstawę readaptacji. Główni przedstawiciele ruchu egzystencjonalnego, tacy jak V. Frankl, R. May, A. Kępiński, K. Popielski, uznawali, że człowiek jest zdolny do autorefleksji, a dzięki temu do wolności i odpowiedzialności za własny rozwój. Z tej perspektywy, niezależnie od sytuacji życiowej, każdy człowieka jest istotą wolną i powinien nie być pozbawiany swojej podmiotowości – dotyczy to zatem i osób skazanych. Bez względu na dotychczasową ścieżkę życia, osadzony ma okazję do wykraczania poza własne ograniczenia i do wolności wyboru istnienia. Teorie egzystencjonalne odnoszą się również do etiologii zachowań przestępczych, które A. Jaworska podsumowała, pisząc o *braku zdolności do akceptacji trudności i przeciwności losu jako niezbywalnych elementów życia; próby zagłuszenia egzystencjonalnej pustki przez działanie przestępcze; zdolności człowieka do autorefleksji, która jednak bywa tak bolesna, że dąży do ciągłego uśmierzenia bólu przez alkohol, narkotyki, konsumpcję, hałas,*

przestępczość (Jaworska, 2016, s. 137). Powszechność czynników stresogennych w sytuacji osadzenia wymaga od osadzonego zasobów chroniących, mających skutecznie bronić go przed procesami stygmatyzacji, standaryzacji, degradacji, depersonalizacji, które wpływają na zaburzenia w readaptacji. Takie zasoby odnosić się mogą właśnie do osobowościowych mechanizmów odpornościowych, w tym do poczucia sensowności tak kluczowego dla teorii egzystencjonalnych. Dzięki niemu człowiek ma poczucie wpływu na własne życie, podejmuje próby zrozumienia swoich problemów, jest przy tym zdolny do adekwatnego oceniania genezy obecnych warunków, w których funkcjonuje, a pomaga mu w tym zdolność do przeżywania emocji bez uciekania się do pierwotnych mechanizmów obronnych, oraz dobór trafnych narzędzi do zaradzenia sytuacji problemowej (Jaworska, 2016, s. 34–37).

Przegląd badań nad poczuciem sensu życia a readaptacją

Zaprezentowane refleksje teoretyczne sugerują zatem, że poczucie sensu może w istotny sposób wspomagać proces pozytywnej readaptacji odpowiadającej idei poprawy moralnej. Stąd istotne dla naszej części rozważań jest rozpatrzenie empirycznych wniosków z badań nad poczuciem sensu w populacji więźniów. Niestety, takich badań na gruncie polskim jest bardzo niewiele (Nowak, 1998; Szałański, 1998; Niewiadomska, Chwaszcz, 2010; Jaworska, 2012) i rzadko które koncentrują się na poczuciu sensu jako głównej zmiennej testowanej.

Tak jak sugerowały rozważania teoretyczne, istotnie zaburzenia w kształtowaniu się sensu życia są obecne w życiu osób skazanych. Gdy porównujemy populację osób skazanych z nigdy niekaranymi, to ci pierwsi posiadają niższe poczucie sensu życia. Różnica ta jest skutkiem trudności w precyzowaniu celu własnej egzystencji oraz obniżonej mobilizacji do działań kierunkowych (Nowak, 1998, s. 415–416). Przedstawione prawidłowości potwierdzają wyniki przytoczone przez J. Szałańskiego, gdzie analizowane trzy grupy badanych (osadzonych, przedterminowo zwolnionych i skazanych, którzy otrzymali karę pozbawienia wolności w zwieszeniu) pod kątem poczucia sensu potwierdziły ponownie tezę, że istotnie niższe nasilenie sensu występuje w populacji osadzonych (Szałański, 1998, s. 162).

Badania prowadzone przez I. Niewiadomską i J. Chwaszcz są próbą odnalezienia odpowiedzi na pytanie – jak może wpływać poczucie koherencji na proces readaptacji? Porównując między innymi usensowienie własnej egzystencji osób niekaranych i więźniów dowiodły, że skazani charakteryzują się niższym poziomem opisanej zmiennej. Wnioski z badań odnoszą się również do faktu, że skazani mają trudności

z określaniem celów życiowych oraz wykazują się niższą motywacją do podejmowania aktywności celowej. Badaczki również wskazały, że silniejszą frustrację egzystencjonalną prezentują recydywiści, co ukazuje wynik niższego poczucia sensu życia więźniów recydywistów od jednokrotnie karanych. Ogólne wyniki dla populacji więźniów i niekaranych mężczyzn potwierdzają, że niższe nasilenie sensowności występuje wśród osadzonych. Jednocześnie jest jedna grupa skazanych, którzy posiadają wyższe poczucie sensu życia – recydywiści odbywający karę pozbawiania wolności. Są to osoby bardziej zorientowane na optymistyczny obraz wydarzeń, mają nasilone poczucie własnej podmiotowości i wiąże się to z możliwością podejmowania różnych form aktywności. Analizy zmiennych uprawomocniają wnioski autorek, że nasilenie frustracji egzystencjonalnej, powiązanej z ogólnym sensem życia, współwystępuje z powrotnością do przestępczości (Niewiadomska, Chwaszcz, 2001, s. 15–20).

Natomiast w badaniach prowadzonych przez J. Pawłowską¹ na populacji więźniów recydywistów osadzonych długoterminowo (N = 88) i krótkoterminowo (N = 66) w Zakładach Karnych w Czarnym i Sztumie, skazanych za przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu oraz grupie kontrolnej mężczyzn nigdy niekaranych, dopasowanych pod względem parametrów demograficznych (N = 70), wyniki wskazały na nieco odmienną tendencję. Grupy badanych więźniów zostały podzielone na: więźniów krótkoterminowych, skazanych na karę pozbawienia wolności poniżej 15 lat, przebywających w więzieniu mniej niż 5 lat, ale nie więcej niż 6 lat, i długoterminowych skazanych na karę pozbawienia wolności powyżej 15 lat do dożywocia, a przebywających w więzieniu co najmniej 10 lat. Autorka badała poczucie sensu życia oraz jego relacje z innymi zmiennymi podmiotowymi, takimi jak orientacja religijna oraz strategie radzenia sobie. Poczucie sensu życia rozumiane było jako „rozpoznanie pewnego porządku, spójności i celowości egzystencji, dążenie i realizacja wartościowych celów, czemu towarzyszy poczucie spełnienia” (Wong, 1998, s. 111–140). Do pomiaru wykorzystano kwestionariusz Personalnego Profilu Poczucia Sensu. Hipotezy stawiane w badaniu:

- H 1. Więźniowie krótko- i długoterminowi przejawiać będą niższe poczucie sensu życia niż mężczyźni wolni;
- H 2. Więźniowie krótkoterminowi przejawiać będą wyższe poczucie sensu życia niż więźniowie długoterminowi.

Zastosowano testowanie statystyczne w postaci analizy Anova, test post hoc Tamhana, wielkość efektu Eta – kwadrat. Dla ogólnego poziomu poczucia sensu życia wyniki badania przedstawiają się następująco: $F(2,221) = 3,254$ $p < 0,005$ $\eta^2 = 0,03$. Możemy zatem zauważyć pewną tendencję, mówiącą nam o tym, że więźniowie

¹ Badania w ramach pracy doktorskiej pisanej pod kierunkiem prof. dra. hab. Mieczysława Cioska.

osadzeni długoterminowo osiągają przeciętny dla normy wynik ogólnego poczucia sensu życia ($m = 31,31$), natomiast wykazują nieco wyższy wynik niż więźniowie krótkoterminowi ($m = 29,77$) i mężczyźni nigdy nie karani ($m = 30,62$). Zatem zarówno hipoteza 1. jak i hipoteza 2. nie znalazły potwierdzenia w wynikach. Dane uzyskane w badaniu mogą wskazywać, że więźniowie osadzeni długoterminowo są nieco lepiej przystosowani do warunków więziennych i charakteryzują się większą odpornością na czynniki stresogenne od więźniów osadzonych krótkoterminowo, którzy paradoksalnie muszą zmierzyć się z perspektywą dokonania zmiany w postaci zarzucenia kariery przestępczej po odbyciu kary. Ta perspektywa może nieco obniżać czasowo ich poczucie sensu życia, bo świadomość szansy na dokonanie reorganizacji życia powoduje pojawienie się większej ilości negatywnych myśli, emocji. Na tym etapie osadzenia może zachodzić dezintegracja psychologiczna, wówczas procesy psychiczne ulegają rozluźnieniu, co może skutkować pojawieniem się nowego psychicznego środowiska wewnętrznego. Towarzyszą temu procesowi: wysoka reaktywność, drażliwość, dysharmonia i ambiwalencja, owocujące brakiem homeostazy psychicznej. Na poziomie emocjonalnym pojawia się chwiejność nastroju – od manii do depresji. Człowiek odczuwa brak stabilnej hierarchii wartości, przez co może poszukiwać podstawy do ukierunkowanego, harmonijnego działania rozwojowego. Stan dezintegracji sprzyja, przy pomocy z zewnątrz, świadomemu rozwijaniu swojej osobowości i sensowności. Jednocześnie jest to informacja o tym, że obniżone poczucie sensu wiązać się może z frustracją potrzeb, dlatego jest okazją do nasilenia oddziaływań readaptacyjnych mających na celu przeorganizowanie moralności skazanego (Dąbrowski, 1975).

Podsumowanie i wnioski

Podsumowując dotychczasowe rozważania teoretyczne i wyniki empiryczne, należy uznać, że stanowią one przesłankę do potwierdzenia tezy o tym, że pomoc w kształtowaniu poczucia sensowności zbliża osoby naruszające normy prawa karnego do poprawy jurydycznej i moralnej. Niskie poczucie sensu życia u więźniów jest związane z powrotnością do kariery przestępczej, dlatego warto pochylić się nad sposobami, które sprzyjają temu, by zwiększyć jego odczuwanie. Założenia podstawowe resocjalizacji, skierowanej na przywrócenie poczucia sensu, odnoszą się do koncepcji egzystencjalnej, którą opisuje Jaworska, nawiązując do tradycji logoterapii, a są to: „– pomoc skazanemu w poszukiwaniu lepszego funkcjonowania w świecie, – konfrontacja z własnymi problemami egzystencjalnymi – bólem i samotnością, – rozwijanie szczerości wobec samego siebie nawet w obliczu bezsensu, – stymulowanie

do poszukiwania sensu” (Jaworska, 2016, s. 138). Główną osią pracy resocjalizacyjnej w metodzie egzystencjonalnej jest skierowanie uwagi pacjenta na odkrywanie sensu istnienia. Odkrywanie sensu ma pomóc skazanemu w przyjęciu siebie takim jakim jest i rozpoznanie swojego miejsca w realnym świecie. Odnajdywanie sensu realizowane jest przez: – przynoszącą sens pracę, – odczuwanie pozytywnych emocji względem innych, – doświadczenia i zamyślenia nad wartościami wyższymi, – przeżycie swoistej żaloby po utraconych szansach w życiu na bardziej autentyczne i mniej destrukcyjne funkcjonowanie, – przyjęcie faktu nieuchronności cierpienia (Jaworska, 2016, s. 138).

Aby wprowadzić w życie skazanego wszystkie te elementy, należałoby dać mu możliwość intensywnej pracy psychoterapeutycznej w nurcie logoterapii. Z wielu powodów jest to niemożliwe, dlatego, by wspomóc podnoszenie poziomu sensowności, konieczne jest dokonanie syntezy wiedzy z różnych teorii psychologicznych oraz wniosków z badań tak, by praca resocjalizacyjna przyniosła efekt. Propozycja indywidualnych interwencji korekcyjnych, przedstawionych poniżej, na rzecz wzmacniania poczucia sensu, uwzględniając sytuację psychologiczną skazanego oraz możliwości organizacyjne służby więziennej, odnosi się do wyników badań psychologicznych.

Jedną z najistotniejszych kwestii o dbałość poczucia sensu życia więźniów jest przestrzeganie zasad resocjalizacji przedstawionych przez H. Machela i optymalny poziom kompetencji oraz zdolność współczucia czy wrażliwość kadry wychowawców oddziałowych, psychologów, wobec których w zależności jest osadzony (Machel, 2006, s. 238).

Model pracy jest propozycją wzmacniania podmiotowości skazanego i jego poczucia sensu, a zakłada on współpracę skazanego i pracownika służby więziennej (oddziałowego, wychowawcy lub psychologa), który dalej będzie nazywany edukatorem. Zamierzeniem proponowanych interwencji jest zmniejszenie rozbieżności między funkcjonowaniem treści wewnętrznych skazanego a społecznymi normami, które reprezentuje edukator. Propozycja składa się z dwóch elementów korekcyjnych:

1. Dostarczenia niezbędnej wiedzy o normach społecznych oraz mechanizmach wpływających na zachowanie jednostki i grupy.
2. Nauki planowania i kształtowania konstruktywnych strategii adaptacyjnych.

Poziom poczucia sensu życia człowieka w dużym stopniu zależy od jego doświadczeń życiowych, które uwarunkowane są procesem socjalizacji. W socjalizacji możliwość udziału w podejmowaniu decyzji jest bardzo ważna. Jednostka powinna posiadać możliwość dokonywania wyboru wykonywanych zadań i nauczyć przyjmować się ich konsekwencje. By pomóc osobie nabyć takie doświadczenia, należy uwzględniać potrzeby i zasoby psychiczne więźnia.

Więzień często nie dysponuje wystarczającą wiedzą o zadaniach rozwojowych stawianych wobec niego. Edukacja w zakresie czynników utrwalających pozytywną readaptację i tych, które wpływają na ryzyko popełnienia czynu karnego, może uchronić go przed powrotnością do przestępstwa. Takie podzielenie się wiedzą edukatora, w nurcie otwartego dialogu z osadzonym, wzmocni naturalną skłonność do refleksji. Obecność współczującego edukatora może także sprzyjać obniżaniu lęku przed oceną, co doprowadzić ma do wybrania innej strategii niż ucieczkowej przed zmierzeniem się z nadchodzącą nieznaną przyszłością, ale też wzbudzającą poczucie wstydu i winy przeszłością. Konfrontacja nowej wiedzy z dotychczasowymi założeniami przyniesie efekt, gdy rzetelne informacje będą prowadziły odbiorcę ku zrozumieniu swojej sytuacji i wyznaczaniu nowych celów (tabela 1).

Tabela 1. Propozycja modelu oddziaływania a poczucie celowości i sensu życia – etap 1

Etap 1	Elementy interwencji
Dostarczenie niezbędnej wiedzy o normach społecznych oraz mechanizmach wpływających na zachowanie jednostki i grupy, chroniących przed przestępczością	<ul style="list-style-type: none"> – wiedza o czynnikach chroniących przed konfliktem z prawem, np. technika uważności; – wiedza o czynnikach wzmacniających prawdopodobieństwo wejścia w konflikt z prawem, np. nadużywanie środków psychoaktywnych; – wiedza o dynamice emocjonalnej, motywacyjnej i poznawczej, np. hierarchia potrzeb człowieka; – wiedza o mechanizmach psychologii społecznej grupy, np. rozproszenie odpowiedzialności

Źródło: opracowanie własne.

Naturalnym kolejnym etapem korekcyjnym będzie nabycie doświadczenia życiowego, umożliwiającego przełożenie wiedzy na praktykę. To, co wspiera odczuwanie poczucia sensu, to realizowanie celów i odnoszenie się do konkretnych wydarzeń życiowych (Frankl, 1984; Klamut, 2002, 2010). Wedle V. Frankla, życie ludzkie bez celów do zrealizowania jest życiem bez znaczenia, bez sensu. Przy tworzeniu interwencji korekcyjnej, opartej na budowaniu celowości, warto skorzystać z ogromnej bazy badań nad skutecznością realizacji celów. Wnioski z nich sugerują, że warto dbać o warunki psychologiczne, w których cele mają być wyznaczane i realizowane, by osadzony nabył nowe umiejętności, a nie doświadczył kolejnego zawodu wobec samego siebie.

Edukator, pracując ze skazanym, staje się strażnikiem pozytywnej readaptacji i gdy będzie planował cele z osadzonym powinien stać się także nauczycielem koncepcji S.M.A.R.T, będącej akronimem od pięciu angielskich słów: *simple, measurable, achievable, relevant, timely defined*. Prostota, mierzalność, osiągalność, istotność i graniczność czasowa to cechy dobrego celu, czyli takiego, który ma szansę być zrealizowany. Prostota celu odnosi się przede wszystkim do tego, by był jasno i precyzyjnie sformułowany. Powinien być także mierzalny oraz posiadać ramy czasowe na jego realizację. Zatem oczekuje się, by był tak sformułowany, aby można było liczbowo wyrazić stopień jego realizacji. Zrealizowanie celu ułatwiają również ściśle określone wskaźniki. Osadzony powinien wiedzieć kiedy ma się rozpocząć, przez jakie etapy przebiegać oraz kiedy nastąpi jego zakończenie. Cel powinien być także – osiągalny, gdy jest nazbyt ambitny ugasi wiarę w jego osiągnięcie i tym samym motywację do jego realizacji. Istotność celu dla człowieka stanowi o tym, jak ważnym jest krokiem rozwojowym. Określenie osobistych celów skazanego, uwzględniając koncepcję S.M.A.R.T, podczas pracy z nim, będzie elementem wspierającym rozbudowywanie poczucia wpływu, ograniczonego przez sytuację izolacji i okazją do przetestowania wiedzy z etapu 1.

Oprócz wdrożenia podczas pracy ze skazanym koncepcji S.M.A.R.T, ważna jest osobista refleksyjność oraz dyspozycje wewnętrzne osoby interwenta. Ważne jest to, by nie narzucać własnych celów skazanemu. E. Locke wskazywał, że najbardziej efektywne i regulacyjne cele to te, które subiektywnie obiera podmiot i przyjmuje za cenne, zaś narzucone lub wyznaczone arbitralnie mają mniejszą siłę sprawczą (Locke, 1994, s. 157–170).

W podejmowanych próbach wyznaczania celów, by zmniejszać rozbieżność celów osobistych i społecznych, dobrze jest także zadbać o bardzo proste pozornie sprawy. Mowa mianowicie o formie zapisywania tego, co pragnie skazany osiągnąć. Badania pokazują, że gdy nasze cele zapisujemy z uwzględnieniem czterech zmiennych – jak, gdzie, kiedy, jak długo – zwiększa się znacznie prawdopodobieństwo ich wypełnienia. P.M. Gollwitzer (1996, s. 287–312) i jego współpracownicy sugerują, że aby działać skutecznie, wystarczy opracować plan realizacji celu i go implementować, używając właśnie implementacji intencyjnej – co więcej, badania pokazują, że niezależnie od czynników osobowościowych i motywacyjnych przynosi ona skutek.

Ewaluacji procesu wypełniania celów dokonywać można, wykorzystując technikę skalowania. Należy jednocześnie pamiętać, że nie każdy cel będzie przybliżał do poczucia sensu. Optymalne dla doświadczania sensu są cele, które będą odpowiadać na kluczowe pytania o naszą podmiotowość i moralność, choć sam proces również wspomaga przeformułowanie myślenia o sobie samym jako osobie posiadającej wpływ. Poczucie współpracy z drugim człowiekiem

w procesie skalowania celu wpływać będzie na to, że skazany będzie widział siebie jako dążącego w kierunku włączania siebie w większą zbiorowość. Będzie w stanie również emocjonalnie i intelektualnie angażować się w relacje z sobą samym i innymi, dzięki uważnej i budzącej zaufanie obecności edukatora. Podczas pracy nad konstruowaniem i późniejszą ewaluacją postępów na drodze dialogu, stawiania pytań, operacjonalizowania osiągnięć, ale i porażek, skazany powinien zacząć z czasem dostrzegać, że wcześniejsze nierealistyczne i destrukcyjne przekonania mu szkodzą i stoją na drodze ku prawdziwej wolności. Podczas pracy nad celami należy opisać precyzyjnie i wyznaczyć skalę postępów oraz zapewnić informacje zwrotne, które będą wzmacniać te elementy pracy nad celami, które przybliżają go do pozytywnej readaptacji. W tym procesie należy również rozpoznać zasoby człowieka, które będą uprawdopodobniać zmianę. Ten zabieg wpływać będzie na poszerzenie perspektywy o pozytywne zasoby, które nawet w sytuacji osadzenia, wedle teorii egzystencjonalnej, osoba posiada, a nie posiadała ich do tej pory w obszarze własnej świadomości.

Tabela 2. Propozycja modelu oddziaływania a poczucie celowości i skuteczności – etap 2

Etap 2	Elementy interwencji
Nauka planowania i kształtowania konstruktywnych strategii adaptacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> – wyznaczanie celów właściwych podmiotowi przez skazanego, edukator pomaga w tym, pilnując, by były przygotowane metodą S.M.A.R.T; – dyskusowanie, operacjonalizacja celów przez edukatora ze skazanym; – zapisywanie i raportowanie przed samym sobą (skazany) wyników wysiłków włożonych w realizację celu; – wykorzystywanie implementacji intencyjnej przy tworzeniu planów; – skalowanie procesu realizacji celów wraz z edukatorem w procesie wspierającego dialogu; – poszerzanie perspektywy skazanego o jego zasoby, których nie jest świadomy.

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiona propozycja pracy włączającej elementy psychoterapeutyczne nad pozytywną readaptacją jest syntezą wiedzy z różnych szkół psychologicznych teorii oraz oddziaływań psychoterapeutycznych, które przynoszą efekty w praktyce pracy nad poprawą jakości życia i poczuciem sensu człowieka. Integracja tej wiedzy z praktyką resocjalizacyjną ma potencjał korekcyjny dla skazanego. J. Bell, założyciel organizacji The A2A Alliance, radził: „Szukasz nadziei? Spróbuj dać ją komuś”. Być może próba włączenia oddziaływań zmierzających do uczynienia skazanego osobą posiadającą cele zbieżne z celami społecznymi, poprzez uwzględnienie elementów psychoedukacyjnych i psychoterapeutycznych, może sprzyjać budowaniu nadziei na lepsze jutro już dziś.

Bibliografia

- Boińska, M. (2016). *Poszukiwanie nowych rozwiązań: sprawiedliwość naprawcza*. W: Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: PWN.
- Ciosek, M. (2001). *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa: LexisNexis.
- Ciosek, M. (2016). *Kara pozbawienia wolności i jej funkcje*, W: Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: PWN.
- Dąbrowski, K. (1975). *Trud istnienia*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Giddens, A. (2006). *Socjologia, przestępczość i dewiacja*. Warszawa: PWN.
- Gollwitzer, P.M. (1996). *The volitional benefits of planning*. W: P.M. Gollwitzer, J.A. Bargh (red.), *The psychology of action: Linking cognition and motivation to behavior*. New York.
- Guzik, R. (2000). *Przestępczość w przestrzeni miejskiej Krakowa w wyobrażeniach jego mieszkańców*. W: I. Jażdżewska (red.), *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany. Konwersatorium wiedzy o mieście*, Łódź.
- Hołda, Z., Postulski, K. (2005). *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. Arche, Gdańsk, s. 312; Szymanowski T., Świda Z., (1998), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa: Librata.
- Jabkowski, P. (2005). *Bezpieczeństwo publiczne i zagrożenie przestępczością*. W: R. Cichocki (red.), *Wskaźniki jakości życia mieszkańców Poznania, t. 1. Studia nad jakością życia*. Poznań: Wyd. Nauk. UAM.
- Jaworska, A. (2016). *Teoretyczne podstawy procesu resocjalizacji*, W: M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: PWN.
- Kadzikowska-Wrzošek, R., (2011). *Wytrwałość i skuteczność działania: wpływ kontekstu sytuacyjnego i siły woli*, *Roczniki psychologiczne*, t. XIV, nr 2.
- Locke, E. (1994). *Goal setting and productivity under capitalism and socialism*. W: Z. Zaleski (red.), *Psychology of future orientation*. Lublin: KUL.
- Lombardi, R. (2017). *Bezsztaltna nieskończoność. Kliniczne rozważania nad teoriami Matte Blanco i Biona*. Warszawa: Oficyna Ignemium.
- Machel, H. (2003). *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Wyd. Arche.
- Machel, H. (2006). *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – W poszukiwaniu skuteczności*. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.

- Mordwa, S. (2011). *Poczucie bezpieczeństwa w Łodzi. Przykład badań mieszkańców osiedli mieszkaniowych*. W: Współczesne przemiany środowiska mieszkaniowego – wybrane problemy, "Space-Society-Economy". nr 10. Łódź: Department of Spatial Economy and Spatial Planning.
- Niewiadomska, I., Chwaszcz, J. (2001). *Jak zapobiegać karierze przestępczej?* Lublin.
- Niewiadomska, I. (2011). *Zakorzenianie społeczne więźniów – efektywne przeciwdziałanie marginalizacji*. Lublin: KUL.
- Nowak, P. (1998). *Analiza poczucia sensu życia u osadzonych w zakładach karanych*, W: J. Szałańska (red.), *Wina-Kara-Nadzieja-Przemiana*. Łódź–Wrasza–Kalisz.
- Stępnia, P. (2004). Kryzys resocjalizacji penitencjarnej a praca socjalna. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*.
- Szałański, J. (1998). *Poczucie sensu życia u mężczyzn skazanych osadzonych w zakładach karnych i poddanych probacji*, W: Szałańska J. (red.), *Wina-Kara-Nadzieja-Przemiana*, Łódź–Warszawa–Kalisz.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny Dz.U. 2017.0.2204.
- Wong, P.T.P. (1998). Implicit theories of meaningful life and the development of the Personal Meaning Profile (PMP). In P.T.P. Wong & P.S. Fry (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications*, Mahwah, NJ: Erlbaum.

CONFERENCE REPORTS

Edyta ŻEGLEŃ-NYCZ

District Court in Nowy Targ, Poland

e-mail: edytazeg@poczta.fm

The Account of the Participation of Society in the Readaptation of the Sentenced Based on the Activity Undertaken by Selected Non-governmental Organizations Presented During the Conference „The readaptional support in the prevention of exclusion and recidivism” in Krynica Zdrój in 2017

Relacja na temat udziału społeczeństwa w readaptacji skazanych na podstawie działań podejmowanych przez wybrane organizacje pozarządowe zaprezentowane na konferencji „Wsparcie readaptacyjne w prewencji wykluczenia i recydywy” w Krynicy Zdroju w 2017 roku

W dniach 15–17 listopada 2017 roku w Krynicy Zdroju odbyła się konferencja naukowo-szkoleniowa poświęcona problemom wsparcia readaptacyjnego w prewencji wykluczenia i recydywy. Organizatorami konferencji byli: Sąd Okręgowy w Nowym Sączu, Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Krakowie, Stowarzyszenie „Sursum Corda” oraz Krakowskie Stowarzyszenie Kuratorów Sądowych.

W relacji chciałabym przedstawić panel poświęcony tak zwanym dobrym praktykom, które mogą służyć za przykład skutecznych i kompleksowych działań w obszarze readaptacji społecznej skazanych, realizowanych przez organizacje pozarządowe,

o czym można było się przekonać na konferencji, która odbyła się w Krynicy Zdroju. O tym, jak duży jest w tym ich udział świadczyły prezentacje tych organizacji pozarządowych na konferencji.

Uczestnicy wskazywali jak pobyt, a szczególnie ten wieloletni, w jednostce penitencjarnej hamuje proces prawidłowej readaptacji. Większość byłych penitentów nie jest w stanie sama sobie z nimi poradzić. Pomoc niosą im między innymi właśnie organizacje pozarządowe, które pomagają w eliminacji czynników powodujących, że osoba opuszczająca zakład karny ma problem z odzwyczajaniem się od życia w izolacji. Pobyt w zakładzie karnym wiąże się z rozpadem więzi rodzinnych, utratą miejsca zamieszkania, pracy itp. Z kolei brak umiejętności społecznych i zawodowych powoduje, że jest to również przeszkoda w prawidłowym procesie readaptacji. Prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie wymaga posiadania tych umiejętności. Opuszczając zakład karny, osoby te nie są w stanie same poradzić sobie z tymi przeciwnościami. Bardzo często ma to wpływ na ponowny konflikt z prawem. Skuteczne oddziaływania oraz pomoc niesiona tym osobom może zapobiegać ponownemu konfliktowi z prawem. Z kolei skuteczna readaptacja byłych skazanych jest znacząca z punktu widzenia ekonomicznego, społecznego i bezpieczeństwa. Społeczeństwo to dostrzega i podejmuje próby udziału w tym procesie, aby czynić go bardziej skutecznym poprzez między innymi działania organizacji pozarządowych.

Na konferencji zaprezentowały swój udział w readaptacji skazanych organizacje pozarządowe takie jak: Dolnośląskie Stowarzyszenie Kuratorów Sądowych FRONTIS, Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Wrocławskie, Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej „Barka” w Strzelcach Opolskich, Stowarzyszenie i Fundacja „Pomost” w Zabrze, Dom na Granicy Chrześcijańska Misja Teen Challenge Oddział w Winiarczykówce, Małopolskie Stowarzyszenie Probacja w Krakowie oraz zagraniczna organizacja pozarządowa „Edukos” z Dolnego Kubina na Słowacji.

Na podstawie przedstawionych prezentacji można było zapoznać się z formami udziału społeczeństwa w readaptacji skazanych poprzez działania zaprezentowanych organizacji pozarządowych.

Pierwszą część relacjonowanego panelu otworzyła prezentacja na temat „Przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu w inicjatywach Dolnośląskiego Stowarzyszenia Kuratorów Sądowych „Frontis”, przygotowana przez Grzegorza Miśtę. Zaprezentowane na konferencji Dolnośląskie Stowarzyszenie Kuratorów z Wrocławia rozpoczęło swą działalność w 2010 roku. Stowarzyszenie realizowało i realizuje projekty mające na celu m.in. pomoc w readaptacji skazanych. Jednym z projektów jest projekt *Włączamy kulturę*, który powstał w 2014 roku, a pokazuje, że kultura może być narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu i stygmatyzacji. Projekt

ten jest koordynowany również przez biuro Kuratora Okręgowego we Wrocławiu. W projekt zaangażowani są kuratorzy sądowi, którzy proponują udział skazanym w wydarzeniach kulturalnych. Stowarzyszenie pozyskuje od przedstawicieli kultury wrocławskiej wejściówki na wydarzenia kulturalne na terenie Wrocławia. Stopniowo inicjatywa ulega poszerzeniu na kolejne miejscowości okręgu wrocławskiego. W 2017 roku udostępniono około tysiąca biletów skazanym i ich rodzinom. Udział w wydarzeniach kulturalnych pomaga rozładować różnego rodzaju napięcia, co pozwala zapobiegać zachowaniom mogącym przyczynić się do ponownego popadnięcia w konflikt z prawem. Efekty projektu są optymistyczne. Kolejna aktywność w ramach udziału społeczeństwa w readaptacji skazanych widoczna jest w działaniach podejmowanych przez Wrocławskie Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, które jest wspólnym działaniem samorządu wrocławskiego i kuratorskiej służby sądowej. W ramach Centrum prezentowane jest inne podejście do kary ograniczenia wolności w kontekście sprawiedliwości naprawczej, inaczej projektowana jest komunikacja ze skazanymi. Każdy obywatel może zgłosić zapotrzebowanie na wykonywanie prac społecznie użytecznych w ramach wykonywania kary ograniczenia wolności. Zgłoszenia wymagają zarejestrowania się w bazie podmiotów, a następnie podmioty powiadamią Centrum o zapotrzebowaniu na wykonanie konkretnych prac. Centrum dysponuje bazą podmiotów, które zgłosiły zapotrzebowanie na wykonywanie prac w ramach kary ograniczenia wolności, oraz ogólnie dostępną broszurą informacyjną. Kolejne wystąpienie *MiserArt – alternatywne formy ekonomii społecznej* zaprezentował Andrzej Ptak, który realizuje swoje działania w ramach Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Wrocławskie MiserArt Strefa Kreatywna w Labiryncie Wykluczenia. Również w przypadku tego Towarzystwa na readaptację skazanych wpływa się poprzez działalność kulturalną. Beneficjentami działań są osoby opuszczające zakłady karne, skazani – są to bardzo często osoby bezdomne. Bardzo ważna w tych działaniach jest umiejętność wejścia w ich środowisko, umiejętność pracy na ulicy w ich przestrzeni oraz wczucie się w ich sytuację. Działają za pomocą streetworkingu. MiserArt Strefa Kreatywna w Labiryncie Wykluczenia, która powstała w 2014 roku, pozwala na współodczuwanie i jest to eksperyment oparty na ekonomii społecznej, w którym osoby bezdomne są współdziaławcami biznesowymi, wykonując rękodzieło. MiserArt to inaczej przedstawicielstwo społeczne. Bezdomni wchodzą do kultury dzięki udziałowi w różnych pracowniach, wyciągani są ze swych środowisk do MiserArt-u. Biorą również udział w tworzonych wspólnie spektaklach. Pozwala to na dotarcie do beneficjentów i prowadzenie ich oraz pomaganie w prawidłowym funkcjonowaniu w społeczeństwie, co wpływa na mniejsze popadanie w konflikty z prawem tych osób.

Prelegent Józef Krawiec, w prezentacji *Droga ku dobru? Historia i praktyka Stowarzyszenia Pomocy Wzajemnej Barka w Strzelcach Opolskich*, przedstawił kolejne interesujące doświadczenia w readaptacji społecznej skazanych. W ramach Stowarzyszenia prowadzone są domy dla bezdomnych. Początkowo ze strony lokalnej społeczności przedsięwzięcie to, przy tworzeniu pierwszego domu, nie cieszyło się akceptacją. Dopiero po doświadczonym przez Stowarzyszenie pożarze i poniesionych stratach, lokalna społeczność otworzyła się na mieszkańców, obdarzyła ich zaufaniem gdy zobaczyła tworzoną przez nich wspólnotę. Domy prowadzone są dla bezdomnych, którzy opuszczają zakłady karne, a mieszkańcy domów tworzą wspólnotę. Nie są one tylko miejscem schronienia, ale miejscem edukacji, służą pomocą w powrocie do życia w społeczeństwie. Mieszkańcy otrzymują pomoc, ale muszą być aktywni, dawać w tę pomoc własny wkład i w niej aktywnie uczestniczyć. Przykładem tego był obecny na konferencji mieszkaniec jednego z domów. Był recydywista, który po opuszczeniu zakładu karnego trafił do domu Barki, otrzymał schronienie, pomoc, ale sam tę pomoc rozwijał. Pozyskał informacje na jakie zawody jest zapotrzebowanie, uzyskał prawo jazdy i pracuje jako kierowca. Pracuje i spłaca zobowiązania, ale wciąż jest pod parasolem ochronnym Stowarzyszenia. W domu każdy sam musi się pilnować, pracować i rozwijać, nie ma osoby prowadzącej. Motywacją dla innych współmieszkańców są takie osoby jak ta, która przybyła na konferencję. Na przykładzie tego mieszkańca widać, że trzeba pomagać i to się udaje, choć oczywiście nie we wszystkich przypadkach. Niektórzy, mimo pomocy i wskazówek, nie potrafią z tego skorzystać. Osoby opuszczające domy prawidłowo funkcjonują w społeczeństwie, nie są już dla społeczeństwa zagrożeniem.

Edward Szeliga ze Stowarzyszenia i Fundacji „Pomost”, w wystąpieniu pt. *Integrowana i ukierunkowana praca z osobami opuszczającymi zakłady karne sposobem na obniżenie zjawiska recydywy w Polsce*, podjął się również opisu działań na rzecz readaptacji społecznej skazanych przez pryzmat doświadczeń Ośrodka Readaptacji i Punktu Konsultacyjnego, które są finansowane z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej Ministerstwa Sprawiedliwości. W zakładach karnych prowadzone są grupy wsparcia, warsztaty, szkolenia, udzielane jest wsparcie w zakresie rozwiązywania problemów związanych z integracją i akceptacją społeczną dla skazanych. W ramach swoich działań fundacja dążyła do integracji podmiotów biorących udział w readaptacji społecznej skazanych, aby osiągnąć spójność działań. Na mocy wypracowanej współpracy współdziałają z samorządem miejskim, instytucjami rynku pracy, pomocą społeczną, zespołami kuratorskimi, przedstawicielami świata nauki z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Służbą Więzienną. Prowadzony jest Ośrodek Readaptacyjny w Zabrze oraz mieszkania readaptacyjne. Już na terenie zakładu karnego odbywa się

praca z więźniami. Osoby odbywające karę, którym pozostało do końca kary około półtora roku, mogą korzystać z pomocy asystenta. Asystentem tym jest psycholog lub terapeuta. Asystent współpracuje, nawiązuje relacje, buduje kontakt, a następnie jest kwalifikowany do ośrodka readaptacji. Kolejnym etapem są mieszkania readaptacyjne, a potem następuje etap samodzielności. Podstawą oddziaływań jest budowanie indywidualnych planów readaptacji w obszarach dotyczących relacji ze współmieszkańcami, relacji w rodzinie, utrzymania pracy, zerwania kontaktów ze środowiskiem przestępczym. Pracują, wykorzystując metodę redukcji szkód. Wspólnie z Fundacją Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego zostało wypracowane narzędzie służące do diagnozy potencjału readaptacji. Obecnie trwa standaryzacja tych metod pracy, a jest to projekt międzynarodowy. Lotwa zgłosiła gotowość jego wprowadzenia. W 2016 roku w programach terapeutyczno-readaptacyjnych wzięły udział 52 osoby w ośrodku. Program ukończyło w całości 26 osób, 10 nie ukończyło, ale nie powrócili do zakładu karnego, 6 osób powróciło do zakładu karnego, z dziesięcioma osobami nie nawiązano kontaktu. Statystyka pokazuje skuteczność oddziaływań, które powinny być rozwijane.

Udział społeczeństwa w readaptacji skazanych jest szczególnie dostrzegalny w działalności Domu na Granicy, który jest prowadzony przez Oddział w Winiarzykowie, Chrześcijańska Misja Teen Challenge, co usłyszeliśmy i zobaczyliśmy w wystąpieniu pt. *Życie na granicy* Bogusławy Górnickiej i Janusza Górnickiego. Początkowo był to dom readaptacyjny, ale gdy okazało się, że na terenie nie ma żadnej organizacji pomocowej przekierowano działania na typowe schronisko dla osób bezdomnych. Dom na Granicy prowadzony jest od siedmiu lat. Prowadzący są terapeutami, współpracują z instytucjami. Przedstawili oni sylwetki mieszkańców domu. Podczas pobytu mieszkańcy uczą się życia innego niż w zakładzie karnym, modelowane są ich zachowania. Przedstawiony został sposób przyjęcia oraz warunki pobytu w schronisku. Projekt otrzymał nazwę *Dom na Granicy*, ponieważ budynek znajduje się na byłym przejściu granicznym oraz dlatego, że człowiek często staje w swoim życiu na takiej właśnie granicy przed ponownym etapem socjalizacji. Mieszkańcy przełamują granice nowego życia społecznie akceptowanego. Zajęcia są prowadzone po to, aby mieszkańcy potrafili wejść prawidłowo w ponowny etap socjalizacji, aby umieli sobie radzić i brać udział w życiu społecznym. W Domu na Granicy przebywają 22 osoby. Początkowo pomoc świadczona była doraźnie, ale rozwijała się z biegiem lat. Rozpoczęto spotkania terapeutyczne, była nauka konstruktywnego spędzania czasu. Obecnie na terenie domu prowadzona jest zagroda integracyjna, spotkania Nowe Horyzonty, pracownia rękodzielników, mieszkańcy wspierają też różne akcje, prowadzony jest projekt *Działaj lokalnie*.

Podobne losy w tworzeniu domu dla osób bezdomnych, osób w trudniej sytuacji po opuszczeniu zakładu karnego i nie tylko ma Małopolskie Stowarzyszenie Probacja w Krakowie, o czym dowiedzieliśmy się w wystąpieniu na temat *Efektywności pomocy realizowanej przez Centrum Integracji Pro Domo w Krakowie w latach 2005–2017*, wygłoszonym przez Barbarę Wilamowską. W tym przypadku społeczność lokalna również nie była przychylnie nastawiona na powstanie takiego domu. Po wielu trudach dom rozpoczął funkcjonowanie w 2005 roku. Początkowo po otwarciu przebywały w nim 23 osoby. Ośrodek miał tylko wychowawców, obecnie dysponuje psychologami i prawnikami. W kolejnych latach rosła liczba mieszkańców, np. w 2006 roku mieszkało już 45 osób. W społeczności mieszkańców dobrze funkcjonują przebywający w domu, podnoszą stopień odpowiedzialność, bardzo szybko podejmują zatrudnienie. Po opuszczeniu domu utrzymywany jest kontakt z byłymi mieszkańcami. Z 45 osób, które opuściły dom, po trzech latach od opuszczenia 10 osób się usamodzielniało, 5 osób powróciło do rodzin. Żadna z tych osób, które powróciły do rodziny, nie popadła w konflikt z prawem. Jedna osoba z pięciu, które wynajęły mieszkania, popadła w konflikt z prawem, jedna osoba wyjechała za granicę, dwie osoby rozpoczęły prowadzenie działalności gospodarczej i też nie popadły w konflikt z prawem. W okresie badanym spośród pozostałych dwudziestu dwóch osób pięć weszło ponownie w konflikt z prawem. Potrzeby rosną, coraz więcej osób potrzebuje pomocy, w związku z tym przygotowywany jest nowy obiekt do zagospodarowania i będzie to ośrodek o lepszym standardzie. Poszukiwane są nowe rozwiązania, nowe programy i aktywności, ponieważ efekty są widoczne, readaptacja przebiega skutecznie.

Na terenie Słowacji działa organizacja pozarządowa Edukos w Dolnym Kubinie posiadająca status Centrum Konsultacyjno-Informacyjnego, która również bierze udział w readaptacji społecznej skazanych. Martina Spanikova i Miroslav Spanik przedstawili zagadnienia dotyczące *Sily zaangażowania organizacji pozarządowych w proces zmniejszenia ryzyka recydywy i przeciwdziałania przestępczości*. Organizacja posiada akredytację Ministerstwa Pracy, Polityki Społecznej i Rodziny. Współpracuje ze środowiskiem naukowym z Uniwersytetu w Rozenberoku, Urzędem Probacji i Mediacji, Służbą Więzienną, urzędami pracy, ośrodkami pomocy społecznej, sądami, organizacjami charytatywnymi, ze studentami kierunku praca socjalna, administracją samorządową, publiczną, organizacjami pozarządowymi, pracodawcami, urzędnikami probacji i mediacji oraz zagranicznymi partnerami – Czechy, Polska, Węgry, Francja, Włochy, Norwegia, Szwecja, Estonia, Litwa, Szwajcaria. Edukos organizuje indywidualne wsparcie dla klientów w ramach opieki penitencjarnej i postpenitencjarnej. W pracy z klientem bierze się pod uwagę jego indywidualne potrzeby. Organizacja ta zabezpiecza pomoc pracownika socjalnego, psychologa, prawnika, wolontariuszy, poradnictwo. W ramach poradnictwa dysponuje poradnictwem psychologicznym, zawodowym, socjalnym, prawnym. Pomaga

w rozwoju umiejętności społecznych oraz radzeniu sobie z bieżącymi problemami życiowymi, wobec których są bezradni. Duży nacisk położony jest na edukację, która sukcesywnie pomaga w powrocie do społeczeństwa. Na Słowacji pracownicy socjalni pracują z osobami skazanymi w ramach probacji i mediacji w zakresie penitencjarnym i postpenitencjarnym. Od 2002 roku w wymiarze sprawiedliwości na Słowacji działa Urząd Probacji i Mediacji przy sądach oraz Rada do Spraw Probacji i Mediacji przy Ministerstwie Sprawiedliwości, a także Wydział Probacji i Mediacji przy Departamencie Prawa Karnego, w ramach zwalczania powrotności do przestępstwa. Przedstawiciele Edukos zaprezentowali również program resocjalizacyjny „PORR (Program Rozwoju Osobowości i Wzrostu)”. Program składa się z czterech modułów:

- Moduł I** – poznawanie siebie i innych, emocje i uczucia, analiza okoliczności popełnienia czynu karalnego;
- Moduł II** – komunikacja, komunikacja niewerbalna i werbalna, umiejętność słuchania;
- Moduł III** – zachowanie asertywne oraz identyfikacja zachowania manipulacyjnego – podstawowe przykłady ich stosowania;
- Moduł IV** – problemy i ich rozwiązywanie w nieagresywny sposób, zrozumienie problemu, poszukiwanie rozwiązań, plan działań, wdrażanie rozwiązań, wnioski.

Edukos stosuje również metodę zarządzania ryzykiem ponownego popełnienia przestępstwa za pomocą tzw. modelu PAGRED – systemu redukcji ryzyka w celu nadzorowania klienta zgodnie z indywidualnym planem reintegracji i kolejnym rozwiązaniem jego przypadku zgodnie z charakterem i stopniem ryzyka. Klientem zajmuje się urzędnik probacji i mediacji, który po przeprowadzeniu wywiadu wstępnego wprowadza oddziaływania mające na celu zminimalizowanie ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa. Wykorzystuje narzędzia do pomiaru ryzyka. Na koniec przeprowadzana jest ewaluacja. W ramach współpracy z partnerami zagranicznymi na Słowacji został wdrożony przez Edukos projekt „Programy edukacyjne i prewencyjne w pracy socjalnej w wymiarze sprawiedliwości karnej”, który wzorowano na doświadczeniach Szwajcarii i Danii. Celem projektu było wdrożenie programów edukacyjnych dla skazanych, by prowadzić skuteczne oddziaływania prewencyjne. W ten sposób projekt przyczynił się nie tylko do integracji społecznej skazanych, ale i do zmniejszenia ryzyka recydywy, ryzyka wykluczenia społecznego, ale także do zwiększenia kompatybilności systemu z systemami europejskim. Kolejny projekt miał charakter edukacyjny i został nazwany „COMPARES”. W jego działania było zaangażowanych 11 organizacji z krajów takich jak: Włochy, Francja, Słowacja, Szwajcaria. Skierowany został do profesjonalistów sektora socjalnego, specjalistów w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i więziennictwa. Celem było zintegrowane podejście do pracy

socjalnej, partnerstwo i wspólna praca oraz aktywność społeczna. Współpraca instytucji i organizacji, praca z rodziną skazanego, budowanie zaufania, zabezpieczenie na wolności potrzeb osoby opuszczającej zakład karny, kwalifikacja ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa i eliminacja czynników powodujących ryzyko powrotności do przestępstwa, są kanwą dla pozytywnej readaptacji społecznej.

Relacja tej konferencji pokazuje jak bardzo ważną rolę odgrywa udział społeczeństwa w readaptacji skazanych za pośrednictwem organizacji pozarządowych poprzez przygotowanie opuszczających jednostki penitencjarne do życia w społeczeństwie oraz przeciwdziałanie poczuciu wykluczenia społecznego. Konferencja zaowocowała również refleksjami, co należy ulepszyć i jak działać, aby readaptacja poprzez udział czynnika społecznego w włączaniu do życia społecznego szeroko rozumianego była skuteczna oraz jak wspierać budowę kompleksowego systemu ułatwiania readaptacji, ponieważ istniejący system w zakresie wsparcia społecznej readaptacji skazanych nie jest całkowicie spójny i kompleksowy. Widoczne są braki we współpracy organów administracji publicznej, w tym służb: więziennej, kuratorskiej, pomocy społecznej, instytucji rynku pracy i organizacji społecznych. Taki system nie jest w stanie efektywnie prowadzić do reintegracji ze społeczeństwem skazanych, szczególnie tych skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności. Oddziaływania powinny być dostosowane do indywidualnych potrzeb skazanych w oparciu na indywidualnych programach readaptacji, korygujące te sfery, w których nie są sobie w stanie sami poradzić i pomoc w wyrównywaniu deficytów.

Jak wynika z przedstawionej działalności organizacji pozarządowych, duży nacisk położono na edukację, zajęcia kulturalno-oświatowe oraz terapeutyczne, co ma duży wpływ na readaptację społeczną skazanych oraz skuteczność prowadzonych przez nie działań i ewaluację. System readaptacji społecznej skazanych powinien być spójny, ponieważ niezależne działania podmiotów w zakresie readaptacji skazanych powodują brak kompleksowego działania w zakresie readaptacji społecznej skazanych. Konieczna jest wymiana doświadczeń i informacji pomiędzy podmiotami biorącymi udział w tym procesie. Skoordynowane działania pomogą w prawidłowej readaptacji we wskazanych sferach życia skazanych, w których nie są oni sobie w stanie sami poradzić w sferze rodzinnej, socjalnej, zawodowej, zdrowotnej, edukacyjnej. Działania na tych płaszczyznach nie mogą być fragmentaryczne i muszą uwzględniać wymienione kwestie. Zaplecze oferowane przez państwo w zakresie readaptacji skazanych zostało uzupełnione poprzez działania organizacji pozarządowych na przykładzie doświadczeń polskich i słowackich. Podejmowane inicjatywy przez udział czynnika społecznego pozytywnie wpływają na readaptację i powodują redukcję szkód, jakie mogą powstać przez kolejne kary pozbawienia wolności. Podsumowując, można stwierdzić, że konieczne jest dalsze rozwijanie takich inicjatyw i zasługują one w pełni na uznanie.

REVIEWS

Marta PIĘTA

Institute of Pedagogy

University of Gdańsk, Poland

e-mail: marta.pieta@ug.edu.pl

Review of the Book "Social Reintegration of People Leaving Penitentiary Units with the Support of the Local Community" edited by Monika Marczak, Katarzyna Nawrocka, Graphic and Advertising Studio Piotr Cichosz, Lublin 2018

Recenzja książki „Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej” pod redakcją Moniki Marczak i Katarzyny Nawrockiej, Studio Graficzno-Reklamowe Piotr Cichosz, Lublin 2018

Wydana w 2018 roku publikacja o charakterze pracy zbiorowej pt. *Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej*, pod redakcją Moniki Marczak i Katarzyny Nawrockiej, jest zbiorem tekstów naukowych, powstałym w ramach ostatniego etapu projektu pt. „Przygotowanie do życia na wolności. Reintegracja społeczna osób opuszczających zakłady karne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej”, finansowanego ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Praca stanowi swoiste podsumowanie działalności projektowej z zakresu oddziaływań resocjalizacyjnych i readaptacyjnych adresowanych do osób opuszczających zakłady karne i ich rodzin, realizowanej na terenie województwa lubelskiego przez wolontariuszy,

przy wsparciu interdyscyplinarnego zespołu specjalistów w obszarze przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Główny cel postawiony przez Autorów tekstów zawiera się w rozpowszechnianiu dobrych praktyk w pracy resocjalizacyjnej oraz szeroko pojmowanych działaniach readaptacyjnych i reintegracyjnych ze skazanymi i ich rodzinami.

Problematyka readaptacji i reintegracji społecznej osób skazanych na karę pozbawienia wolności podejmowana jest w wielu opracowaniach z zakresu pedagogiki, w szczególności pedagogiki resocjalizacyjnej, psychologii, socjologii i prawa. Analizie poddawano przede wszystkim polski system penitencjarny wraz z działaniami postpenitencyjnymi w perspektywie: pedagogicznej, psychologicznej, socjalnej i prawnej, istniejące rozwiązania systemowe, jak również uwarunkowania prawidłowego przebiegu procesu readaptacji społecznej oraz stawiane w nim cele i zadania. W ostatnich latach w polskiej literaturze przedmiotu zaczęły się ukazywać publikacje akcentujące znaczenie środowiska rodzinnego lub też szerzej społeczności lokalnej skazanego opuszczającego jednostkę penitencjarną. Zagadnieniami readaptacji i reintegracji społecznej w tym kontekście w swoich pracach zajmowali się między innymi: W. Ambrozik, A. Baładynowicz, A. Fidelus, A. Kieszowska, B.M. Nowak czy P. Stępiak¹.

Opisywana w niniejszej recenzji książka wpisuje się w ten sposób ujmowania problemu readaptacji i reintegracji społecznej, stanowiąc jego kontynuację i pogłębiając prowadzone badania i rozważania naukowe w perspektywie roli rodziny i otoczenia społecznego skazanych w tych procesach. Autorzy zebranych artykułów umiejętnie łączą rozważania w wymiarze naukowym z refleksjami w wymiarze pragmatycznym. Połączenie analiz teoretycznych z doświadczeniami praktyków, także tych projektowych, jest niezwykle cennym atutem recenzowanej pracy. Książkę, oprócz istotnej wartości poznawczej, charakteryzuje również dobrze przemyślana, przejrzysta i logiczna struktura. Zawarte w niej treści prezentowane są w sposób czytelny i przystępny, dzięki czemu będzie ona dostępna nie tylko dla środowiska akademickiego, ale także praktyków czy osób zainteresowanych problemami readaptacji i reintegracji społecznej skazanych, a zatem skierowana jest do szerokiego grona czytelników.

¹ Ambrozik, W. (2008). *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*. W: B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. 2. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN; Baładynowicz, A. (2010). *Wielopasmowa koncepcja resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, *Resocjalizacja Polska*, nr 1, s. 121–156; Baładynowicz, A. (2006). *Teoria i praktyka probacji a resocjalizacja skazanych z udziałem społeczeństwa*. *Prokuratura i Prawo*, nr 9, s. 5–32; Fidelus, A. (2009). *Integracja społeczna podstawą procesu readaptacji byłych przestępców*. *Probacja*, nr 2, s. 37–48; Kieszowska, A. (2012). *Probacja szansą dla osób karanych na poprawę własnego życia w środowisku lokalnym*. W: B. Urban, M. Konopczyński (red.), *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego; Nowak, B.M. (2014). *Kreowanie działań społecznych o charakterze resocjalizacyjno-readaptacyjnym. Podejście sieciowo-systemowe*. *Resocjalizacja Polska*, nr 7, s. 29–44; Stępiak, P. (2008). *Pomoc społeczna i pomoc postpenitencjarna jako wsparcie społecznej readaptacji skazanych*. *Pojęcia, geneza, rozwój*, W: B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, t. 2. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.

Recenzowana publikacja stanowi komplementarne ujęcie problemu readaptacji i reintegracji. Redaktorki zebrały w niej artykuły autorów poruszających się w różnych obszarach badawczych współczesnej pedagogiki i psychologii, ale przede wszystkim, co jest niezaprzeczalnym walorem książki, dla czytelnika zainteresowanego podejmowaną problematyką – praktyków z obszaru resocjalizacji, readaptacji i reintegracji społecznej.

Całość pracy podzielona jest na trzy główne części tematyczne. Otwiera ją *Wstęp* autorstwa redaktorek Moniki Marczak i Katarzyny Nawrockiej, w którym dokonują one prezentacji ogólnego zamysłu publikacji i syntetycznego omówienia zawartych w niej treści. Autorki podkreślają znaczenie wsparcia potencjału społeczności lokalnej, a także kluczową rolę, jaką w związku z tym odegrali w tworzeniu tej książki praktycy penitencjarni, pracownicy różnorodnych instytucji pomocowych czy pracownicy naukowci. Wskazują również na potrzebę poszerzania oferty pracy penitencjarnej i społecznego potencjału w pomocy i wyrównywaniu szans dla osób opuszczających jednostki penitencjarne i ich rodzin, w czym pomocna z pewnością okaże się prezentowana publikacja.

Po *Wstępie* następuje część pierwsza *Akademia Rodzica* – program resocjalizacji w zakresie kształtowania kompetencji społecznych i poznawczych oraz integracji rodzin z elementami arteterapii dla prawidłowego pełnienia roli rodzicielskiej”. Stanowi ona teoretyczne omówienie programu z zakresu integracji rodzin *Akademia Rodzica*, realizowanego w 2016 roku w ramach projektu *Przygotowanie do życia na wolności. Reintegracja społeczna osób opuszczających zakłady karne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej*. Przedstawiono tu główne założenia, cele, metody i formy oddziaływań oraz zadania przewidziane do realizacji w projekcie. Obszerny i szczegółowy opis, zawierający odniesienia do literatury przedmiotu, prowadzonych w tym zakresie badań naukowych czy podjętych analiz danych statystycznych, podsumowano wypowiedziami skazanych ojców, a dotyczą one ich doświadczeń z uczestnictwa w projekcie.

Część druga książki pt. *Wybrane zagadnienia reintegracji społecznej uwięzionych rodzin* podejmuje problematykę reintegracji rodzin z perspektywy jej znaczenia dla procesu resocjalizacji i readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności w jednostkach penitencjarnych. Składa się na nią pięć tekstów ukazujących różne aspekty tego zagadnienia. Część dotyczącą reintegracji rodzin otwiera artykuł Justyny Nowickiej, będącej także Autorką prezentowanego w części pierwszej programu *Akademia Rodzica*, pt. *Parenting w percepcji skazanych ojców jako korelat postaw rodzicielskich oraz zmian w sytuacji życiowej rodziny spowodowanych odbywaniem kary pozbawienia wolności*. W swoim tekście dokonuje opisu teoretycznego modelu programu integracji rodzin skazanych mężczyzn w trakcie odbywania przez nich

kary w jednostkach penitencjarnych, stanowiącego jeden z głównych elementów realizowanego projektu. Autorka podejmuje próbę przybliżenia czytelnikowi charakterystyki znaczenia bycia rodzicem dla osób pozbawionych wolności. Odwołuje się przy tym m.in. do prac M. Ziemskiej, E. Hurlock i M. Płopy poświęconych zagadnieniom funkcjonowania systemów rodzinnych i postaw rodzicielskich. Autorka wykorzystwała je, konstruując teoretyczny kontekst prowadzonych w ramach programu badań nad wpływem skazanego ojca na wychowywanie dzieci wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności oraz ich partnerek życiowych i matek ich dzieci. W konkluzji prowadzonych rozważań wskazuje na potrzebę i zasadność kontynuowania i poszerzenia projektów adresowanych do rodzin osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Alicja Plucińska w kolejnym artykule *Ojciec w życiu dziecka. Niezbędny element czy dodatek do macierzyństwa* porusza temat zmian, jakie na przestrzeni lat zachodziły w roli ojca. Swoją pracę rozpoczyna analizą postrzegania społecznego ojcostwa w poszczególnych okresach historycznych. Następnie przechodzi do rozważań nad różnymi aspektami pełnienia roli ojca: kulturowego, prawnego i społecznego. Autorka dochodzi do interesującego wniosku, iż zmiany zachodzące w roli ojca nie wpływają na zmiany w obowiązkach matki względem dziecka, a bardziej dotyczą podziału czasu i części obowiązków z ojcem. Wskazuje ponadto na znaczenie obecności ojca w życiu i uczestnictwa w wychowywaniu dziecka, skłaniając jednocześnie do refleksji nad konsekwencjami ich braku.

W trzecim artykule autorstwa Jolanty Zozuli pt. *Uprawnienia związane z rodzicielstwem przysługujące osobom odbywającym karę pozbawienia wolności* podjęto szczegółową analizę najważniejszych aktów prawa międzynarodowego i polskiego ustawodawstwa regulujących wzajemne relacje między dziećmi a rodzicami odbywającymi karę pozbawienia wolności. Głównym celem, co zresztą deklaruje Autorka, była demitologizacja pozbawiania władzy rodzicielskiej rodziców przebywających w jednostkach penitencjarnych czy zagrożeń dla dobra dziecka związanych z utrzymywaniem przez nich kontaktów z dzieckiem. W prowadzonych analizach praw osób odbywających karę pozbawienia wolności do utrzymywania kontaktu z najbliższymi oraz prawom dzieci w zakresie życia rodzinnego wykazuje, iż rodziców przebywających w jednostkach penitencjarnych ustawodawca w tym zakresie traktuje w sposób szczególny. Autorka podkreśla jednak problem istniejących rozbieżności między regulacjami prawnorodzinnymi a prawnokarnymi, wskazując jednocześnie na obszary wymagające pewnych zmian.

Czwarty artykuł *Analiza postaw rodzicielskich skazanych ojców i ich potencjału psychospołecznego* Katarzyny Nawrockiej poświęcono potencjałowi rodzicielskiemu skazanych ojców. Autorka dokonuje tu analizy teoretycznej zagadnień roli ojca

w kontekście przyjmowanych postaw rodzicielskich, odwołując się m.in. do prac M. Plopy, K. Pospiszyla, czy M. Ziemskiej. Następnie prezentuje wyniki badań prowadzonych wśród skazanych ojców przebywających w jednostce penitencjarnej. Wyniki badań pozwoliły Autorce na uzyskanie wiedzy na temat postaw rodzicielskich, jakie wykazują skazani ojcowie, ich potencjału psychospołecznego, a także stosowanego przez nich systemu kar i nagród czy form spędzania wolnego czasu z dziećmi w warunkach wolnościowych i izolacji penitencjarnej w trakcie widzeń.

Część drugą zamyka tekst Moniki Marczak pt. *Funkcjonowanie społeczne kobiet, których partnerzy odbywają karę pozbawienia wolności*. Autorka podejmuje próbę ukazania sytuacji kobiet, których partnerzy przebywają w warunkach izolacji więziennej. W tym celu przedstawia teoretyczny kontekst problemu sytuacji rodzin osób pozbawionych wolności i dokonuje przeglądu prac badawczych w tym zakresie. Konstruowany obraz sytuacji kobiet dopełnia szczegółowa analiza wyników badań nad funkcjonowaniem partnerek mężczyzn przebywających w jednostkach penitencjarnych. Kończąc prowadzone rozważania, Autorka zaznacza, iż nadal wśród programów z zakresu integracji rodzinnej skazanych brakuje takich, które dotyczyłyby relacji partnerskich w czasie odbywania przez jednego z partnerów kary pozbawienia wolności. Prezentuje również rekomendacje i kierunki zmian w tym obszarze.

Ostatnia, trzecia część pracy zbiorowej *Wsparcie społeczności lokalnej w procesie readaptacji osób opuszczających zakłady karne* zawiera osiem artykułów. Pierwszy z nich, otwierający tę sekcję tematyczną, to tekst autorstwa Włodzimierza Jacka Głucha pt. *Praca więźniów jako szczególnie most do reintegracji społecznej na wolności. Nowe perspektywy przez pryzmat programu Ministerstwa Sprawiedliwości „Praca dla więźniów” na przykładzie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*. Przedstawione zostały tu główne założenia autorskiego ministerialnego programu z zakresu aktywizacji zawodowej osób przebywających w jednostkach penitencjarnych. Autor, dokonując opisu efektów realizowanego programu w zakresie readaptacji społeczno-zawodowej skazanych, poddaje analizie kilka istotnych aspektów: wzrost poziomu zatrudnienia, rozwój współpracy z pracodawcami z otwartego rynku pracy oraz współpracę z organizacjami pozarządowymi, instytucjami pomocowymi i uczelniami wyższymi. W tym kontekście podkreśla ponadto znaczenie programów autorskich i potrzebę dalszego ich tworzenia.

Kolejny artykuł Andrzej Fereniec *Współpraca Służby Więziennej z podmiotami administracji publicznej w celu profesjonalizacji pomocy osobom pozbawionym wolności* poświęcił działalności Służby Więziennej. Autor na przykładzie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie przedstawia realizowane przez Służbę Więzienną zadania ustawowe oraz zakres współpracy z organami administracji

publicznej i różnego rodzaju instytucjami czy prowadzoną działalność naukowo-badawczą. Przybliża również kwestię współdziałania z organizacjami pozarządowymi, uczelniami wyższymi, przedstawicielami społeczności lokalnych w ramach umacniania dialogu między środowiskiem więziennym a otoczeniem społecznym skazanych. Wskazuje przy tym na zasadność i wartość partycypowania społeczeństwa w procesie readaptacji i reintegracji społecznej osób opuszczających jednostki penitencjarne.

Dominika Woźniak w swoim artykule pt. *Zwiększanie szans skazanych na zatrudnienie po opuszczeniu zakładu poprzez aktywizację zawodową osób pozbawionych wolności w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności* podejmuje problematykę aktywizacji skazanych w kontekście zaangażowanych w ten proces instytucji. Autorka dokonuje przeglądu funkcjonujących regulacji prawnych i przedstawia najważniejsze zagadnienia związane z podejmowaniem pracy przez skazanych w wymiarze psychologicznym, socjologicznym i resocjalizacyjnym.

Artykuł Anny Zbiciak *Edukacja osób pozbawionych wolności przez kreację artystyczną z elementami arteterapii* zawiera opis działań wolontariackich podejmowanych w ramach wspomnianego we wstępie projektu readaptacji i reintegracji społecznej osób opuszczających zakłady karne. Odniesiono się tu także do roli arteterapii w procesie resocjalizacji.

W kolejnym artykule pt. *Wybrane programy resocjalizacji jako przykład zaangażowania wolontariatu w proces readaptacji osób pozbawionych wolności* Karolina Wychowaniak przybliży czytelnikom ideę zaangażowania społecznego w ramach wolontariatu realizowanego w środowisku izolacji więziennej. Autorka dla ukazania wartości i znaczenia wsparcia społecznego dla procesu resocjalizacji prezentuje tu wybrane przedsięwzięcia, programy z zakresu resocjalizacji penitencjarnej oraz podejmowane działania readaptacyjne.

Gabriela Gaber w tekście *Rola społeczeństwa w resocjalizacji i readaptacji społecznej osób pozbawionych wolności* dokonuje kompleksowej prezentacji najważniejszych teoretycznych aspektów resocjalizacji i readaptacji społecznej. Opracowanie to stanowi nie tylko doskonałe źródło wiedzy naukowej dla osób zainteresowanych poruszaną tematyką, ale także lub przede wszystkim może stanowić inspirację do refleksji nad problemami i trudnościami towarzyszącymi procesom resocjalizacji czy readaptacji oraz istotną rolę członków społeczeństwa w tym obszarze.

W swoim artykule pt. *Wskazania i przeciwwskazania do stosowania mediacji w rodzinach dotkniętych problemem przemocy* Kamila Bargiel-Matusiewicz i Agnieszka Ewa Łyś prowadzą rozważania nad możliwością stosowania mediacji rodzinnych w sytuacji rodzin, w których stwierdzono problem przemocy. Autorki na podstawie literatury

przedmiotu, a w oparciu na prowadzonych w tym obszarze badaniach oraz własnych doświadczeń omawiają okoliczności, które mogą stanowić wskazanie lub przeciwwskazanie dla wdrażania procedury mediacji rodzinnych.

Ostatni w części trzeciej jest artykuł Lilii Karwowskiej. Autorka w tekście *Wsparcie mediacyjne osób pozbawionych wolności i ich rodzin w ramach działalności Ośrodka Pomocy Postpenitencjarnej* po krótkim wprowadzeniu teoretycznym przedstawia swoje doświadczenia i refleksje z prowadzonych na terenie lubelskich jednostek penitencjarnych warsztatów mediacyjnych dla osadzonych i ich rodzin.

Całość książki zamykają *Noty biograficzne autorów* dodatkowo akcentujące udział praktyków resocjalizacyjnych i penitencjarnych w tworzeniu recenzowanej pracy zbiorowej. Nie przewidziano natomiast podsumowania, obejmującego zestawienia wniosków z prezentowanych artykułów, aczkolwiek omawiana publikacja sama w sobie stanowi swojego rodzaju podsumowanie. Redaktorki pozostawiają tym samym czytelnikowi przestrzeń na własne refleksje i dalsze rozważania nad podejmowaną tu problematyką.

Bez wątpienia praca *Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej*, redagowana przez Monikę Marczak i Katarzynę Nawrocką, łącząca teorie i badania naukowe z doświadczeniem praktyków, stanowi wartościową poznawczo i przystępną propozycję zarówno dla środowisk akademickich czy praktyków pracujących w obszarze resocjalizacji, jak i dla wszystkich osób zainteresowanych zagadnieniami readaptacji i reintegracji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności w jednostkach penitencjarnych i ich rodzin.

Bibliografia

- Marczak, M., Nawrocka, K. (2018). *Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej*. Lublin: Studio Graficzno-Reklamowe Piotr Cichosz.

FOREIGN EXPERIENCE

Svitlana MEDVEDIEVA

Department of Foreign Languages

Vinnitsia National Technical University, Ukraine

e-mail: svetlana.med79@gmail.com

Nataliya LOSYEVA

Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine

e-mail: natalie.loseva@gmail.com

Methods of Teaching English to Future Mathematicians in Ukraine: The Authors' Experience

The knowledge of foreign languages, especially the knowledge of English is very important for future mathematicians. It is highly beneficial for them to have profound level of the foreign language skills, understand and know certain mathematical terms and notions, be able to read mathematical signs and formulae. They should be competent enough to use linguistic skills in order to interpret and infer meaning both from oral professional communication and from specialized literature given in the foreign language. Besides, they should be able to participate in professional discussions, to generate ideas and to express their point of view in the English language. But the process of the language learning can become a challenge for students specializing in Mathematics due to some cognitive and psychological peculiarities inherent to them. The aim of the paper is to study the most efficient means and methods of the English language teaching to future mathematicians at Ukrainian universities. It also states the importance to apply up-to-date techniques in foreign languages teaching and to select relevant tasks to form deep understanding of the peculiar mathematical terminology and to develop main foreign language competences. On the basis of their own experience, the authors prove that appropriately selected teaching methods can have good results with students of mathematical specialties.

Keywords: Mathematics, mathematical academic language, mathematical terminology, mathematical expressions, theorems proofs, language learning, the English language competence, Logical / Mathematical intelligence, methods of teaching English, educational problems and their solution, linguistic skills, a supportive learning environment

Introduction

The language of Mathematics is international. It underlies all the branches of modern science making technological and scientific progress possible. The emphasis on international communication has brought the necessity to know English by people specializing at mathematics to a high level. English has become an international means of the information exchange. The importance of the language in the mathematics learning used to be underestimated for a long time. However, this thinking is slowly changing due to the globalization processes. There is a steady tendency towards the intensification of the language learning in modern educational establishments. The knowledge of English has become a must for every specialist and for future mathematicians as well.

In the article, the authors touch upon the theoretical grounds for the English language acquisition by Math students and reveal the psychological issues related to the language learning. They highlight the possible problems with which future mathematicians can encounter with when mastering the language and suggest the ways of their solution. The authors also build out the algorithm for the successful language learning by the students specializing at Mathematics.

K. Hakuta, Y.G. Butler and D. Witt (2000) state that achieving full proficiency in English includes far more than mere fluency in conversation; it means language learners should know English well enough to be academically competitive with native English-speaking peers. Academic language proficiency helps mathematics students achieve long-term success both at their studies and in future career.

That is why special attention must be paid to the study of English. Considering the importance it has for mastering the content area, the English language instruction should be based on sound theoretical principles related to how students learn a foreign language. Susana Dutro and Moran Carrol (2003) discuss the differences between the theories of the natural acquisition of English (Krashen and Terrell, 1983), which is the idea that language can be acquired in a natural way through meaningful interactions, similar to how we acquire our first language, and the direct instruction of English (McLaughlin, 1985).

Fillmore and Snow (2000) explain that certain conditions must be created for students to be successful in English learning. They state that language learners must interact directly and frequently with people who are expert speakers of English; however, if that condition is not met for any reason, then direct instruction in English is essential for language skills development. It is possible to maximize their academic opportunities by providing direct instruction for learning English that is embedded in a natural, meaningful context with many opportunities for practice.

In general, the demands towards the English language competence are really very high in the international arena. They are on the level of the advanced language competence. The surveys show that Math scientists are considered to be competent if they cope with the following communicative tasks given in English:

1. read and understand specialized literature within their sphere of knowledge;
2. are able to read mathematic symbols and characters in English;
3. read complex mathematical formulas;
4. find the necessary information in a foreign language text without help;
5. understand manuals, technical documentation, instructive materials, theoretical tips easily and adequately;
6. are competent enough to discuss mathematical problems and tasks, to prove the theorems, etc.;
7. are able to perform written communication on the adequate level of the language command;
8. are able to use the means facilitating foreign language understanding (dictionaries, glossaries, thesaurus, etc.);
9. are able to perform structured presentations in English;
10. are able to understand the main message which is delivered in English;
11. possess some sociocultural competences needed for communication with foreigners;
12. constantly improve the foreign language command.

These demands can set the real challenge for people specializing in Mathematics as many of them have difficulty in language learning.

We tend to think of Mathematics as the subject that does not require a strong command of language. In reality, however, mathematical reasoning and problem solving are closely linked to language and rely upon a firm understanding of basic math vocabulary (Dale, Cuevas, 1992). For many educators, the challenge of bringing language and math instruction together is not an easy task.

To begin with, it should be born in mind that future mathematicians have rather peculiar learning styles and their own inherent comprehension mechanisms. These differences arise from psychology. In 1983 American psychologist, Howard Gardner developed a theory of Multiple Intelligences, which can explain different learner styles. According to Gardner, there are eight different types of intelligences: Linguistic, Logical/Mathematical, Visual/Spatial, Musical, Bodily/Kinaesthetic, Interpersonal, Intrapersonal, Naturalistic.

The differences in the psychotypes of students cause the differences in the language acquisition processes thus creating different approaches towards language learning and teaching.

It has been proved that Logical/Mathematical intelligence is predominant among people who have chosen mathematical sciences as the basis for their profession. Gardner defines them as 'the questioners'. While Linguistic intelligence prevails among language lovers and polyglots who were called 'the word players' by Gardner (Arnold, Fonseca, 2004, p. 119–136).

The selection of the study methods is very essential while teaching languages to mathematicians. It is evident that abstract and rational type of thinking is often inherent for them. This fact must be taken into consideration by the foreign language teachers who work at the development of the language competences. On the subconscious level future mathematicians tend to algorithmise their actions; it is typical of them to subdivide the task into some minor elements that can be solved gradually step by step. Besides, they prefer new material to be presented logically, schematically and algorithmically.

To achieve good results, new information especially grammar structures should be explained from the logical point of view. It is highly beneficial to apply schemes and formulae. For instance, brief and accurate grammar formulae can prove to be much more effective than long explanations as people having predominant mathematical/logical intelligence tend to comprehend information in blocks.

Another aspect of instruction for English language learners is that teachers need to use strategies that give students access to the content in mathematics and help them learn the sophisticated vocabulary and language structures required in the mathematical academic settings.

Mathematical academic language is different from everyday speech and conversation. It is the language of numbers and formulas, theories and hypotheses, of academic discussions and of formal writing. Academic language proficiency in the sphere of mathematics requires students to use linguistic skills to interpret and infer meaning from oral and written language, discern precise meaning and information from text, relate ideas and information, recognize conventions of various genres, and use a variety of strategies for distinct purposes. Learning mathematical academic uses of language can become a lifelong endeavor for many language learners. Thus, it is highly beneficial to apply specific language learning technologies and strategies so that future mathematicians succeeded in foreign language acquisition. Here, the authors suggest a number of peculiar language learning techniques aimed at the formation of deep and established knowledge of English among students who specialize in mathematics.

The first thing the teacher of English should do is to get Math students acquainted with basic mathematical terms. It is important that mathematicians should be able to correlate them with appropriate notions given in their native language and certainly should be able to read them correctly in English. The aim of the English language teacher is to build definite parallels between English terms and notions and their counterparts in the mother tongue. Even the most basic mathematical characters can cause difficulties among the students at the process of the language learning. To avoid gaps at their understanding, it is highly recommended to teach students to read them correctly in English.

It is very useful to suggest doing “fill in the blank” tasks for developing students' language skills in an English context of mathematics with emphasis on reading and writing.

Task 1. Let's “translate” the following mathematical definitions and theorems from the Math language into English:

Math language	English
Example	
$(\forall \varepsilon > 0)(\exists \delta > 0): (\forall x \in B^0(a, \delta))(f(x) - l < \varepsilon)$	Let $f: A \rightarrow B$ with $a \in A$ an interior point. The limit of f at a is l , if for every $\varepsilon > 0$, there exists a $\delta > 0$, such that $ f(x) - l < \varepsilon$ for all $x \in B^0(a, \delta)$.
$f'(a) = \lim_{x \rightarrow a} \frac{f(x) - f(a)}{x - a}$...
$\int_a^b f(x) = F(b) - F(a)$...
Cauchy sequence: $\varepsilon > 0)(\exists N \in \mathbb{N}): (\forall m, n > N)(a_n - a_m <$...

Task 2. Read some equations and write them in formulae (Van, Phuong 2003, p. 162)

- F equals one over two pi times the square root of LC.....
- E equals sigma T to the power of four.....
- Gamma equals W subscript oh over four pi R all times F.....
- C equals L over R squared plus omega squared L squared.....
- V subscript two equals the squared root of open brackets, two e over m times capital V subscript two, close brackets.....
- Gamma equals four Q over three pi R squared times, open brackets, R squared minus gamma squared, close brackets.....

It should be taken into account that mathematical symbols can have several variants of their reading, some of them being proper academic terms while others are rather colloquial. Students should understand that they can read such characters either one way or another, the choice depends on the sphere of usage. Table 1 shows some cases of different variants of the reading for the most common mathematical symbols:

Table 1. Some cases of different variants of the reading for the most common mathematical symbols

Character	How to Read in English
\times or \times	Is multiplied by / multiplies / times
$=$	equals / equal to / is / eq
\neq	does not equal / not equal to / not eq
(open parenthesis / left parenthesis / initial bracket / left bracket
)	closed parenthesis / right parenthesis / closing bracket / right bracket
$\sqrt{\quad}$	the square root of x / square root x / root x
a^n	a superscript n / a to the power n / a to the n / a to the nth
a_n	a subscript n / a sub n / a n
d/dx	the derivative with respect to x / d over d x / d by d x / d to dx
$\partial/\partial x$	the partial derivative with respect to x / partial over partial x
...	dot, dot, dot / ellipsis / etc.
:	is to / ratio
\hat{a}	a hat or a circumflex

Mathematics has a significant position among other sciences due to its strictly axiomatic structure, deductive reasoning and very precise terminology. Each term in mathematics has an accurate definition so that no ambiguities are acceptable. This can be explained by the fact that mathematics anywhere in the world describes and interprets the same abstract reality, regardless of external (socially determined) influences (Mikuláš, 2011, p. 834–848).

It can be a real challenge for educators to teach future mathematicians to read complex expressions in the foreign language. To achieve good results, language teachers can practice doing different exercises aimed at the formation of stable and deep connections between English terms and those in the mother tongue. Table 2 shows the most common mathematical expressions and the ways of their reading in English.

Table 2. The most common mathematical expressions and the ways of their reading in English

Character	How to Read in English
$\sum_{i=1}^{\infty} x$	summation from i equals one to infinity of x / the sum from i equals one to infinity x
$\int_a^b f(x) dx$	integral from a to b of f of x dx
$\prod_{i=1}^{\infty} y_i$	product from i equals one to infinity of y sub i
$\lim_{n \rightarrow \infty} t_n$	limit inferior as n approaches infinity of t sub n
$\left(\frac{f(x)}{g(x)}\right)'$	the quantity f of x over g of x , that quantity prime

The foreign language teacher should teach the students to pronounce such expressions. To reach the level of automatization, a set of specially selected exercises should be done on a regular basis during the lesson.

Task 3. How are these values pronounced?

a) x^3 ; b) x^{-n} ; c) $\sqrt[n]{x-a}$; d) $\sqrt[3]{x^5}$

Task 4. Are the statements True (T) or False (F)? Correct the false sentences (Van, Phuong 2003, p. 162).

- A point is an idea about any dot on a surface.
- A point does not have exact dimension and location.
- We can easily measure the length, the thickness and the width of a line.
- A line is limited by two endpoints.
- A line segment is also a subset of a line.
- Although a ray has an endpoint, we cannot define its length.

If teachers want to build strong bonds between mathematical notions and language skills, they must teach students to analyze academic language in terms of its functions and forms, and reflect it in their planning process.

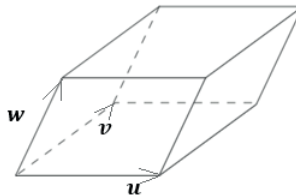
An effective approach to the English language instruction begins with the analysis of the linguistic demands of instruction and the choice of possible assignments. This means instructional planning should extend beyond analysis of curricular content and skills to include a careful analysis of the function language plays in that lesson. It is important to have a well-developed strategy for introducing and reinforcing the specific language forms, structures and vocabulary needed for each task. To develop fluency the teacher must consider how to provide opportunities for practicing the newly acquired language forms.

For instance, it would be very useful for the first year Math students to practice doing translations of the mathematical problems, facts, theorems from Ukrainian into English during their English languages lessons. The language teacher can ask them to explain the geometrical application of the triple scalar product of three vectors $\mathbf{u}, \mathbf{v}, \mathbf{w}$ in English. Here is the example of such translations task:

Task 5. Translate into Ukrainian

Given three vectors $\mathbf{u}, \mathbf{v}, \mathbf{w}$ in \mathbb{R}^3 , the parallelepiped determined by the three vectors is the “squished” box whose edges are parallel to \mathbf{u}, \mathbf{v} , and \mathbf{w} as depicted in Figure 1.

Figure 1. A parallelepiped



From calculus, we know that the volume of this object is $|\mathbf{u}(\mathbf{v} \times \mathbf{w})|$. This is the same as expansion by minors of the matrix whose columns are $\mathbf{u}, \mathbf{v}, \mathbf{w}$. Then: Volume = $|\det \mathbf{u} \ \mathbf{v} \ \mathbf{w}|$ [8].

Moreover, it may be suggested to prove the linear convergence of three vectors, using the definition. The translation tasks can be performed either orally or in a written form, they can be accompanied with simultaneous topical discussions or disputes. On the whole, they are a good way for developing the communicative language competences. Besides, they help improve the knowledge of Math notions.

Task 6. Translate into Ukrainian

Definition. We say that the vectors $\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2, \dots, \mathbf{v}_n$, are linearly dependent if there exist constants $\mathbf{c}_1, \mathbf{c}_2, \dots, \mathbf{c}_n$ not all zero such that $\mathbf{c}_1 \mathbf{v}_1 + \mathbf{c}_2 \mathbf{v}_2 + \dots + \mathbf{c}_n \mathbf{v}_n = \mathbf{0}$. Otherwise, the vectors $\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2, \dots, \mathbf{v}_n$ are linearly independent (usually our vector spaces are defined over \mathbf{R} , but in general we can have vector spaces defined over different base fields such as \mathbf{C} or \mathbf{Z}_2 . The coefficients \mathbf{c}_i should come from whatever our base field is usually \mathbf{R}).

Task 7. Translate into Ukrainian

Example. Consider the following vectors in \mathbf{R}^3 :

$$\mathbf{v}_1 = \begin{pmatrix} 4 \\ -1 \\ 3 \end{pmatrix}, \mathbf{v}_2 = \begin{pmatrix} -3 \\ 7 \\ 4 \end{pmatrix}, \mathbf{v}_3 = \begin{pmatrix} 5 \\ 12 \\ 17 \end{pmatrix}, \mathbf{v}_4 = \begin{pmatrix} -1 \\ 1 \\ 0 \end{pmatrix}.$$

Are these vectors linearly independent?

Solution. No, since $3\mathbf{v}_1 + 2\mathbf{v}_2 - \mathbf{v}_3 + \mathbf{v}_4 = \mathbf{0}$, the vectors are linearly dependent (Cherney et al., 2013).

The appropriately selected teaching methods can have good results with students of mathematical specialties. It may seem that little resemblance can be found between linguistics and mathematics. However, a number of similarities exist between these two subjects. The building of difficult syntactical structures demands the developed logic. The study of grammar needs abstract thinking. The ability to take decisions quickly and to defend your point of view are vital for communication processes especially when leading disputes and discussions. People with significant logical/mathematical intelligence are often good at logical reasoning and scientific investigation. They may ask many questions as they organize and categorize new information about language. While working with mathematicians, English language teachers can use the inductive approach, where learners find rules themselves from examples of the language.

Asking questions is a good way to practice spoken language. The what, when, where and which questions encourage lower order thinking skills, while the why and how questions require the use of more complex language, thus developing higher order thinking skills.

Task 8. Answer the questions (Van, Phuong 2003, p. 162).

- a. What is your favorite field in modern Math?
- b. Why should everyone study Math?
- c. What do you know about the famous Fermat's theorem?
- d. How many axioms did the Italian mathematician Peano give?
- e. How useful is Freund's system of 12 postulates?
- f. What is an inequality in Math?
- g. What does the following mean: $a > b$?
- h. Which symbol do we use to signify an expression "is either greater than or equal to"?
- i. How can you pronounce the symbol " ∞ "? What does it mean?

The organization of the process of multilateral communication using such methods as discussions and disputes is perfect for developing creative abilities of the students.

Mathematics discussion topics:

- a. How many geometries are discovered?
- b. What is the geometry of our planet (Losyeva 2006)?
- c. Interesting curves in our life (Losyeva, Gubar 2011, p. 98–105).

They stimulate action, make students work towards the achievement of certain goals. Methods of case study and problem solving can also be very beneficial as they lead to the formation of important professional qualities and abilities needed for future specialists in Mathematics such as:

1. develop the ability to think logically;
2. facilitate interpersonal communication;
3. develop imagination and creativity;
4. develop reflection and introspection;
5. form communicability and ability to work in a team;
6. teach to solve problems quickly;
7. teach to apply the received knowledge in practice;
8. develop the ability to set professional and personal goals.

A target group of students that had classes in which the abovementioned tasks were applied showed much better results in general foreign language competences. And the level of understanding of the specialized mathematical notions and texts presented in English has increased more than 38% in comparison with the students which were trained in an ordinary manner.

It should be added that educators must take into account various factors related to the peculiarities of the language competence development. It is very important to create a supportive learning environment so that to engage the mathematics students into the learning process. To achieve better results, English language teachers should:

1. build background knowledge by connecting what students already know about a topic to new skills and concepts;
2. present new concepts in context and use visual aids to help students understand instruction;
3. give students opportunities to participate in lessons actively;
4. teach students specific skills they will need to know to complete learning activities and assignments, specifically those which they can apply to learning new math concepts;
5. use a variety of tools, such as manipulative objects, real-life math connections, specific terminology to establish firm connections between native language notions and the foreign language ones;
6. establish cultural connections.

Conclusion

On the basis of the personal experience of teaching English to future mathematicians and according to the theoretical studies of educators, mathematicians, linguists, and psychologists, we can come to the conclusion that to achieve good results in teaching English to the given category of students, language teachers must be ready to take into account a number of factors and implement a set of methods for language teaching that have shown good practical results. The peculiar learning style and comprehension mechanisms of students studying Math must be regarded and language learning tasks and methods must be chosen to suit the abstract and rational type of thinking predominant to the given category. It is highly recommended to present and explain concepts in the subject area clearly and accurately. Categorization, algorithmization and application of schemes and formulae while explaining new material will help to give new information logically, schematically and algorithmically and will lead to the enhancement of understanding among students. Language teachers have to know how to explain mathematical ideas and procedures in ways that will deepen learners' understanding; they should build definite parallels between English Math terms and Ukrainian ones; they should be prepared to answer learners' questions about subject notions that may be unfamiliar to them;

and they should be ready to widen their own knowledge of mathematical academic vocabulary. In addition, it should be born in mind that the language under study can be acquired in a natural way through meaningful interactions, so the role of communicative exercises, disputes and discussions on topics related to mathematics cannot be neglected.

References

- Adger, C.T., Snow, C.E. (2003). What Teachers Need to Know about Language. TESL-EJ, *The Electronic Journal for English as a Second Language*, Vol. 7, No 3, <http://www.tesl-ej.org/wordpress/issues/volume7/ej27/ej27r3/>
- Arnold, J., Fonseca C. (2004). Multiple Intelligence Theory and Foreign Language Learning: A Brain-based Perspective, University of Murcia, *International Journal of English Studies*, IJES, vol. 4 (1).
- Cherney, D., Denton, T., Thomas, R., Waldron, T. (2013). *Linear Algebra* Davis California, <https://www.math.ucdavis.edu/~linear/linear-guest.pdf>
- Dale, T.C., Cuevas, G.J. (1992). Integrating mathematics and language learning. In P.A. Richard-Amato & M.A. Snow (Eds.). *The multicultural classroom: readings for contentarea teachers*. White Plains, NY: Longman.
- Dutro, S., Carrol, M. (2003). *Rethinking English Language Instruction: An Architectural Approach*. In G. Garcia (Ed.) *English Learners: Reaching the Highest Level of English Literacy*. San Francisco, CA; Jossey-Bass.
- Hakuta, K., Butler Y.G., Witt D. (2000). How long does it take English learners to attain proficiency? (Policy Report 2000-1). Santa Barbara, CA: University of California Linguistic Minority Research Institute.
- Losyeva, N. (2006). Solids. Donetsk, DonNU.
- Losyeva, N. (2011). *Helping child to learn mathematics/N. Losyeva, D. Gubar//FAMA – Family Math for Adult Learners/ Family and communities in and out of classroom: Ways to improve mathematics' achievement – Barcelona*.
- Mikuláš, M. (2011). *English for Mathematicians: from Language to Tasks*, 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics. Sarajevo.
- Van Le Thi Kieu, Phuong Ho Thi (2003). *English For Mathematics*, HoChiMinh City.